

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА**

мр Светислав Лутовац

Угрожавање савремене државе у процесу
глобализације у 21. веку

- Докторска дисертација -

Београд, 2016.

**UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES**

Mr Svetislav Lutovac

Endangering of Contemporary State in the
Process of Globalization in XXI Century

- Doctoral disertation -

Belgrade, 2016.

Ментор: _____
Редовни професор др Драган Симеуновић
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

Редовни професор др Миленко Крећа

Универзитет у Београду, Правни факултет

Доц. др Ивана Дамњановић

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Датум одбране: _____.____.2016.

Угрожавање савремене државе у процесу глобализације у 21. веку

Резиме

Иако постоје различита схватања о улози државе у 21. веку, ми сматрамо да је држава правно лице са сталним становништвом, јасно дефинисаном територијом и влашћу способном да реализује суверенитет. Након указивања на главне карактеристике, као и критеријуме и, сходно томе, на битне класификације државе, ми закључујемо да се само у модерним демократским државама поштују права и слободе грађана, као што су слобода вериосповести или медија. Такође, ми истичемо и улогу невладиних организација и њихове разноврсне активности, од пружања хуманитарне помоћи до изградње капацитета и унапређивања институција на локалном, државном па и међународном нивоу.

Разматрајући проблеме који се односе на глобализацију, ми смо указали на неколико битних дефиниција и аргументе за и против глобализације. Навели смо различите аспекте глобализације и њихове последице по савремену државу, као што су политички, друштвени, технолошки, економски, као и еколошки и аспект глобализације у области културе и медија.

Савремена држава је угрожена од стране многих фактора у 21. веку. Указали смо на претње од међународног тероризма, међународног организованог криминала и на демографске изазове, а посебно на глобалне миграције. Сматрамо да највећу опасност представља тероризам, подстакнут многим аспектима глобализације у 21. веку.

У свету и даље постоје многе турбуленције, сукоби и опасности уз употребу силе и различитих облика насиља што доводи у питање основе хуманизма. Са друге стране, улога модерне државе у процесу глобализације

подразумева да се оствари државна власт као и владавина права, очувају мир и националне вредности државе, заштите права и слобода грађана, итд. Осим тога, актуелни проблем демократског друштва односи се на одржавање нивоа пропорционалности између слободе и безбедности у 21. веку.

Кључне речи: држава, глобализација, власт, суверентите, националне вредности, међународни тероризам, међународни организовани криминал и демографски изазови

Научна област: Друштвено-хуманистичке науке

Ужа научна област: Политичке науке

UDC 321.01:316.32"20"(043.3)

323.28"20"

Endangering of Modern State in the Process of Globalization in XXI Century

Abstract

Although there are different opinions about the role of the state in the XXI century, we argue that it is legal entity with a permanent population, a defined territory and a clear authority capable to realize the sovereignty. After pointing out the main characteristics, as well as criteria and, according that, significant classification of the state, we have concluded that only in modern democratic states respect the rights and freedoms of citizens, such as freedom of the religion or media. We have also pointed out the role of the non-governmental organizations in their wide spread activities, from humanitarian aid to the capacity building and improvement of the institutions at the local, state or global level. Regarding globalization issues, we have pointed out main definitions and arguments pro and against process of globalization. We have noted different aspect of globalization and their affects to the contemporary state, such as political and social aspects, technological aspects, economic aspects of globalization, as well as ecological aspects and aspects of globalization in the field of culture and media.

Contemporary state has been endangered by many factors in the XXI century. We pointed out the threats of the international terrorism, international organized crime and demographic challenges, especially global migration. We think that the most dangerous threat is terrorism, encouraged by many aspects of globalization in XXI century.

There are still around the world a lot of turbulences, conflicts and dangers with the use of force and various forms of violence which call into question the bases of

humanism. On the other hand, the role of the modern state in the process of globalization is to achieve the state authority as well as the rule of law, to preserve peace and national values of a state, to protect the rights and freedoms of citizens, etc. Besides, the current problem of a democratic society is how to maintain the level of proportionality between freedom and security in this century.

Key words: State, globalization, authority, sovereignty, national values international terrorism, international organized crime and demographic challenges

Scientific field: Social Sciences and Humanities

Major in: Political Sciences

UDC 321.01:316.32"20"(043.3)

323.28"20"

Садржај		
I	Увод	1
	1.1. Предмет истраживања и формулација проблема	1
	1.2. Научни и друштвени циљеви	3
	1.3. Хипотетички оквир	4
	1.4. Примењене методе истраживања	5
	1.5. Научна и друштвена оправданост истраживања	6
II	Промишљања о савременој држави	7
	2.1. Појмовне одредбе савремене државе	7
	2.2. Класификације савремених држава	17
	2.2.1. Демократске државе	30
	2.2.2. Ауторитарне државе	35
	2.2.3. Тоталитарне државе	38
	2.3. Карактеристике савремене државе	41
	2.4. Улога невладиних организација у савременој држави	47
III	Процес глобализације	54
	3.1. Појмовно одређење глобализације	58
	3.2. Различити аспекти процеса глобализације	67
	3.2.1. Политички и друштвени аспекти глобализације	70
	3.2.2. Технолошки аспекти глобализације	79
	3.2.3. Економски аспекти глобализације	83
	3.2.4. Еколошки аспекти глобализације	92
	3.2.5. Глобализација у области културе и медија	99
IV	Облици угрожавања савремене државе у 21. веку	104
	4.1. Демографски изазови – глобалне миграције	110
	4.2. Међународни организовани криминал	122
	4.3. Међународни тероризам	132
	4.4. Други облици политичког насиља – протести, сукоби, преврати и друго	139
V	Улога савремене државе у процесу глобализације	149
	5.1. Остваривање државне власти	167
	5.2. Очување мира и националних вредности државе	186
	5.3. Заштита права и слобода грађана	193
	5.4. Политичке препреке у остваривању замисли о владавини права у савременим државама	201
VI	Закључак	221
VII	Литература	226

VIII Прилози	232
Прилог 1. Изјава о ауторству	232
Прилог 2. Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	233
Прилог 3. Изјава о коришћењу	234
IX Биографија	235

I Увод

1.1. Предмет истраживања и формулација проблема

Пре одређења предмета и циља дисертације, неопходно је да укажемо на неколико проблема. Први проблем у овој дисертацији односи се на дефинисање и бројне класификације савремене државе у политичким наукама. Такође, већина савремених демократских држава, са парламентарним или председничким системом, прокламују *владавину права*. Иако још увек постоје дилеме око прецизнијег дефинисања овог појма, многи аутори сматрају да се под правном, односно државом у којој постоји владавина права, подразумева савремена, *институционализована и демократизована заједница*.

Друга група проблема обухвата појмовно одређење глобализације у политичким наукама. И последње, савремене државе суочавају се са различитим облицима угрожавања, односно безбедносним изазовима у условима све већег степена глобализације као што су тероризам, организовани криминал, еколошке претње, и друго.

Предмет ове докторске дисертације односи се на одређење улоге савремене државе у процесу глобализације. Осим тога, указаћемо на различита схватања државе и процеса глобализације, од Ч. Кеглија и Ј. Виткофа, Д. Хелда, Ф. Фукујаме, С. Смита, Џ. Бејлиса, И. Рамонеа, Ф. Закарије, Н. Чомског, као и наших аутора М. Печујлића, Д. Симеуновића, и других.

Чарлс Кегли и Јуџин Виткоф сматрају да је држава као субјект међународних односа, правно лице са сталним становништвом, јасно дефинисаном територијом и влашћу способном да реализује суверенитет. Професор Симеуновић у свом делу указује на различите појмове државе, са правног, филозофског али и са становишта политичких наука. Осим тога, он указује на разлику између правне државе и владавине права, где истиче да владавина права представља владину начела о томе какве законе

треба доносити, као и на који начин и на кога ће се ти закони примењивати. Кегли и Виткоф, као и већина наведених аутора, разматрали су различита схватања о глобализацији и наводе да глобализација смањује способност држава да врше политичку власт над одређеном територијом јер развој технологије и комуникације доводе до повећаног протока капитала и информација преко граница неке државе, што може довести до редефинисања улоге државе у 21. веку. Фарид Закарија у свом делу *Будућност слободе* сматра да је држава одувек имала монопол на легитимну употребу силе у друштву, али да је та премоћ ослабила у последњим деценијама због процеса глобализације тржишта, капитала, саобраћаја, информисања и других области. Грегори Копли проучава угрожавање државе и назива га „кратоцидом“ под којим подразумева процес убиства, тј. нестајања одређене државе. Такође, он указује и на супротан процес, тј. на *кратогенезу*, односно поновно рођење суверених држава у које он убраја Шкотску, Велс, Баварску и друге.

Истраживање проблема и предмета је претежно теоријско, а разматра се у оквиру политичких наука.

1.2. Научни и друштвени циљеви

Научни циљ проучавања наведеног предмета истраживања обухватају научну дескрипцију и научно објашњење улоге савремене државе у процесу глобализације. У постојећој политиколошкој литератури нисмо до сада нашли ниједно целовито дело које би проучавало различите облике угрожавања савремене државе у процесу глобализације, укључујући и изазове и претње попут тероризма, организованог криминала и других облика насиља, еколошких претњи, и др. Сва досадашња, објављена и доступна сазнања, била су парцијална и превасходно су разматрала један од аспеката.

Друштвени циљеви, у овом истраживању прожети научним циљевима су верификација и унапређење постојећих, као и примена нових сазнања о облицима угрожавања савремене државе и националних вредности. Такође, у друштвене циљеве убрајамо и проучавање улоге савремене државе у процесу глобализације у 21. веку, поред многобројних недржавних актера.

1.3. Хипотетички оквир дисертације

Генерална хипотеза гласи:

У процесу глобализације улога савремене државе је знатно другачија, али многе од њих ипак остварују очување и заштиту националних вредности од различитих облика угрожавања.

Овако постављена генерална хипотеза подразумевала је следеће битне *посебне кумулативне хипотезе*:

- У условима глобализације, са све већим степеном међузависности, поред држава, активно учествују и појединици и невладине организације и друштвени покрети на међународној сцени.

- Већина савремених држава суочава се са бројним изазовима и претњама попут тероризма, организованог криминала, глобалних миграција, на које не могу самостално да одговоре, те је неопходна већа сарадња међу државама.

- Савремена држава има значајну улогу у остваривању власти, али и једнакости, равноправности као и владавине права.

- И данас, у процесу глобализације, значајна је улога савремене државе ради очување мира, слободе и националних вредности.

Индикатори за проверу хипотеза су искази у научним делима и у документима многих држава, Уједињених нација и других међународних организација.

1.4. Примењене научне методе

Битне карактеристике овог теоријско истраживања захтевале су примену следећих метода:

Од **основних научних метода** примењене су све основне аналитичко-синтетичке методе (методе анализе и синтезе, индукције и дедукције, до апстракције и конкретизације, као и генерализације и специјализације).

Што се тиче **општенаучних метода** у овом раду, коришћене су хипотетичко-дедуктивна метода, статистичка, и метода моделовања.

Од **метода за прикупљање и обраду података** највећу улогу имала је анализа садржаја докумената, претежно квалитативна.¹

Извори података обухватају изворну документацију и литературу на основу које ће приступити и који ће користити у свом истраживању. Предложена литература и документи само су почетни извори, и да ће се они допуњавати током израде докторске дисертације.

¹ Видети више: Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван, *Основи методологије политичких наука*, друго издање, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2003; Милић Војин, *Социолошки метод*, Нолит, Београд 1978.

1.5. Очекивани резултати и научни допринос дисертације

Научни допринос теме заснива се на следећем. Прво, ова тема није обрађивана у нашој и, нама познатој, светској научној литератури у облику јединственог научног дела, те је ова докторска дисертација потпуно оригинална. Друго, на научном циљу и значају обраде теме. Њен циљ – научно објашњење, нуди резултате више дисциплинарног домаћаја – политичких наука, безбедности, и међународних односа услед повезаности у међусобној условљености у изради ове докторске дисертације.

Друштвени допринос огледа се у унапређивању институционалних капацитета савремене државе, затим кадрова и материјалних ресурса, ради одговора на све веће изазове, од избегличке кризе до тероризма. Посебно, то подразумева јачање сарадње на међународном нивоу, пре свега, преко међувладиних организација.

II Промисљања о савременој држави

1. Појмовне одредбе савремене државе

Појмовно одређење савремене државе није могуће без претходног разматрања општег појма држава. На питање како дефинисати државу, постоје разноврсна схватања, али не постоји потребна сагласност око битних елемената. Сходно томе, указаћемо на различита схватања и неке битне дефиниције унутар тога.

Према првом схватању које заступају заговорници глобализације, сматра се да је држава на почетку 21. века само један од субјеката на међународној сцени где учествују и појединци, али и неколико десетина хиљада невладиних организација и других учесника. Ови аутори сматрају да, у условима глобализације, постоји „...крај суверености државе (Опело и Росов, 1999) и њене врховне власти у светлу све већих изазова у земљи и иностранству.једна од тенденција која ће засигурно доминирати наредних ...четврт столећа јесте опадајућа моћ државе (Закариа, 1999)...“.²

Друго схватање заступају Слободан Јовановића, Радомир Лукић, Кегли, Виткоф и други, држава је *правно лице са сталним становништвом, јасно дефинисаном територијом и влашћу способном да реализује суверенитет.*

Према трећем, најширем схватању, неки представници друштвених наука често не праве разлику када се говори о држави и о осталим људским заједницама. Уствари, према овом схватању држава је шири облик организовања друштвене заједнице. Тако да се у друштвеним наукама често пацијално проучавају сегменти друштва док се у средишту изучавања поставља друштвени живот. Ово схватање је преопширно и не

² Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јуџин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 62-63.

садржи суштинске одредбе,³ јер ако се држава дефинише само као део друштвене заједнице, нису одређене битне карактеристике државе.

У оквиру друге групе схватања размотрићемо критички различите дефиниције државе Слободана Јовановића, Радомира Лукића, Кеглија, Виткофа и других.

Слободан Јовановић у својој књизи *О држави*, каже: „Држава и друштво разликују се као спољашња и унутрашња заједница. Држава је спољашња заједница у двојаком смислу речи:

- У њој постоје правила којима се регулишу само радње њених чланова, а не и њихове мисли и осећаји;

- Та су правила прописана од једне власти која не оснива своје право заповедања на слободом пристанку оних над којима врши.“⁴

С.Јовановић у наведеном делу одређује државу као заједницу „...која се држи спољашњим правилима и спољашњим ауторитетом. Друштво је унутрашња заједница, основана на сагласности мисли и осећаја својих чланова. Чак и онда кад се духовно јединство његових чланова објективисало, и кад су постављана заједничка правила и успостављени заједнички органи, друштво остаје унутрашња заједница, јер та заједничка правила одговарају унутрашњим уверењима чланова друштва, као што и ауторитет заједничких органа постоји само у колико унутрашње признат од чланова друштва.“⁵

У већини дела Слободана Јовановића држава се описује као институција силе и моћи. У делу *Из историје политичких доктрина*, С.Јовановић сматра да: „Држава, међутим, живи у кругу других држава, од којих се ниједна није одрекла права да је уништи, чим постане од ње јача, - што значи, да она може само тако успевати, ако се буде развијала не као све моралније биће, него као све већа сила.“⁶ Према С.Јовановићу, држава је институција у којој је концентрисана највећа моћ и сила у облику државне власти која јој омогућује да прописује и намеће односно да забрањује и

³ Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван, *Основи методологије политичких наука*, пето измењено -и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2013, стр. 151-153; Професори С.Милосављевић и И.Радосављевић навели су неколико правила дефинисања, а то су: „дефиниција треба да буде позитивна и исказана у облику тврдње, ...предметна и садржајна, ...свестрана, ...суштинска, што значи да садржи битне одредбе и својства на основу којих се предмет дефинисања може идентификовати; ...сложена и развојна...“.

⁴ Јовановић Слободан, *О држави, основи једне правне теорије*, Геца Кон, Београд, 1922, стр. 3-5.

⁵ Исто.

⁶ Јовановић Слободан, *Из историје политичких доктрина*, Сабрана дела, књига прва, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон а.д., Београд, 1935, стр. 146.

Видети и: Јовановић Слободан, *Примери политичке социологије – Енглеска, Француска, Немачка (1815-1914)*, Геца Кон, Београд, 1940, стр. 128.

да онемогућава одређене интересе. Он је сматрао да постоје три битна чиниоца државе, а то су: *територија, становништво и власт (суверенитет)*. Дефиниција државе Слободана Јовановића је предметна и садржајна, а битне карактеристике разматраћемо у наредном делу рада.

Неки аутори сматрали су да је *држава класна творевина*, односно да су класе формирале државу, која штити класне интересе.⁷ Осим Маркса, Енгелса и Лењина,⁸ овакве ставове у оквирима ех-Југославије заступао је и Радомир Лукић, професор, теоретичар права и аутор *Теорије државе и права*. У првом тому *Теорије државе и права*. Р.Лукић је разматрао настанак државе и дао значајан приказ критика погрешних схватања о настанку државе, где је саопштио своја становишта и чиниоце дефиниције о држави.

Лукић Радомир сматра да је *држава*: „организација за насиље која обухвата веома велики број људи „органа“ који су сви међусобно повезани и заштићени оружаном силом којом располажу и која је највећа у датом друштву. ...насиље се може објаснити једино сукобом интереса. Једино ако се људи разилазе у схватању интереса, постоји потреба да једни врше насиље над другима и тако намећу своје схватање интереса тј. свој интерес“.⁹ Он је сматрао да је држава организација за насиље, што проистиче, прво, из потребе да владајућа класа наметне своје интересе другој класи, али и због саме природе државе и њеног настанка.

Према Р.Лукићу држава настаје због непомирљивог сукоба класа, и истиче да: „Образује се држава, ствара се нарочита сила, нарочити одреди оружаних људи, и свака

⁷ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1977, стр. 215: „Три чиниоца класне државе: „Прво потреба да се организованом принудом обезбеди покоравање потлачене класе владајућем класном поретку је основни узрок самог настанка и постојање државне организације. ...Друго, доминантан друштвено – економски положај владајуће класе обезбеђује њен пресудан утицај на државу и државну политику и кад демократске форме политичке организације омогућују и извесно учешће других класа у политичком животу. ...Треће, везаност државе за владајућу класу изражена је, по правилу и у персоналном саставу државног апарата, а особито оних државних органа који доносе најважније политичке одлуке...“.

⁸ Маркс Карл, Енгелс Фридрих, „Немачка идеологија”, у: *Дела*, V, Просвета, Београд, 1974, стр. 69-70: „У данашње време самосталност државе постоји још једино у таквим земљама у којима се сталежи нису потпуно развили у класе, у којима сталежи, уклоњени у прогресивнијим земљама, још играју неку улогу, и где постоји нека мешавина, у којима, стога, ниједан део становништва не може да загосподари другим. Такав је случај особито у Немачкој. Најсавршенији пример модерне државе је Северна Америка. ...Пошто држава представља облик у коме индивидуе владајуће класе остварују своје заједничке интересе и у коме се читаво грађанско друштво једне епохе сажима, одатле следи да су све заједничке институције опосредоване државом, да добијају политички облик. Одатле произлази и илузија да се закон заснива на вољи, и то на слободној вољи, отргнутој од своје реалне основе. Исто тако се, опет, и право своди на закон.“

⁹ Лукић Радомир, *Теорија државе и права – I Теорија државе*, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1953, стр. 151-157.

револуција, разбијајући државни апарат, очигледно нам показује како владајућа класа тежи да обнови нарочите одреде оружаних људи који служе њој, као што класа тежи да створи ново организацију такве врсте, способну да служи експлоатисаним, а не експлоататорима... Ако кажемо да држава служи за одржавање једне класе, за одржавања оног начина производње које је у интересу те класе, и истовремено кажемо да је такав начин производње једини објективно могућ и напредан, јер усавршава производњу, зар ту нема противуречности? Према томе, кад владајућа класа државним насиљем штити напредан начин производње и, самим тим, напредак друштва у смислу објективних закона његовог развитка, она делује у смислу друштвеног развитка и отуд потиче њена снага.¹⁰ Уколико размотримо наведене ставове Радомира Лукића, можемо закључити следеће:

Прво, свака друштвена група или организација имају своје интересе које настоје да задовоље.

Друго, неки од тих појединачних, групних и колективних интереса су међусобно сагласни. Међутим, постоје и конфликтни интереси око којих се води борба, и они се најчешће односе на поделу рада, која подразумева различите друштвене положаје.

Треће, држава је специфична организација, односно организација за обављање класног насиља.

Четврто, кроз класну борбу настаје владајућа класа која своју позицију осваја и одржава насиљем над тзв. потлаченом класом.

И последње, држава треба да врши и одређене општедруштвене функције које су усмерене како на задовољавање и остваривање интереса како владајуће, тако и потлачене класе. На пример, услов опстанка владајуће класе је обезбеђивање егзистенције потлачене класе, јер без извршилаца рада нема поделе рада и управљања радом.

Размотримо и друге, савременије дефиниције државе у оквиру овог схватања.

У *Политичкој енциклопедији*, држава се дефинише као „...основни облик конституисања класног друштва, посебна, друштву надређена организација јавне власти чија је основна функција заштита или развијање одређеног класног поретка, то јест оних продукционих односа на којима се заснива економска доминација владајуће

¹⁰ Исто, стр. 148-151.

класе, а основно средство употреба или претња употребом легитимне физичке принуде“.¹¹

Професор Аврамов Смиља у свом значајном делу *Међународно јавно право* упозорава да: „Међународно право не садржи дефиницију државе. Покушаји чињени у том правцу, у оквиру Уједињених нација остали су безуспешни, због супротних идеолошких ставова и приступа овом питању. ...Другим речима, да би се једна јединка могла сматрати државом, потребно је да поседује: а) постојано становништво; б) утврђену територију, и в) суверену власт. Држава је организована заједница...“.¹²

У *Појмовнику либералне демократије* држава је дефинисана као: „... политичка организација нације која на одређеној територији остварује суверену власт ...универзалистичко и ванвременско поимање државе разликује (се) од њеног ужег одређења, које је одлука новог доба и које истиче суверени карактер државне власти. Модерна идеја државе јавила се, наиме, тек са сазревањем свести о разлици између личности владара и безличности институционалног уређења преко којег се његова владавина остварује...“.¹³

Чарлс Кегли и Јудин Виткоф сматрају да је држава као субјект међународних односа, правно лице са сталним становништвом, јасно дефинисаном територијом и влашћу способном да реализује суверенитет. Према њима, суверенитет државе постоји на основу међународног права и да представља: „...принцип по коме владе држава не подлежу никавој вишој спољној власти. ...суверенитет државе, камен темељац међународног права, даје шефовима држава слободу – и одговорност – да учине шта год је потребно да би унапредили интересе и опстанак државе.“¹⁴

Од наведених дефиниција државе у којима се помињу елементи: постојано становништво (нација), утврђена територија и суверена власт, професор Симеуновић дао је једну развојну дефиницију државе у свом делу *Увод у политичку теорију*. Професор Симеуновић у наведеном делу указује на различите појмове државе, са правног, филозофског али и са становишта политичких наука. Према Д.Симеуновићу: „Појам државе је могуће одредити из угла више наука и научних дисциплина... Са правног становишта, које је увелико ослоњено на античко филозофско становиште (Епикур) о настанку државе путем уговора који су између себе направили слободни

¹¹ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1977, стр. 213.

¹² Аврамов Смиља, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999, стр. 75.

¹³ Мијатовић Бошко, Вујачић Илија, Маринковић Танасије, *Појмовник либералне демократије*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 46-47.

¹⁴ Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 86-87, 813-814.

људи, централно упориште стварања државе је управо тај уговор који је правна категорија. ...Из угла политичких наука држава се може најопштије одредити онако како је то учинио Љубомир Тадић рекавши да је држава „модерна форма власти човека над човеком“ или пак, уже као „форма организовања друштва у политичку заједницу“.¹⁵ Осим тога, Симеуновић указује на разлику између правне државе и владавине права, где истиче да владавина права представља владавину начела о томе какве законе треба доносити, као и на који начин и на кога ће се ти закони примењивати. Питања која се односе на одређење и примену владавине права разматраћемо у наредном делу рада, а у овом делу рада указаћемо на проблем дефинисања једног елемента државе који се наводи у многим дефиницијама државе, а то је власт. Према *Политичкој енциклопедији*, „Политичка власт ...се изражава у друштвеном односу у коме једна страна (властодржац) може да одређује понашање и активност друге стране (подвлашћеног) у помоћ стварне или потенцијалне организоване принуде. Оно чиме се власт одликује од других односа у којима једна страна свесним утицањем (убеђивањем примером) усмерава понашање друге стране у смислу својих циљева, јесте способност организоване примене санкција као средства којим се у крајњој линији изнуђује поштовање“.¹⁶ Неспорно је да су важни елементи државе становништво и територија, али ту убрајамо и власт јер сматрамо да је држава и даље битан субјекат међународних односа на почетку 21. века. Стога је неопходно да наведемо и став Слободана Јовановића о односу власти и државе. Према С.Јовановићу, „Права се власт јавља тек у држави... Власт се не врши више само у интересу господарске групе, него у интересу целе заједнице; другим речима власт се ставља у службу права“.¹⁷

Након критичког приказа релевантних дефиниција и елемената државе, разматраћемо појам државе на основу модела, тј. разлога њеног опстанка. Модел опстанка једне државе, а у овој докторској дисертацији модел опстанка савремене државе, може се сагледати кроз неколико перспектива. Перспективе опстанка савремене државе можемо разматрати кроз моделе: (1) *управљаке државе*, (2) *војне државе*, (3) *економске државе*, (4) *друштвене државе* и (5) *мешовите државе*.

¹⁵ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 72.

¹⁶ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 1146 – 1151.

Видети и: *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 1253-1257; *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1979, стр. 1610.

¹⁷ Јовановић Слободан, *О држави, основи једне правне теорије*, Геца Кон, Београд, 1922, стр. 24.

(1) *Управљачка перспектива опстанка државе* односи се на моделе где државни апарат преко политике, како на унутрашњем тако и на спољашњем плану, остварује своје циљеве и интересе. Позитивни ефекти управљачке перспективе односе се на побољшање квалитета живота, ка прогресу и благостању. „Квалитет живота се, пре свега, односи на стандард живљења, постигнут степен економског развоја и могућности за њихов даљи развој...“.¹⁸ У супротном, погрешна управљачка политика може довести до различитих негативних последица по државни апарат, од свргавања, убистава и слично. Узроци таквих негативних последица управљачке перспективе савремене државе односе се на незнање, површност и неискуство државног апарата, што доводи до лоше процене актуелних политичких ситуација и процеса како у сопственој држави, у земљама у окружењу или на глобалном плану.¹⁹

(2) Што се тиче *војне државе*, ако је власт у некој земљи освојена војним ударом или ако је власт проистекла из грађанског рата па је ауторитет војске на челу државе, перспективе опстанка савремене државе су често проблематичне, праћене разним превирањима. Иако, нажалост, има много примера, ми ћемо навести Судан, као земљу која је после стицања независности 1956, претрпела неколико војних пучева, државних удара, два грађанска рата, од којих је један трајао две деценије, расписивања референдума и проглашења независности Јужног Судана, али и недавних сукоба у Дарфуру, Кордофану и другим областима.²⁰

¹⁸ Мијалковић Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2009, стр. 146-148;

Видети и: Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 88-91.

¹⁹ Видети и: Fukujama Frensis, *Građenje države, upravljanje i svetski poredak u dvadeset prvom veku*, Filip Višnjić, Beograd, 2007.

²⁰ Судан је стекао независност 1956. године од британско-египатске колонијалне управе. Међутим, две године касније војска под командом генерала Ибрахима Абуда извршила је војни пуч и отпочела политику гушења опозиције и исламизације југа, где је претежно насељено хришћанско и црначко становништво. У том периоду настала је побуњеничка група Анајанаја (Апуа Нуа или „змијски отров“), која представља нови значајни војни и политички актер јужних области, у сукобима са властима у Картуму. Грађански рат избија већ 1962. године у јужним областима Судана, а због све већих тензија Север-Југ, нови војни пуч у мају 1969. године довео је на власт режим Џафара Нимерија који је представљао про-арапске и комунистичке снаге. Грађански рат је окончан 1972. године, Нимери је склопио споразум са Анајанајом у Адис Абеби којим је Југу обећана аутономија, након чега је наступила деценија мира између Севера и Југа Судана. Међутим, крајем 70-их дошло је до нових сукоба између Севера – Југа Судана око нафтних ресурса који су откривени у месту Бенти на југу Судана. Почетком 80-их, Нимери мења одлуку о изградњи рафинерије на Југу, и одлучује да се на северу земље изгради рафинерија и извозни терминал у близини луке Судан, који би били повезани са нафтним пољима на југу помоћу 1.400км дугачаког нафтовода. То је довело 1983. до новог грађанског рата у Судану који је трајао две деценије, и имао је за последицу више од два милиона погинулих и око четири милиона расељених

Такође, опстанак савремене државе са аспекта војне перспективе подразумева да је полиција укључена у систем војног управљања, па се ту може чак говорити и о војно-полицијској перспективи опстанка савремене државе. У таквим државама, посебно када су у питању терористички напади ширих размера, држава прибегава односно уводи привремене мере полицијског часа. Наравно да се овде нећемо бавити моделима управљања и разлозима увођења полицијског часа у различитим државама, али настојимо да укажемо да је сврха опстанка савремене државе кроз перспективну војног и полицијског управљања, управо та да се путем мера присиле, забране и ограничења остварују интереси државе. Мере којима се прибегава у оваквим перспективама опстанка савремене државе говоре о томе да се увођењем оваквих мера дисциплинује сопствени народ, сопствена друштвена заједница како би овај модел државе опстао. Овде не разматрамо моделе државе већ управљачки апарат војске и полиције или политичку оријентацију која прибегава војним и полицијским моделима присиле. Ти модели тј. мере војне и полицијске присиле могу бити усмерене ка сопственом становништву, или ка некој мањини, или некој раси, или ка верском опредељењу одређеног дела или слоја друштва једне државе. Перспективе опстанка савремене државе кроз призму војног и полицијског управљања могу се водити тако што се не врши присила над сопственим народом, већ се врши притисак на регион или део континента, односно државе које су интересна зона. На овај начин се остварују циљеви и обезбеђује одређена перспектива опстанка војне власти савремене државе, док становништво није у могућности да мења или свргава овакве системе или режиме.

(3) *Перспективу опстанка савремене државе кроз призму економске државе* можемо сагледати кроз неколико модела и то: развој јаког банкарског система (пример Швајцарска), развој јаког трговинског и транспортног система (пример Холандија), индустријски развој (пример Немачка), природни ресурси као што су племенити и драгоцени метали, руде, нафта и гас (земље афричког континента) и др. Опстанак савремених држава кроз перспективу економске призме можемо рећи да је присутан у свакој држави али у појединим државама он се издвојио и постао приоритетан. На

људи. Осим тога, у Судану је 1989. године дошло до државног удара, а 2003. године до жестоких сукоба у области Дарфура, када је расељено око два милиона људи, а страдало је између 200.000-400.000 људи. Иако је до проглашења независности Јужног Судана дошло после одржаног референдума 2011. године, у Судану су 2013. године избили нови сукоби у Дарфуру, када је страдало око 6.000, а расељено око 500.000 људи, и сукоби у области Кордофан и Плави Нил, што је довело до 1,2 милиона расељених. Видети више: CIA, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/geos/su.html>, 01/03/2014; Greater Nile Petroleum Operating Company – GNPOC, *Pipeline Route*, <http://gnpoc.com/pipeline.asp?glink=GL002&plink=PL013>, 22/05/2016.

пример, многи ће се сложити да су аутомобили марке *Mercedes* синоним за најбоље у свету. Компанија *Mercedes* прати трендове, користи најновију технологију, улаже у развој аутомобилске индустрије и представља познату робну марку (бренд) не само у Немачкој већ и у свету. Дакле, ако је нека држава најбоља у одређеној области, онда ту можемо говорити о стандардизованом систему у коме не може доћи до случајности у погледу производње, пласмана и економског раста, односно добити не само у сопственој земљи (у овом случају у Немачкој) него у свету. У сваком случају перспектива савремених држава које су се определиле за јак економски развој има далеко већу и бољу перспективу у односу на све друге моделе.

(4) *Перспектива опстанка друштвених држава* је далеко боља у односу на моделе државе које смо навели. Овај модел је карактеристичан за земље које су оријентисане ка традицији, али при томе прате и савремена достигнућа, развој технологије и друго. Код овог модела можемо навести два примера. Први, то је НР Кина, односно најмногољуднија нација на свету. НР Кина се може сврстати у групу друштвених држава у смислу да се корени тог друштва нису вековима мењали, иако примењују најновију технологију и индустрију у свету. „Кина, држава која се стално помиње као амерички наследник у будућности, има импресивно империјално наслеђе и стратешки важну традицију брижљиво неговане стрпљивости, која је била од кључног значаја за њену успешну историју, дугу неколико хиљада година“.²¹ Осим тога, Кина је остварила велики економски развој због многих промена у области производње, тако да се данас за читав свет производе различите робне марке у роботизованим фабрикама у градовима као што су Шангај, Пекинг и др.

Карактеристична је и традиција народа Јапана²² јер је њихов друштвени стандард највећи на свету, а по економском развоју налази се одмах иза Сједињених

²¹ Бжежински Збигњев, *Америка – Кина и судбина света*, Факултет безбедности, Албатрос плус, Београд, 2013, стр. 84-89.

²² Телеграф, *Бајковита традиција: Погледајте како Јапанци прослављају цветање трешања*, <http://www.telegraf.rs/zanimljivosti/1503930-bajkovita-tradicija-pogledajte-kako-japanci-proslavljaju-cvetanje-tresanja-foto>, 12/05/2016; „Јапанци радосно исчекују традиционални празник Сакура, Дан цветања стабла трешње. За њих цветање трешње представља симбол среће, означава долазак пролећа, али и почетак школске и фискалне године. Они се окупљају се испод стабала и уживају са вољенима у њиховим ружичастом цветовима. ...Трешњин цвет представља јапански национални цвет. Он је уједно и симбол среће. Већ хиљадама година стара традиција, која се назива оханами, што на јапанском значи: „ићи и гледати трешњин цвет“ и дан данас живи у овој земљи. ...Традицију дочека цветања трешње су започели још у Хеиан периоду од 794. до 1191. године.“

Видети више о поштовању стриктних обичаја и правила друштвеног понашања у ресторану, начину седења и обедовања код куће: Тагаи, *Јапански дом и обичаји*, <http://www.tagai.rs/2012/01/japanski-dom-i-obicaji/>, 12/05/2016.

Америчких Држава и Кине. Такође, у ову групу држава можемо уврстити и Индију, која иако има високу стопу економског и технолошког развоја, друштво је и даље патријархално у коме се поштују разни обичаји, као што је на пример, обавезно давање мираза приликом венчања, и друго.²³ Тако да можемо говорити о различитим перспективама опстанка савремених држава кроз призму друштвених традиционалних држава.

(5) На крају да напоменемо и савремене државе које опстају кроз *перспективу мешовитих држава*, које имају различите елементе претходно наведених модела. Ово је најчешће примењиван модел, од Сједињених Америчких Држава, Русије и многих других.

Иако се државе међусобно разликују, постоје одређени елементи које имају све државе. Прво, то је становништво које живи у тој држави, затим потребна је територија која је јасно дефинисана са осталим државама са којима се одређена држава граничи, и на крају, потребна су одређена правила која спроводе људи који раде за државу и они представљају државни апарат односно суверена власт. Држава не може постојати ако поред елемената као што су становништво и територија, не постоји и власт.

²³ Deutsche Welle, *Мираз у Индији – проклетство или благослов?*, <http://www.dw.com/hr/miraz-u-indiji-prokletstvo-ili-blagoslov/a-17097932>, 15/05/2016, „Због сукоба око мираза у Индији годишње страдава више од 8.000 жена. Оне које не убију младожење или њихове обитељи често се убијају саме. ...Мираз у Индији има традицију стару стотине година. ...Многи се још увијек увелико придржавају традиционалних увјерења према којима, примјерице, жена након вјенчања постаје власништво супруга, а прије вјенчања она није ништа друго него тек новчано оптерећење за своју обитељ. Уколико младожења или његова обитељ нису задовољни миразом, тада врло често долази до насилних сукоба“, каже Рањана Кумари, директорица Центра за социјална истраживања у Њу Делхију. ... Повећање животног стандарда изазива и пораст културе похлепе. У данашње вријеме будући супрузи захтијевају скупе електронске уређаје, аутомобиле и некретнине док су прије били задовољни само с одјећом, накитом или неким мање вриједним предметима.“

Видети и: Махапатра Дебидата Ауробинда, *Русија, Индија, Кина и свјетски поредак: претварње економске у политичку моћ*, Advance, <http://www.advance.hr/vijesti/rusija-indija-kina-i-svjetski-poredak-pretvaranje-ekomske-u-politicku-moc/>, 15/05/2016.

2. Класификације савремених држава

Савремене државе се могу класификовати на основу различитих критеријума. Најједноставнији критеријум је *временско постојање државе* у тренутку утврђивања њихове савремености. Према том критеријуму, све државе које постоје у тренутку овог истраживања, су савремене. Иако нам је ова класификација потребна да би смо установили којим ћемо се државама бавити у овом раду, осим податка да све државе које данас постоје можемо сматрати савременим, то нам ништа не говори о својствима тих држава. Такође, између држава које данас постоје могу се констатовати значајне разлике.

У претходном делу рада, дефинисали смо државу као организовану заједницу која поседује постојано становништво, утврђену територију, суверену власт. Сходно томе, приликом класификације држава, уобичајено је да се користе следећи критеријуми:

- *Становништво*, и то: а) према броју становника; б) броју становника по полу; в) становништво по узрасту; г) становништво по степену образовања и д) становништво по етничкој и конфесионалној припадности;

- *Територија*, на основу три одредбе: а) по површини који заузима (у квадратним километрима); б) густина насељености, и в) по природним ресурсима који се налазе на тој територији;

- *Правни систем*, где се могу проучавати: а) карактеристике права; б) примена права;

- *Политичка моћ државе* – може се посматрати у најмање три сфере: а) политички систем; б) унутрашња стабилност и в) међународни положај државе и битне одреднице њене спољне политике;

- *Војна моћ државе* се посматра кроз карактеристике војног састава (броја, обучености и опремљености) способног за успешна одбрамбена и офанзивна дејства, самостална и у савезништву; и

- *Економска моћ*, на основу многих одредаба, међу којима су најважније:
а) бруто друштвени производ (БДП); б) врсте и количине добара које се производе;
в) извоз; г) увоз; д) стабилност и вредност монете – паритети са монетама других држава, расположиве резерве и задуженост; ђ) техничко – технолошка опремљеност, и друго.

Главни проблем код наведених критеријума је што се могу вредновати различито. Настојаћемо да концепт примене тих критеријума илуструјемо са два једноставна примера, јер би било превише захтевно да детаљно образложимо сваки од критеријума. Први пример, према критеријуму броја становника, на првом месту је НР Кина.²⁴ Друго, Руска федерација је према критеријуму површине који заузима, највећа земља на свету, али њен број становника није највећи. Овоме можемо додати и пример Канаде, која је по површини на другом месту, али јој је становништво малобројно у односу на територију, са веома малом густином насељености.²⁵

Професор Радомир Лукић сматра да је важан критеријум класификације држава: „...оно што је битно у држави јесте њена власт, која је специфична и одликује државу од свих других сличних појава“.²⁶ Према њему, „...могу се државе класификовати према другим ознакама: на пример, према величини, географском положају, броју становника, врсти привређивања, националности, итд. Али све те класификације, ма колико биле важне, нису од непосредног интереса за теорију државе“.²⁷

²⁴ Према проценама Уједињених нација, Индија ће имати највише становника у првом половини овог века. Видети више: Вијести, Индија ће до 2028. године постати земља за највише становника, <http://www.vijesti.me/svijet/indija-ce-do-2028-godine-postati-zemlja-za-najvise-stanovnika-133815>, 15/05/16; „Према последњем извјештају Уједињених нација (УН), Индија ће до 2028. године постати најмногуљуднија земља у свијету. УН наводи да би Кина и Индија те године требало да имају по 1,45 милијарди становника. До средине овог вијека популација у Индији ће наставити с растом, а у Кини опадати. Истраживање УН-а о демографској слици свијета такође показује да ће до 2050. свијет насељавати 9,6 милијарде особа.“

Видети: Worldatlas - Russia, <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/ru.htm>, 20/05/2016; Worldatlas - China, <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/asia/cn.htm>, 20/05/2016.

²⁵ Canada – Statistics, *Canada's population estimates, first quarter 2016*, <http://www.statcan.gc.ca/daily-quotidien/160616/dq160616b-eng.htm>, 22/05/2016. Према статистичким подацима из априла ове године, у Канади живи око 36,1 милиона људи.

Видети: Worldatlas - Canada, <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/america/ca.htm>, 22 /05/2016.

²⁶ Лукић Радомир, *Теорија државе и права I – Теорија државе*, Научна књига, Београд, 1953, стр. 273.

²⁷ Исто.

На основу критеријума постојања политичких странака у класификацији држава, можемо разликовати:

- *Државе без странака*, на пример, Брунеј;
- *Једнопартијски систем* постоји у НР Кини, Куби, Еритреји, као и Вијетнаму, Лаосу и Северној Кореји.²⁸
- *Двопартијске и вишепартијске државе* у којима су, према снази партија и њиховој орјентацији могућа нека одређена политичка (унутрашња и спољна) усмерења државе.

Према критеријуму облика владавине, разликујемо *монархије* и *републике*. Р.Лукић разматрајући облике владавине, сматра да у *монархији* влада монарх као суверена личност, тј. „као личност која је изнад права, која не подлеже правним прописима, тачније правним санкцијама...“.²⁹ Овоме можемо додати да су положај и власт монарха дефинисани законима.

Данас постоје више различитих *монархија*³⁰ и могле би се класификовати по разним критеријумима. Према степену ограничења, можемо разликовати: *неограничене и ограничене* монархије. Код *неограничених монархија*, монарх је носилац суверене власти и суверена личност. На пример, у неограничене монархије можемо уврстити апсолутне монархије које су карактеристичне за период од 16. до 18. века. Најеклатантнији пример апсолутне монархије био је Луј XIV који је био краљ Француске у периоду 1643-1715. Иако је Луј XIV због раскошног живота називан *краљ Сунце*, а приписује му се и изрека: *Држава, то сам ја*, Француска је у том периоду била најмоћнија држава у Европи, са јаком војском.

²⁸ Видети више: CIA, *The World Factbook - Cuba*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cu.html>, 21/03/2015.

²⁹ Исто, стр. 277-278.

³⁰ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1977, стр. 585: „...у класификацијама политичких облика, монархија је облик у коме основну власт врши један човек. У ужем и савременијем правно политичком значењу монархија је облик владавине у коме функцију шефа односно поглавара врши једна личност која не подлеже правној одговорности и која врши функцију доживотног и по правилу та функција је наследна.“

За означавање монархије не употребљава се увек овај општи назив, него и разни посебни називи као што су империја, царевина, краљевина, султанат, кнежевина, војводство, итд. зависно од тога какву титулу нос шеф, односно поглавар државе. Ови различити називи настају због језичких разлика, али и због разлика у положају шефа државе, и, обично због разлике у величини и политичкој моћи савремене државе. ...монарх је готово увек инокосан орган, ...карактеристично је наслеђивање.“

Видети више: Миршајмер Џон, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, 2009, видети: Британска велика стратегија 1792-1990, стр. 330-335; Аутор проучава у неколико одвојених раздобља британску стратегију и наводи да: „Друго раздобље траје од 1816. до 1904. године када је Велика Британија усвојила политику уобичајено називану *сјајна изолација*. Она се током овог раздобља није ангажовала на континенту упркос бројним ратовима великих сила који су се на њему водили“.

Ограничене монархије, као што се лако може наслутити по њиховом називу, према врсти ограничења можемо их даље класификовати на:

- *Сталешке монархије*, ограничава их представнички орган. На пример, то су биле монархије у Немачкој за време Фридриха I Барбаросе (1152-1190), и цара Рудолфа Хабсбурга (1273-1291), и др.;
- *Уставне монархије* су ограничене Уставом, што је пример у Холандији, Данској, Шпанији и др.; и
- Ако их ограничава парламент, тада говоримо о *парламентарној монархији*. На пример, Велика Британија била је прва парламентарна монархија.

За наша разматрања о савременој држави најважнији је правни положај монарха у држави. Зашто? Зато што и данас постоје монархије у веома развијеним и демократским државама са демократским правним системом као што су Велика Британија, Белгија, Шпанија, итд. Иако се у овом раду нећемо опредељивати по питању облика владавине,³¹ неке од предности монархије су поштовање према династији, неутралност монарха, и најчешће постоји трајна солидарност интереса.

Други облик владавине је *република* у коме појединац тј. председник или група људи (председништво) су „вршилац одређених функција без личних привилегија, политички и кривично одговоран, најчешће биран на тај положај“.³² Дакле, својства председника су потпуно супротна монарху.

Републике се такође даље могу класификовати на: прво, *неограничене*, где је председник шеф државе и поглавар. И друго, постоје *ограничене републике*, у којима је председник поглавар, а шеф државе је неки други орган (на пример, република са кабинетском владом).

Као предности овог облика владавине можемо навести да постоји општа воља народа уместо личне воље монарха, и др. Сматрамо да је код републике као облика државе веома важно колико и којих управљачких овлашћења има председник, као и које су и какве његове одговорности. Међутим, у многим савременим државама може се догодити да су овлашћења председника у председничком систему већа од

³¹ Видети: Хаг Р., Хароп М., Бреслин Ш., *Компаративна владавина и политика*, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2001.

³² *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1977, стр. 908: „Република је данас (а некада је значила – *res publica* – јавну ствар, тј. државу) назив за облик владавине који је супротан монархији... Велики број држава, а особито у новије време, истиче овај облик владавине у свом имену, ...Шеф државе у републикама може бити инокосан орган ...или колегијалан орган ...начини стварање шефа државе: изборни (легални) или насилни ...Али се битна разлика републике према монархији огледа у томе што лице или скуп лица који врше функцију шефа државе немају неке специјалне личне привилегије, неприкосновеност и правну неодговорност“.

овлашћења монарха у тзв. парламентарној демократији. Дакле, суштину не изражава облик тј. форма државе већ стварни однос власти и народа.

Николо Макијавели у свом значајном делу *Владалац* истиче: „Колико врста власти постоји и који су начини да се оне стекну (*Quot sint genera principatum et quibus modis acquirantur*)”.³³ У даљем тексту прве главе каже се: „Све државе, све владавине којима се управљало и управља људима, биле су и јесу или републике или монархије.”³⁴

Разматрајући питање монархије, Макијавели истиче да је много лакше сачувати наследну монархију, јер су људи „...навикнути на лозу свога владоца...., довољно (је) да се не погазе уредбе предака и да се, управља према догађајима; тако ће се и владалац средње способности, увек одржати у својој држави уколико нема какве необичне и прекомерене силе која би му је отела. Па и кад је једном лишен државе, он ће је опет повратити чим освајача задеси несрећа“.³⁵

У даљем тексту у трећој глави се каже: „Тешкоће, међутим, леже у новој монархији. Уколико није посве нова већ је као део прикључена некој другој (па их скупа можемо назвати мешовитом монархијом), промене се најпре јављају као последица једне сасвим природне неповољности коју затичемо код свих нових монархија – људи вољни да смене свог господара, надајући се бољем узрок су промена“.³⁶ Н.Макијавели у наведеном делу наводи да људе због нове наде устају против монарха, али да се „...потом и сами увере да су само погоршали ствари. Овом је, опет, узрок једна друга природна и општа потреба која нагони новог владоца да на своје поданике удари војном силом и разним другим неправдама које ново освајање за собом повлачи. Тако си створио непријатеље од оних које си повредио приликом доласка на власт, а изгубио пријатеље у онима који су ти помогли да ту дођеш јер нити можеш да их задовољиш онако како они то очекују, нити пак можеш против њих да употребиш крајње мере, будући да су те обавезали“.³⁷

Поред народа и територије трећи чинилац државе је власт, тада не можемо а да не поменемо ставове Николо Макијавелија (Niccolo Machiavelli, 03.05.1469 – 21.06.1527.) у његовом делу *Владалац*. Према Макијавелију, да би се нека замисао

³³ Макијавели Никола, *Владалац*, Ушће, Београд, 2006.

³⁴ Исто, стр. 12.

³⁵ Исто, стр. 12-13.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

државе могла остварити постојала су само два начина по којима она може то урадити, а то су: писани закони и примена силе. Уз помоћ писаних закона и примене силе држава је могла владати. Тако је Макијавели сматрао да владалац у држави сме да употреби сва средства како би се остварили циљеви који су у државном интересу.

Пет векова касније, многе државе често спроводе своје активности у *интересу народа и државе*, иако се ради о интересу и циљевима власти у тој држави. Колико је ово актуелно, потврђује недавни *Извештај Чилкот комисије о улози Велике Британије у рату у Ираку*. На основу тог извештаја, бивши премијер Велике Британије Тони Блер оптужен је да је преварио британски народ тврдећи да Ирак има оружје за масовно уништење, што никад није било доказано.³⁸

Још се у периоду Макијавелија могло видети модерно схватање власти и државе али је било питање на који начин то може он поделити са поданицима власти, односно са народом који чине једино средњи слој и сиромашни. То је веома важно, јер и данас када говоримо о демократским уређењима и демократским слободама, односно правима грађана често се догађа да на изборима средњи слој не излази на гласање, слој богатих нема разлога да гласа јер су себи обезбедили лагодну будућност, тако да за промене и бољу будућност остаје да се бори онај део друштва неке државе који је на дну друштвене лествице, а то је слој сиромашних. Једино тај део друштва једне савремене државе очекује да ће ипак доћи до промена на изборима.

Ако упоредимо период опстанка на власти у монархијама и у републикама у периоду који описује Макијавели у свом делу *Владалац* и дешавањима која су карактеристична за земље у развоју, рецимо бивше југословенске републике, онда наилазимо на многобројне сличности. Те сличности се односе на намере неких владара да се домогну или опстану на власт путем силе. У неким случајевима, те аспирације владара претварале су се у грађанске ратове, грађанске непослушности, грађанске нереди и на крају у употребу свих снага и средстава како би се задржала власт. Професор Симеуновић сматра да се то дешава у оним националним државама које

³⁸ Према Извештају *Чилкот комисије*, Тони Блер, председник британске владе између 1997. и 2007. оптужен је да је преварио народ тврдећи да Ирак има оружје за масовно уништење, иако то никада није било доказано. *Чилкот комисија* названа је по имену њеног председника Џона Чилкота, направила је извештај од 2,6 милиона речи који треба да размотри услове уласка Британије у рат по одлуци тадашњег премијера Тонија Блера 2003. године. Током истраге саслушано је 129 сведока међу којима и Тони Блер и његов наследник Гордон Браун. У том рату учествовало је око 45.000 британских војника између 2003. и 2009, а 179 је погинуло. У рату је погинуло и готово 4.500 Американаца и 100.000 Ирачана. Видети више: CNN, *Chilcot report delivers damning verdict on British role in Iraq War*, <http://edition.cnn.com/2016/07/06/europe/uk-iraq-inquiry-chilcot-report/>, 07/07/2016; Reuters, *British inquiry slams ex-PM Blair for catalog of failures over Iraq war*, <http://www.reuters.com/article/us-britain-iraq-inquiry-idUSKCN0ZL2TA>, 06/07/2016.

„...настају на тлу некадашњих вишенационалних државних заједница, и насиље започиње као институционална деструкција – као једна врста структуралног насиља над дотадашњом државом“.³⁹

Цена опстанка не мери се више само положајима, новцем, утицајем већ и људским жртвама. Када говоримо о људским жртвама, осим оних који су страдали и рањени, мислимо и на оне који припадају сиромашном слоју друштва у некој савременој држави која претендује да постане модерна и угледна. Како све то избегнути, одговор ћемо покушати да дамо у овој докторској дисертацији када сагледамо све аспекте савремене државе и могућности модерне државе.⁴⁰

Претходно је неопходно да *политичке елите* схвате не само свој положај, своје могућности него да схвате и своју одговорност. „Док су раније у активан политички живот улазили они који су већ имали економске или политичке положаје, партије су пружиле могућност уласка у политику нових личности. ...Постепено је организација схватана као ново политичко оружје“.⁴¹ Осим тога, пожељно би било да се политичке елите упознају са делима историчара, теоретичара, дипломата,⁴² а посебно са делом *Владалац* искусног политичара Николе Макијавелија.

³⁹ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 82-83; Видети и: Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво“, Београд 2002.

⁴⁰ Видети више: Gidens Entoni, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1988.

⁴¹ *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 290-304. Стр. 300: „Политичке партије су дуго остале изван фокуса пажње социолога и политиколога, а чим су обратили пажњу на њих, уочили су бирократске и олигархијске тенденције у њима“.

Видети: теорије елита, а посебно методе истраживања елита и елите, плурализам и демократија; Веуме von Klaus, *Савремене политичке теорије*, Стварност, Загреб, 1974, стр. 249-268.

Видети и: Ранковић Миодраг, „Елитизам и маса у савременој социолошкој теорији“, у: Ранковић Миодраг (ред.), *Зборник: Маса у социолошкој теорији*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, Београд, 1977, стр. 365-409; Birkland Thomas A., *An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making*, M.E. Sharpe, 3rd edition, 2010.

⁴² У једном раду немогуће је навести сва релевантна дела политичких наука, те ћемо према нашем предмету истраживања, издвојити: Јовановић Слободан, *О држави, основи једне правне теорије*, Геца Кон, Београд, 1922; Лукић Радомир, *Теорија државе и права – I Теорија државе*, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1953; Ратковић Радослав, *Основи политичких наука*, Институт за политичке студије, Београд, 1985; Аврамов Смиља, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999; Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво“, Београд 2002; Симеуновић Драган, *Нови светски поредак и национална држава*, Београд, Ферко - Горограф, 1995; Вебер Макс, *Привреда и друштво I-II*, Просвета, Београд, 1976; Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004; Нај Џозеф, *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006; Купер Адам, Купер Џесика, *Енциклопедија друштвених наука*, Службени гласник, 2009; Нећ Кејт, *Савремена политичка социологија - Globalizacija, politika i moć*, Службени гласник, Београд, 2006; Бжежински Збигњев, *Америка – Кина и судбина света*, Факултет безбедности, Албатрос плус, Београд, 2013; и др.

Иначе у делу *Владаца* веома је поучно представљено како се долази, како се осваја и како се траје на власти. Та власт може бити остварена чак и на војни, бруталан и округан начин. Иначе у седмој глави исте књиге Макијавели говори о свим бруталностима и завођењу реда и дисциплине у Ромањи која је настала као заслуга корупције, убистава, лажи и интриге, што можемо да потврдимо да смо сведоци таквог сценарија и могућих будућих политичких сценарија са сличним текстом, радњама и режијом али само су актери промењени.⁴³

Поред питања шта је савремена, односно модерна држава у делима Макијавелија често можемо пронаћи и термин *стабилне државе*. Дакле, пре разматрања шта су то *савремене и модерне државе*, потребно је да објаснимо шта су то *стабилне државе*.

Стабилне државе су оне државе у којима није битно колико политичких странака чини власт, колико странака учествује на изборима, где нема високе стопе инфлације, где је економски раст као и буџет увек довољан за планиране активности државе. Такође, у тим државама се поштују загарантована људска права и слободе, а сходно томе, нема нереда, незадовољстава и др. Стабилност се огледа у томе што је држава заштитник свим грађанима како на унутрашњем тако и на међународном плану. Чувени часопис *Форин полиси* дуже од једне деценије сваке године објављује листу веома стабилних, стабилних, угрожених као и оне државе које су најнестабилније. Неки од критеријума на основу којих се врши класификација савремених држава су: легитимитет државе, фракције елита, спољна интервенција, демографски притисак, људска права, сиромаштво, безбедност, и други. Према *Индексу нестабилних држава 2015. годину*, у најнестабилније убрајају се: Јужни Судан, Сомалија, Централно афричка република, Судан и Демократска република Конго, док су најстабилније: Финска, Шведска, Норвешка, Данска, Луксембург и Швајцарска.⁴⁴

У оквирима стабилне државе можемо тражити појмове и дефиницију модерне и савремене државе. Иако смо само делимично почели да се бавимо савременом или модерном државом, пре него ли утврдимо њихове специфичности, претходно морамо да размотримо класификације држава.

⁴³ Видети: Макијавели Никола, *Владаца*, Ушће, Београд, 2006.

⁴⁴ Foreign Policy, *Fragile States Index -2015*, <http://foreignpolicy.com/2015/06/17/fragile-states-2015-islamic-state-ebola-ukraine-russia-ferguson/>, 22/12/2015.

Иако се савремена држава може проучавати и као идеална творевина,⁴⁵ у наредном делу рада проучаваћемо њен настанак, развој и класификације држава. Такође, у посебном поглављу овог дела рада разматраћемо класификацију држава које према критеријуму облика политичког режима могу бити *демократије* и *аутократије*. Осим тога, за наше истраживање у овом раду важна је и класификација држава према облику политичког режима од критеријума облика владавине. Сматрамо да облик политичког режима представља однос правно – нормативног поретка и стварне ситуације у односима власти и становништва – грађана у држави. Примењени политички режим одређује стварни положај појединца као поданика тј. грађанина према државној власти и у њој.

Сматрамо да смо овим исцрпили листу најважнијих критеријума класификације. У овом делу рада указаћемо само још на класификацију држава Е.Хејвуда.

У свом издању *Политичка идеологија*, Ендру Хејвуд представља класификацију савремених држава, на: *западне полиархије; нове демократије; источноазијски режими; исламски режими и војни режими*.⁴⁶

Када говоримо о *западној полиархији*, сматрамо да је она један вид стварне, односно могуће демократије. Битне особине западних полиархија су да се власт бира на слободним изборима; грађани имају право гласа и слободу изражавања, постоји слобода медија, и др. Међутим, једну државу не чини само један друштвени слој, или један друштвени сталеж већ постоје изведене фракције које ни они сами не могу да контролишу. Управо производ оваквих фракција чини различитост и могућност утицаја на савремену државу или модерну државу где се незадовољство изражава кроз насиље односно употребом експлозивних направа или ватреног оружја. Тако настају и терористички покрети управо из фракција класификација које смо навели, а које ћемо разматрати у даљем тексту ове докторске дисертације.

Нове демократије су углавном производ политичке транзиције и настају после неколико таласа тзв. демократске транзиције. У таквим оквирима, када говоримо о неколико таласа демократске транзиције, не можемо да говоримо о демократији, јер сигурно постоје одређени недостаци који су површно или делимично разрађени у

⁴⁵ Видети више: Вебер Макс, *Привреда и друштво I-II*, Просвета, Београд, 1976.

⁴⁶ Хејвуд Ендру, *Увод у политичке идеологије*, треће издање, Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.

процесу транзиције. У таквим случајевима можемо да констатујемо да је дошло до успореног или недовршеног процеса комплетне демократске консолидације.

У случају да ипак постоје упоредни елементи односно обележја старог и новог режима, онда недвосмислено говоримо о делимичној демократији. У полудемократији сигурно постоје процеси који могу убрзати али и процеси који могу у потпуности успорити процес демократизације и вратити државу на почетак односно у времен доношења одлуке о примени односно у време транзиције и да уместо зацртаног правца транзиције у демократију држава оде у грађански рат или у грађанске немире које тотално могу пореметити не само државу него и друштвену заједницу.

У овај круг држава сигурно можемо говорити о земљама централне и источне Европе. Трећи талас демократизације средином 70-их година догодио се у Грчкој, Шпанији и Португалији, а почетком 90-их година у бившим источноевропским земљама.⁴⁷ Поједине земље иако заговорнице демократских промена, још увек не поштују основна људска и загаратнована права, а то су право на живот, рад и слободу.

О *источноазијском систему* или боље речено о *источноазијском режиму* говоримо о азијским вредносним системима и азијском цивилизацијском оквиру који је специфичан не само за то поднебље већ је у великој мери везан за историју, традицију и нову демократију односно специфичан вид демократије. „Све земље западне Европе су стабилне демократије, имају тржишну економију и на високом су нивоу економског развоја. Средином деведесетих (20. века) источна Азија је укључивала једну стабилну демократију, неколико нових и нестабилних демократија, четири од пет комунистичких диктатура које су остале у свету, као и војне режиме, личне диктатуре и једнопартијске ауторитарне системе“.⁴⁸ Када кажемо специфичан вид демократије онда мислимо на политичку културу о чему смо у почетку говорили, о складу, хармонији, дисциплини или боље речено о невероватној дисциплини која има за циљ огроман ауторитет влада и државног апарата. На овај начин се у први план ставља породица као основна ћелија друштва што није случај са многим западним демократијама. Они су поред своје културе, начина организације, територијалне организације, посвећености породици, посвећености традицији, очувању политичке, историјске и духовне културе, остварили

⁴⁷ Закарија Фарид, *Будућност слободе*, Дан граф, Београд, 2004, стр. 63-64.

Видети више: Хантингтон Семјуел, *Трећи талас*, Стубови културе, 2004, стр. 41-50.

⁴⁸ Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000, стр. 241-242.

и веома високу стопу економског развоја. Због упорности и борбености, овај вид економије назива се и *тигар економија*.⁴⁹

Дакле, за овакву врсту режима која је карактеристична за азијску културу можемо констатовати да се ради о посебној културолошкој мапи света. Ова специфичност није само карактеристика класификације савремене државе или њеног модела осавремењивања већ је и рекли бисмо посебност савремене државе. Ова посебност, поред демократије и савремене државе, има у себи и традиционализам који се везује за историју, претке и наследну културу која у великој мери дозвољава различитости и савремене погледе на свет, индустрију, економију и технологију. Међутим, управо та традиционалност азијских народа и њихових култура у појединим крајевима је апсолутистичка и ни у којој мери не одговара карактеристикама савремене државе.

Рецимо, на пример, да се у једном региону Индије производи на сасвим традиционалан начин органски памук који је познат свуда у свету, док се на другом крају исте провинције и града производи индустријски памук, уз употребу хемијских средстава. Такође у селима где се традиционално производи органски памук, имају добре услове за живот, иако још увек нису извршили електрификацију насеља док је на другом крају града у делу где се производи индустријски памук све електрифицирано али је стандард много већи код људи који производе органски памук и много мање загађење у односу на део града где се производи индустријски памук. Ово нам све указује на последице савремене државе, последице демократије уједно на њене предности и мане у односу на екологију која је производ савременог развоја индустрије и производ небриге за околину у којој живимо, радимо и стварамо.

Како се приближавамо режимском начину управљања у државама азијског па и афричког континента, а не заостају и друге земље у свету где преовладава муслиманско становништво, онда се усресређујемо на *исламски политички модел или режим*.

Исламски политички режими у својој основи имају посебност која се односи на теократску природу не само политичке власти него и политике уопште. Теократија је такав облик организовања државе и друштва где је у основи свега божја владавина, односно постоје божји изасланици који пропагирају да влада бог, а они то на један специфичан начин пропагирају и преносе исламском становништву. Начин управљања и владања у оваквим режимима често је опредељен да своје намере преносе

⁴⁹ Бжежински Збигњев, *Америка – Кина и судбина света*, Факултет безбедности, Албатрос плус, Београд, 2013, стр. 159-165.

преко свештенства или неког световног поглавара. То су, на пример, Саудијска Арабија, Судан, Исламска Република Иран и други. Иако се исламски режими међусобно разликују, најрадикалнији заговарају да се успостави исламска држава, калифат, ако је потребно и путем силе односно путем џихада против немуслимана тј. неверника. Карактеристично је такође за исламски политички режим и чувено шеријатско право, односно репресивни ауторитарни режими који чак могу и да погубе односно да одузму живот онима који их не поштују и не следе, иако су из споствених редова, што је противно правилима Курана и муслиманских схватањима слобода и бога.⁵⁰

Према њима, у основи свега јесте исламска религија, односно, схватања, ставови, мишљења, и сходно томе одређено понашање, одлучивање, а у многим земљама начин одевања. Дакле, у основи свих процеса је религијски начин живота што утиче на политичку борбу и политичку разноврсност.

У овом пак случају, када је у питању религијска разноврсност, а односи се на ислам онда долазимо, као смо и нагостили, до фракција које постају не само проблем свуда у свету већ и проблем за сопствене следбенике, сународнике па и саме породице из којих потичу. Дакле, овде у основи доминације религијског начина организовања исламиста када су фракције у питању говоримо о *исламском фундаментализму* који је база или основа за исламски тероризам. Управо оваква братства, организације, покрети или удружења често не могу да контролишу своје фракције, те се често оне одвајају и постају самосталне. Чувена терористичка организација и терористичка мрежа која и данас егзистира сувда у свету јесте *Ал Каида*, која има неколико својих фракција, а то су *Ал Каида на арапском полуострву* и *Ал Каида на исламском Магребу*. Тако је, на пример, 2009. године основана *Ал Каида на арапском полуострву (Al Qaeda in the Arabian Peninsula - AQAP)* када се огранак Ал Каиде у Јемену (*Al Qaeda in Yemen – AQY*) удружио са делом Ал Каиде у Саудијској Арабији. На основу истраживања америчког Центра за стратегију и међународне односе - CSIS и Стенфорд универзитета, данас активно делује неколико десетина различитих исламских терористичких група, од

⁵⁰ Токвил Алексис де, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2002, стр. 394-395: „По Мухамеду, са неба потичу, и тако их је у Куран записао, не само верске доктрине него и политичке максиме, грађански и кривични закони, научне теорије. Јеванђеље, напротив, говори само о општим односима људи према Богу и међу собом”.

Видети и: Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД-Романов, Подгорица-Бања Лука, 2000, стр. 236-237; Елијаде Мирча, *Водич кроз светске религије*, Народна књига – Алфа, Београд, 1996, стр. 180-182.

којих многе имају своје фракције и залажу се за успостављање исламске државе у свету.⁵¹

Војни режими имају за циљ или пропагирају преузимање, одржавање и контролу власти путем војне силе. Овде под војном силом мислимо пре свега у почетној фази на формацијску војну силу, и полицију која током немира, демонстрација или војног пуча односно државног удара буде проширена када се најчешће формирају паравојне и пара полицијске формације. Паравојне формације су формације које настају од присталица који пропагирају војне ударе и који због своје лојалности буду опремљени и наоружани да буду посушници или извршиоци новог режима, односно новонасталог војног режима. Ове паравојне формације су најчешће много више суровије у односу на редовни формацијски састав који је учествовао у преузимању власти односно у свргавању режима што се дешавало, а и данас се дешава у Африци, Јужној и Латинској Америци (Чиле), Југоисточној Азији и на Блиском истоку. На пример, револуције, познате као *арапско пролеће* током 2011. године избиле су у Тунису, Египту и Мароку, а прошириле су се ускоро на друге земље на северу Африке и Блиског истока. У неким земљама северне Африке, попут Туниса, Египта и Марока, на власт долазе исламске партије.⁵² Арапско пролеће било је виновник многих недаћа и диктатура које су настале након наведене интервенције снага НАТО алијансе током 2011. године.⁵³

Рекли смо да савремена држава, а самим тим и савремени политички системи, кроз призму класификације савремене државе могу изгледати као: *демократски системи, ауторитарни системи и тоталитарни системи*.

У сваком случају ово је стандардна подела када говоримо о савременим политичким системима, међутим, ако говоримо о демократском систему у савременој држави управо због класификације морамо да констатујемо да поред демократских постоје и недемократски системи у савременим државама.

⁵¹ Stanford University, *Mapping Militant Organizations – Global Islamic State*, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups>, 21/05/2016.

⁵² Парезановић Марко, *Сирија и „арапско пролеће“*, Нова српска политичка мисао, 2012, интернет, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/sirija-i-arapsko-prolece.html>, 28/04/2016.

Cordesman Anthony H, *Energy Risks in North Africa and the Middle East*, CSIS, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, 24/05/2016.

⁵³ NATO, *NATO and Libya*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm, 24/05/2016.

2.2.1. Демократске државе

У правној и политичкој теорији углавном је прихваћено разликовање држава према критеријуму облика политичког режима на *демократије* и *аутократије*.⁵⁴ Осим тога, сматрамо оправданим увођење још два члана класификације, а то су: *прелазни режими* и *мешовити режими*, јер у савременој пракси политичко – правног живота не можемо пронаћи потпуно демократски, нити потпуно аутократски режим.

У *Енциклопедији политичке културе* наводи се да је „...данас превладало гледиште да је демократија у ствари такмичење алтернативних елита, којима су политичке партије средства мобилизације, подршке, артикулације интереса и места стварања стратегије, а често и доношења важних одлука које се не односе на њихове чланове него на све чланове друштва у којима делују“.⁵⁵

Према једној од најједноставнијих новијих дефиниција, *демократија* се одређује као „владавина народа“.⁵⁶ На основу ове дефиниције угледних америчких теоретичара Кеглија и Виткофа, међу савременим демократским државама, а ни у историји нисмо пронашли државу у којој је остварена потпуна *владавина народа*. То није била ни античка демократија у којој је постојала слобода говора и једнакост свих грађана пред законом, јер се то није односило на жене, робове или странце. Дакле, у античкој демократији није постојала владавина народа, него владавина слободних грађана који су представљали мањину становништва у неком полису.

Сходно томе, да би појаснили ову дефиницију демократије као владавине народа, неопходно је да размотримо дефиницију *народа*. У *Политичкој енциклопедији* каже се: „Израз народ се употребљава у више значења, а особито да значи: а) одређени степен развоја етничке групе, б) скуп свих сиромашних и непривилегованих друштвених слојева; в) општи појам за све грађане једне земље; и г) синоним за

⁵⁴ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 84-85.

⁵⁵ *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 300-301.

⁵⁶ Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 95-110.

нацију“.⁵⁷ Ови наведени ставови нису прихватљиви, јер су међусобно противуречни и нетачни. Ако размотримо исказ о развоју етничке групе, са превазилажењем повезивања на родовским везама, а превладање повезивања на територијалним везама, заиста се може довести у питање стварно постојање народа.

Такође, неприхватљив је и други исказ да народ представља *скуп сиромашних и непривилегованих друштвених слојева*, без детаљног разматрања појма привилегија,⁵⁸ као и чињенице да су многи са привилегијама били сиромашни, што се посебно односи на тзв. ситно племство. Ово је нетачно, јер и данас у многим савременим државама постоје привилегије одређених професија као што су посланици, судије, наставници, лекари, полицајци, и др. Тако, на пример, имунитет посланика може представљати значајан облик привилегије и велики неформални утицај, итд. Стога се из појма народ не могу искључити они који су привилеговани у савременој држави.

Осим тога, у претходно наведеној дефиницији неприхватљив је и исказ да је народ општи појам за све грађане једне земље. Та одредба само говори о држављанима одређене земље, а ми сматрамо да се појам народа односи и на све житеље који релативно трајно живе у тој земљи и развијају одређени утицај.

И наравно, последњи став је нетачан, јер код нас постоје јасна појмовна разграничења између народа и нације,⁵⁹ што није случај у енглеском и језику (*nation* – народ, нација).

Иако се и демократија може класификовати према различитим критеријумима, према непосредности, разликујемо:

- *Непосредну тј. директну демократију*, када у одређеним ситуацијама, грађани непосредно врше власт. На пример, изјашњавање грађана о неком битном питању на референдуму; и

- *Представничку демократију*, у којој грађани бирају на изборима своје представнике у парламенту и на тај начин им омогућавају да доносе одлуке у њихово име. Савремене демократије су углавном представничке.

Проучавајући демократију као облик политичког режима у савременим државама, неопходно је да сви грађани имају иста права и слободе. Под правима грађана подразумевају се грађанска, политичка, социјална, економска, у друга. Једно од

⁵⁷ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1977, стр. 612-613.

⁵⁸ Исто, стр. 908; Привилегија се дефинише као: „повластица, изузетан положај, искључиво право, предност, погодност дата актом државе или друге организације, или коју неко лице (физичко или правно) група лица, друштвени слој, staleж или класа уживају на основу свог друштвеног положаја“.

⁵⁹ *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 705-719.

веома важних грађанских права је излазак на изборе. Наиме, сваки пунолетан грађанин мора имати право на глас да бира свога представника на изборима који су општи, непосредни, тајни и редовни (сваких четири или шест година). У већини савремених држава излазак на изборе је грађанско право,⁶⁰ а не обавеза. Навели смо овде, у већини, јер су грађани обавезни да гласају у Белгији, Луксембургу, као и Боливији и Аустралији, јер ће у супротном, сносити новчану казну или изгубити право на гласање на одређени период.

Осим наведених права, слобода грађана односи се на слободу националног и етничког опредељења, употребе језика, слободу медија и штампе, вероисповести, слободу окупљања, и друго.

Да бисмо што боље и схватили демократске и недемократске системе у савременој држави то ћемо увидети кроз начине испољавања власти. Тако у недемократским системима савремене државе вид испољавања власти, односно ауторитет је код појединца или једне политичке странке или партије.

Са друге стране у демократским системима савремене државе ауторитет је у рукама грађана, или се привидно у рукама грађана, али су они ипак информисани о активностима ауторитета појединца и активно учествују у остваривању власти.

Када је у питању моћ у недемократским системима савремене државе она је неограничена тако да дају сву снагу владару односно лидеру који је на челу владе или политичке странке да за њега не важе никакви закони, он је значи изнад закона и изнад воље грађана, односно не поштује се воља грађана или бирача.

Али зато је у демократским системима савремене државе моћ ограничена и у оваквим системима моћ је контролисана правима, правилима и законом, односно уредбама по којима поступа и по којима се владају владари односно представници власти и политичких партија и странака.

У случају поштовања слобода,⁶¹ разумљиво је да је у недемократским системима савремене државе слобода ограничена и она у неком свом сегменту може тотално бити опозвана и у том случају грађани могу трпети насиље, принудно кажњавање, јер у

⁶⁰ Република Србија, *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 98/2006; Видети чл. 52, у коме се каже да: „Сваки пунолетан, пословно способан држављанин Републике Србије има право да бира и буде биран“.

⁶¹ Видети: *Кратка историје људске слободе*, у: Закарија Фарид, *Будућност слободе*, Дан граф, Београд, 2004, стр. 13-27.

оваквим системима не постоје закони и процесне радње које карактеришу слободе и права која су загарантоване Повељом Уједињених нација.⁶²

У супротном, у демократским системима савремене државе слободе се поштују у складу са законима и прописима тако да се ускраћивање слобода и права врши само у случају кршења закона. Кршење закона, процесуирање по закону и кажњавање на основу закона где грађани имају право на слободу и праведно саслушање, истрагу и кажњавање само у складу са законима и прописаним законским процедурама.

Дакле, рекли смо да је у основи термина демократије – *демос* тј. народ, што значи да власт већине у односу на власт мањег броја људи.⁶³ У случају недемократичном систему власт је привидно у рукама народа али њиме влада мањина, као у интересу или то је воља народа. Воља народа се види на изборима, и ако владар у току трајања мандата остварује своје интересе или запоставља принципе, правила, поставља се изнад закона он је уствари квази владар који под плаштом демократије врши власт.

Набољи начин да схватимо демократски систем савремене државе јесте да сагледамо основне карактеристике демократског друштва, које гласе:

- Владавина већине и гаранција свих права мањина,
- Пристанак грађана на владавину власти и државе,
- Принцип поделе власти и ограничење законима и прописима,
- Поштовање права и слобода загарантованих Повељом УН,
- Спровођење слободних и праведних избора,
- Потпуна слобода изражавања медија,
- Политички, социјални и економски плурализам,
- Права на слободу говора, петиција, штрајкова, протествовања и права на рад и друго,
- Поштовање основних вредности друштва попут толеранције, кооперативности, ненасилности и људских права и достојанства, и друго.

Према проф. др Д.Симеуновићу, „не постоји универзални модел демократске државе. И у теорији и у пракси су заступани и пројављивани врло различити модели држава демократије засновани на различитим идеолошким поставкама“.⁶⁴ У

⁶² United Nations, *UN Charter*, <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/index.html>, 12/02/2016.

⁶³ *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 198-202.

⁶⁴ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 84.

демократском систему, власт се успоставља искључиво у служби народа и власт треба да води и служи народу никако да влада народом.⁶⁵ „...социјалистичке државе су себе називале социјалистичким или народним демократијама, а њихов главни принцип је био демократски колективизам. После њихове пропасти опстао је као једино важећи либерални модел демократске државе“.⁶⁶ У демократском систему или демократском друштву савремене државе, грађани су слободни појединци који имају сва гарантована људска права која су прописана Повељом Уједињених нација и они су одговорни према власти, али све до момента док та иста власт штити њихова права и слободе. „Грчка, Шпанија и Португалија биле су последње три западноевропске земље које су постале сасвим демократске, што се догодило током 1970-их. Револуције из 1989. допринеле су завршном чину у драми европског либерализма“.⁶⁷ У супротном, ако власт није у функцији народа, он има право да изврши промену власти али само како је прописано законом и према унапред утврђеној процедури.

⁶⁵ Видети: Јовановић Слободан, *Из историје политичких доктрина*, Сабрана дела, књига прва, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон а.д., Београд, 1935; Јовановић Слободан, *Примери политичке социологије – Енглеска, Француска, Немачка (1815-1914)*, Геца Кон, Београд, 1940; Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004.

⁶⁶ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 85.

⁶⁷ Закарија Фарид, *Будућност слободе*, Дан граф, Београд, 2004, стр. 63-64.

2.2.2. Ауторитарне државе

Према проф. др Д.Симеуновићу „...ауторитарна држава има наглашен принцип вођства који оличива ауторитет државе, али још увек у већој или мањој мери признаје правни поредак и у њој се не влада терором“.⁶⁸ Свака власт, па и ауторитарна власт је под плаштом демократије, односно под плаштом скуштинских органа али се ипак спроводи по огромним утицајем лидера, односно вође који је највећи ауторитет у савременој држави. Систем моћи се остварује кроз систем владавине, а она владавина која није демократска, заснива се на употреби система притисака, система који лежи у рукама једног човека односно вође.

У појединим фазама, појављује се велики вођа који је надчовек, односно свемоћан човек који уз помоћ државне администрације, почиње да развија идеологију свемоћног човека односно вође. Такође морамо да нагласимо, када је реч о ауторитарним системима да често долази до идентификације односно препознавања са ауторитетом која, у сваком случају води до безпоговорне оданости владару, односно ауторитарном лидеру. Ако говоримо о савременој држави онда морамо говорити и о савременом човеку који је такође, између осталог, и политичко биће. „Ако је човек поданик, може се рећи да је у великој мери сам за то крив. У оном смислу у којем је Имануел Кант сматрао да је човек сам крив због своје непросвећености, односно незрелости, јер су његова лењост и кукавичлук препреке да се служи сопственим разумом и тако досегне стање просвећености. И лењост и страх спречавају човека да разум употребљава без тужег вођства,...“.⁶⁹

У ауторитарном режиму, појединац, тј. грађанин се ставља под старатељство вође. На тај начин, као што смо напоменули, савремени човек у ауторитарној држави понаша се са покорношћу према вођи, односно према лику и делу вође. Ако ипак остане доследан својим ставовима и принципима да не буде учесник политичког позорничког духа, већ да то посматра из публике онда многи сматрају и да су

⁶⁸ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 93.

⁶⁹ *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 89.

политички слободни. Међутим? Степен индивидуалности и слободе човека зависи и од степена ауторитарног режима.

У овом делу рада није могуће проучити различите моделе ауторитарних држава, али ћемо поменути да су били заступљени у Немачкој и у неким социјалистичким земљама. До јачања ауторитаризма у, на пример, Немачкој један од главних узрока био је лутерански протестантизам који је захтевао беспоговорну послушност ауторитету. „Важна црта немачке историје последњих векова је ауторитаризам. Он је прожимао све структуре немачког друштва (војску, нарочито официрски кор, породицу, цркву, школу, фабрику, државу) упркос постојању и супротних тежњи да се немачко друштво и држава либерализују“.⁷⁰

Осим тога, у неким социјалистичким европским земљама, период преласка из социјализма у комунизам имао је своје успоне и падове. „Средином 1980-их година је у западним деловима Југославије спроведено једно истраживање на бази извесних скала о вредностима и схватањима. Оно је показало да су код становништва у веома високом проценту доминантни ауторитарни ставови и обрасци. ...Сматра се опште познатом чињеницом да у Југославији превладава ауторитарна политичка култура“.⁷¹ Највећи пад јесте радикални социјализам који и дан данас показује своје наклоности према комунизму и ауторитарним системима. Ова далекосежност огледа се у свим земљама које су настале распадом бивше Југославије, и неким другим. Претпоставка да су поједине препреке, односно, остаци комунизма савладани не значи и да су отклоњени обрасци понашања у тим земљама. Фарид Закарија упозорава на аутократске владе у Централној Азији, Латинској Америци, Индији, Пакистану, на Филипинима итд., али су „...тврдећи да представљају народ, постојано присвајале овлашћења и права других елемената у друштву, што је узурпација власти и хоризонтална и вертикална“.⁷²

Као главне карактеристике ауторитарног режима наводимо следеће:

- Ограничена је слобода говора, слобода медија и права на мишљење,
- Дискриминација на верској, националној и расној основи,
- Оспоравање права на рад, права на живот и права на образовање,
- Ограничавање права на избор и права да буде биран,
- Ауторитет има један човек - вођа,
- Централизована власт,

⁷⁰ Исто, стр. 98.

⁷¹ Исто, стр. 105.

⁷² Закарија Фарид, *Будућност слободе*, Дан граф, Београд, 2004, стр. 94-97.

- Заштита мањине није гарантована, али у овом случају веће последице трпи већина над мањином,

- Непоштовање закона и владавине права у свим сегментима и сферама друштва, а самим тим и процесуирање није по закону, и друго.

У појединим сегментима политика једне савремене државе, односно њеног владајућег естаблишмента може имати своје падове и своје успоне, не ретко се дешава да то буде једна константност, ако се то ипак и догађа онда о таквој држави кажемо да је она успешна и савремена држава. У случају да константна прогресивност у једној савременој држави у два мандата (период који се декларише на осам година), онда таква држава претендује да досегне следећи ниво у својој демократско-прогресивној линији која је линеарна и онда за такву државу можемо недвосмислено да говоримо да има све атрибуте да постане модерна држава.

Од крајње ауторитарне власти могу се очекивати и тоталитарне идеологије, што за последице може имати различите облике насиља, а то ћемо разматрати у посебном делу овог рада. Наиме, у недемократским системима савремене државе може доћи до демонстрација и протеста који често прерастају у грађанске немире и nerede. Такође, може доћи и до нарушавања јавног реда и мира у већем обиму, до побуна и других облика политичког насиља.⁷³

⁷³ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво”, Београд, 2002, стр. 155-162.

2.2.3. Тоталитарне државе

Тоталитарне државе заснивају се на конзервативној идеологији и тоталитарној свести која се јавља код народа у оваквим условима. У тоталитарним системима, у већини случајева, промовишу се различити облици насиља и спутавају основна грађанска права и индивидуалне слободе људи. У суштини, тоталитаризам се јавља ипак као једна идеологија и пракса која у својој бити има широки спектар где се савремена држава уплиће у све јавне и друштвене активности. Ово уплитање државе у јавне и друштвене сфере живота грађана, или савременог човека савремене државе, често прелази поменуте границе па се често онемогућавају основна и загарантована људска права.⁷⁴

Тоталитарни режими су настали у Италији, Немачкој и Русији, „...из тоталитарних покрета ослоњених на тоталитарне идеологије, као што су фашизам и нацизам, или пак на изопачене облике шире прихваћених идеологија, као што је био случај са стаљинизмом који је поникао из социјалистичке идеологије“.⁷⁵ Дакле, у другој деценији прошлог века у Италији настаје тоталитарна држава на челу са Мусолинијем, у Немачкој деценију касније са нацистима, а са социјалистичком државом за време Стаљина у Русији.

У тоталитарним системима често политика почива на покорности лику и делу вође, а њене основне методе јесу манипулација⁷⁶ и репресија, која се често дефинише као облик политичког насиља „...масовних размера од стране власти или завојевача на зауздетој територији над месним становништвом, у циљу одмазде или застрашивања...“.⁷⁷

⁷⁴ Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 384-386,

⁷⁵ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 92.

⁷⁶ Видети стратегије манипулације: Михајловић Бојан, *Манипулација*, Институт за економику и финансије, Београд, 2015, стр. 70-84

⁷⁷ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво“, Београд 2002, стр. 160.

Када говоримо о тоталитарним системима, њихова битна одлика политичког мишљења је друштво у коме влада једноумље, где је једна мисао представљена као једна једина истина. Ипак, у пракси, често се језик тоталитариста препознаје као језик еуфемизама, односно као бирократски језик.⁷⁸

Иначе у основи се поставља модерни и разноврсни терор⁷⁹ који тежи да својим начином ширења, застрашивања и деловања загосподари свим аспектима друштва и грађанима савремене државе, ако се то уопште у тоталитаризму може говорити о савременој држави. У основи, то је један разарајући потез за слободу мишљења, говора, изражавања, кретања и на крају живљења, јер је на челу државе партија којом управља један човек или диктатор. Нажалост, веома је познат *стаљински модел терора* који је проф. др Д.Симеуновић дефинисао као „...хипертрофирано институционално насиље масовних размера у земљама са социјалистичким уређење, које у циљу апсоултне заштите и остварења сопствених, као и ускопосебних интереса, врши бирократски естаблишмент“.⁸⁰

На основу тога, заједничке карактеристике тоталитарних режима су:

- Тоталитарна идеологија,
- Партија или странка је увек појачана полицијом или војском,
- Чврст монопол над индустријом и економијом,
- Грађани немају права на слободу говора, окупљања ни кретања,
- Примена различитих облика насиља према сопственом становништву, и

друго. Тако, на пример, за време Стаљина у СССР-у су „...вршени стравични масовни прогони и убиства милиона невиних људи без икакве или на основу формалних суђења...“.⁸¹

Међутим, међу тоталитарним режимима има неколико разлика. Прво, карактеристично је да су комунистичке земље у већини случајева настајале насилним путем, односно револуцијом док су, на пример, нацисти легално дошли на власт у Немачкој. И друго, „...нацистичке земље отворено одбацују и демократију заједно са

⁷⁸ Кликовац Душка, *Језик и моћ*, Библиотека 20. век, Београд, 2008, стр. 99; „Бирократски језик се препознаје по следећим својим особинама: (1) номиналност; (2) општост, (3) неодређеност, (4) експлицитност, (5) еуфемизам, (6) вишак речи, (7) квазинаучност.“

⁷⁹ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво“, Београд 2002, стр. 159-161.

⁸⁰ Исто, стр. 160.

⁸¹ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 95.

либерализмом, социјалистичка тоталитарна држава изразито нагиње формалној демократији иако у својој пракси онемогућава сваку врсту демократије“.⁸²

У ову класификацију држава, осим Совјетског Савеза за време Стаљина, можемо навести и Северну Кореју, у којој постоје многе наведене карактеристике тоталитарних режима. Наиме, бивши председник Северне Кореје, Ким Џонг Ила имао је неколико титула као што су: *Драги вођа*, *Бриљантни вођа*, *Звезда водилца за 21. век*, и друго. Када је преминуо 2011. године, на улицама главног града у Северној Кореји окупило се неколико хиљада људи који су оплакивали свог вођу, а неки су то чинили јецајући на коленима.⁸³ И његов наследник, актуелни лидер Северне Кореје Ким Џонг Ун задржао је карактеристике тоталитарне власти. На пример, због одржавања конгреса владајуће *Радничке партије* у мају 2016. године, забранио је окупљања грађана, укључујући венчања и сахране.⁸⁴

⁸² Исто, стр. 94-95.

⁸³ BBC, *Kim Jong-il state funeral held in North Korea*, <http://www.bbc.com/news/world-asia-16342315>, 28/12/2011.

⁸⁴ International Business Times, *Kim Jong-un bans funerals and weddings during North Korean political congress*, <http://www.ibtimes.co.uk/kim-jong-un-bans-funerals-weddings-during-north-korean-political-congress-1557863>, 03/05/2016.

2.3. Карактеристике савремене државе

Најважнији елемент савремене државе јесте државна управа, иако је веома важан део друштва, уставног и политичког система једне земље, а успостављање савременог принципа рада управних кадрова, посебно државних службеника је од посебног значаја за развој државне управе, али ипак поједини сегменти њиховог правног положаја доприносе не само потпунијем и целовитијем уређивању положаја државних службеника, већ и концепта државне управе на савременим принципима, те на тај начин долазимо до суштинског дела или битне карактеристике која одваја државу од савремене државе.

Многи прописи дефинишу савремену државу тако да разликујемо три режима правног положаја државних службеника: општи режим који је уређен *Законом о раду*, а рад и поступање у државним органима уређен је *Законом о државној управи* и *Законом о државним службеницима* као и на основу закона о управљању у органима локалне управе.⁸⁵

Сагледавајући правни аспект савремене државе и обзиром на то да из ових радно-правних односа проистичу и различити модели одговорности запослених у овим областима, постоје заједничке карактеристике одговорности, разлике и додирне тачке о којима ћемо касније говорити.

Опсег специфичности послова које обављају државни службеници, њихов статус је сигурно различит од статуса запослених у другим областима или другим органима, па се и њихов положај уређује посебним законом – *Законом о државним службеницима* или *Законом о службеницима у државној управи* у зависности о којој је земљи реч.

⁸⁵ Видети: Црна Гора, *Закон о раду*, Сл. лист ЦГ, бр. 49/2008, 26/2009 - испр., 88/2009 - др. закон, 26/2010 - др. закон, 59/2011, 66/2012, 31/2014 и 53/2014; Република Србија, *Закон о државној управи*, Службени гласник РС бр. 79/2005, 101/2007, 95/2010 и 99/2014; Република Србија, *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС бр. 98/2006; Република Србија, *Закон о политичким странкама*, Службени гласник РС бр. 36/2009, 61/2015- одлука УС; Република Србија, *Закон о локалној самоуправи*, Службени гласник РС бр. 129/2007, и 83/2014.

Проблем је што многи закони, или други прописи никада целовито не уреде ову материју, тако да је потребно доћи до што бољих законских решења ради потпуног уређивања њиховог статуса. То је и особеност или посебна карактеристика да управо због недостатка једног прописа који би на свеобихватан начин уредио сва релевантна питања правног положаја државних службеника, онда остају поједина питања недоречена и морају бити уређена по неком другом закону који је комплементаран, или мора бити додатно дефинисан, односно појашњен и то *Посебним колективним уговором за државне органе*, као и неким посебним законима као што су *Закон о полицији*, *Закон о војсци* или *Закони о службама безбедности*, који су неопходни за функционисање савремене држава⁸⁶.

Тако да у савременој држави нека нова решења треба уградити у *Закон о државној управи* и *Закон о државним службеницима*, или неком другом закону, да не би често долазило до супсидијарне примене неког посебног закона.

Целовито и темељно уређивање правног положаја државних службеника у савременој држави је посебна карактеристика и то је неопходно, јер они одговарају, или би требали да одговарају за законит, стручан и делотворан рад у органу где раде. Осим тога, они посебно морају да поступају по правилима струке, непристрасно и политички неутрално, баш зато што обављају специфичне и сложене задатке не само у име државе већ и у име народа, ако се тако може дефинисати демократија у савременој држави, што истичемо као једну посебну карактеристику савремене државе.

Ипак свака држава посебно уређује, својим прописима, правни положај, функцију и делокруг својих запослених у државним органима и органима управе. Онда можемо да кажемо да сви упоредно-правни системи садрже посебно уређење права и дужности државних службеника, док је начин и модел којим се примају државни службеници остао недоречен или се делимично примењује. То све може у савременој држави омогућити злоупотребе, манипулације и корупцију, што ћемо образложити током обраде ове докторске дисертације. Епитети савремене државе засигурно не искључује могућност да неки субјект државне управе злоупотребом свог положаја чини коруптивне радње или ствара коруптивне односе који касније прерастају или реализују коруптивну радњу. Тако да се могућност злоупотребе и могућност да се закон делимично примењује огледају и у природи односа између њих и државе, као и у задацима које обављају ти кадрови.

⁸⁶ Видети: Република Србија, *Закон о полицији*, Службени гласник РС бр. 101/2005; Република Србија, *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС бр. 116/2007.

Али ради сагледавања позитивно–правних решења у законодавству једне земље веома је пожељно размотрити ситуацију у суседним земљама или земљама у окружењу, посебно у републикама бивше СФРЈ или земљама Европске уније.

Осим тога, постоји обавеза и потреба усклађивања нашег законодавства са правом и законима Европске уније и хармонизације целог правног система са ЕУ, па и због претензија државе која је у транзицији или државе која претендује да буде савремена држава, као и да постане чланица Европске уније.

Као што смо навели, заснивањем радног односа у државном органу, запослена особа стиче одређена права, али преузима и одређене обавезе чијим неизвршењем може да настане и одређени степен одговорности. На основу прописа и других докумената, државни службеници подлежу правној и ванправној одговорности. У правну одговорност, у већини случајева у савременој држави, убрајају се дисциплинска, материјална, кривична и прекршајна одговорност. Ипак, морална и политичка одговорност спадају у ванправну одговорност и оне се изузетно ретко примењују, а не примењују се у ауторитарним и тоталитарним државама, што смо претодно разматрали.

Када говоримо о савременој држави, потребно је, на целовит начин уредити правни положај државних службеника или, боље речено, свих запослених у органима управе, па је основна претпоставка да се, најпре, јасно одреди круг лица на која ће се односити целокупна правна регулатива.

Често се у теоријском смислу изучавају модели савремене државе као и карактеристике савремене државе, а они често зависе од државне администрације или запослених у државним органима односно државним управама, јер су они управо лице и наличје државе.

У овој докторској дисертацији треба одговорити и на питање да ли правна регулатива која се односи на запослене у државној управи треба да се односи и на запослене у органима локалне самоуправе⁸⁷ и неким другим деловима јавног сектора? Посебно је веома је важно сагледавање свих подсистема тзв. службеничког односа према пословима и задацима који у највећем делу обухвата државне службенике, а који се често односе само на технички опис послова који је предвиђен за одређено радно место. Веома је важно да се у систематизацији радних места нагласи доношење

⁸⁷ Видети: Црна Гора, *Закон о локалној самоуправи*, Сл. лист РЦГ, бр. 42/2003, 28/2004, 75/2005 и 13/2006 и "Сл. лист ЦГ", бр. 88/2009, 3/2010 - испр., 38/2012, 10/2014, 57/2014 - др. закон и 3/2016; Видети и: Ђорђевић Снежана, *Ренесанса локалне власти*, Чигоја, Београд, 2002.

или прописивање акта или планова који ће дефинисати и конкретизовати послове и задатке које државни службеници треба да обављају на појединим радним местима. Ако се то пак деси, ни једним актом није прописано који је то обим послова и који су то модели по којима државни службеници треба да реализују те послове.

Подзаконски акти или прописи, на пример, који регулишу запошљавање, напредовање, оспособљавање, права и дужности, одговорности, те је веома важно питање који ће службенички систем бити примењен, са становишта компаративних предности и недостатака: каријерни или позициони у великој мери зависи да ли ће се државни апарат развијати од савремене државе ка моделу модерне државе или наставити стагнацију до одумирања државе.

Такође је потребно учинити напор да се правни положај државних службеника уреди сагласно европским стандардима уређивања у овој области од начина запошљавања до права на синдикално организовање и службеничку етику, односно одговорност и заштиту права, како би савремена држава показала све атрибуте савремености, напредности, принципијелности или на крају и прогресивности.

Једна од битнијих карактеристика савремене државе јесте и како осмислити класификациони систем државних службеника, пре свега, систем руководећих радних места, па и цео комплекс одлучивања, управљања и руковођења, као и правног положаја руководећих и извршилачких кадрова. Да управо смо рекли и извршилачких кадрова, јер државни службеници не морају бити само руководећи кадрови. Они могу бити и извршилачки кадрови који раде у државним органима или државним управама. Руководиоци имају своје извршилачке кадрове које запошљавају приликом обављања одређених послова ван седишта државне управе, као што су учествовање на конференцијама, одржавање предавања, инспекцијски надзор или контрола спроведених послова.

Руководиоци у државним органима, често се бирају на период од четири године, али је потребно да испуњавају одређене критеријуме и услове за поједина радна места у државној управи како би се оправдало њихово пословање у савременој држави. Зашто је то важно? Ако грађани не остварују своја основна људска права и слободе, ако немају квалитетан начин живота и ако не виде будућност у својој држави, онда сигурно не можемо говорити о савременој држави. Једна, можда и најбитнија карактеристика савремене државе јесте да се теоријске поставке могу реализовати и у пракси. Једини доказ да овај модел може функционисати јесте да грађани на изборима показују

одређени степен поверења, поштовања и уважавања државних службеника, а не само државних функционера и државника.

Начелно у правној теорији и друштвеној пракси, о чему смо инсистирали у овој докторској дисертацији, издвојила су се два начела о организацији државне власти - начело јединства власти и начело поделе власти. У неким државама то је дефинисано, односно регулисано законима или Уставом. Власт често може бити трипартитна и то: *законодавна, извршна и судска*.⁸⁸ Када говоримо о начелима поделе власти превасходно се мисли који послови у државној организацији обављају државни службеници и они се односе на поделу послова у државној организацији. Једини начин да се правна држава, што није карактеристика када је реч о земљама у транзицији, оствари јесте да се управна власт одвоји од законодавне и судске власти. Такође је битно да се закони функционално одвоје и да нема преплитања надлежности, јер у том случају можемо да говоримо о савременој држави. Посебност оваквог гледања јесте и карактеристика савремене државе где је неопходно личне интересе потчинити интересима целог народа у том контексту се и огледа савременост и преспективност савремене државе. Три функције државне власти, које смо навели које у начелу егзистирају у бившим републикама СФРЈ и појединим земљама Европе и у свету, треба да буду раздвојене са једне стране. Са друге пак стране, између законодавне, извршне и судске власти треба да постоји сагласност и јединство у раду посебно у делу координације када је у питању спровођење државне политике како на унутрашњем, тако и на спољашњем плану.

Савремена држава треба да има слободу да у својим границама којима се поштују општа међународна права која доприносе у остваривању квалитетнијег живота и суверенитета као и остваривању права на самозаштиту и самоодбрану. Томе можемо додати и трајни суверенитет над природним богатствима, право закључивање међународних уговора, и друго. Проблем представља пракса формирања тзв. наддржавних заједница у форми разних организација и савеза држава, укључујући Европску унију и НАТО, као и друге, што заиста поставља питање суверенитета, односно ограниченог суверенитета држава и односа држава.

У неколико наврата смо указали смо на разлику између *савремене* и *модерне* државе. Једна од карактеристика савремене државе јесте и њена тенденција да постане модерна што је експлицитно постављено у Европској унији, која тежи да превазиђе

⁸⁸ Видети члан 11. ст. 1. *Устава Црне Горе*; Црна Гора, *Устав Црне Горе*, Службени лист ЦГ бр. 1/2007, 38/2013-амандмани I-XVI; Видети и: Република Србија, *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС бр. 98/2006.

модел организовања који постоји у Сједињеним Америчким Државама. Према С.Хантингтону, „модернизација обухвата индустријализацију, урбанизацију, све већу писменост, образовање, богатство, друштвену мобилизацију и сложеније и разноврсније структуре занимања“.⁸⁹ Дакле, када говоримо о моделу *модерне државе* то сигурно могу бити Немачка и Швајцарска. Овде превасходно на првом месту би могла бити Швајцарска (писменост, образовање, урбанизација, богатство, друштвена мобилизација), али и Немачка када су у питању образовање, богатство и индустријализација што је основна карактеристика модерне државе у новом миленијуму.

Често се политичке борбе воде на освајање поља власти над економским интересима или капитализацију односно индустријализацију неразвијених или мање развијених делова друштва једне државе тако да се народ који је без посла класно раслојава на тај начин што се незапослени претварају у нову савремену категорију запослених али за ниску цену рада па онда говоримо о савременој држави која ствара савремену демократску најамну радну снагу која је ниско плаћена и која нема могућности избора. Онда је то карактеристично за државе у транзицији и државе у развоју где је потребно довести инвеститоре који отварањем фабрика, уствари, врше запошљавање радника који имају само једну могућност да се преквалификују. На овај начин се путем политичке призме, савремена држава појављује као контролор или регулатор друштвеног кретања. Савремена држава се у свом појавном модерном политичком облику кроз призму демократског развоја појављује често као монопол у многим областима, а посебно у областима уметности, науке, културе, унутрашњих и међународних односа, а посебно унутрашње економске и друштвене и политичке организације.

Да би нека држава имала епитет савремене, она се мора разликовати од других држава по својим карактерним особинама. Управо те карактерне особине, а пре свих када говоримо о карактеру државе која претендује да буде савремена, то се односи на дипломатске активности одређене државе. Такође, дипломатијом и дипломатским пословима могу се бавити посебно одабрана, едукована и примпремљена лица која поред својих квалификација имају и радно искуство на одређеним пословима.

⁸⁹Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000, стр. 74.

2.4. Улога невладиних организација у савременој држави

П.Вилет сматра да је: „Међународна организација свака институција са формалном процедуром и формалним чланством од три или више држава“.⁹⁰ Овај аутор разликује следеће међународне организације:

- Међувладине (међудржавне) организације (intergovernmental organization - IGO) – међународна организација чије су чланице државе и представници владе;

- Међудржавне невладине организације (international non-governmental organization – INGO) – међународне организације у којима су чланице, поред држава, и транснационални субјекти, компаније или политичке партије; као и

- Хибридне међудржавне невладине организације (hybrid INGO)⁹¹ – то су заједничке организације међудржавне (IGO) и међудржавне невладине организације (INGO). На пример, то је *International Union for Conservation of Nature –IUCN*.⁹²

Невладине организације (НВО) по правилу би требало да буду, непрофитне, некомерцијалне, правно регистроване и да служе хуманим и хуманитарним вредностима друштва и човека. Невладине организације су данас неизбежан сарадник посебно када су у питању велике хуманитарне катастрофе у ратом захваћених земаља.

Поред уобичајених услова за боравак и рад, од невладиних организација се приликом закључивања уговора или потписивања споразума о сарадњи у одређеним областима, често захтева да имају сопствене ресурсе које ће имплементирати у периоду спровођења одређеног пројекта. У неким савременим државама, може се захтевати да невладине организације буду одговорне за своје активности које спроводе на територији друге земље. Сматрамо да је ово важно јер се дешава да се опис активности,

⁹⁰ Willetts Peter, *Transnational Actors and International Organizations in Global Politics*, (Edited by) Baylis John, Smith Steve, *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, Oxford University Press Inc, II edition, New York, 2001, p. 376.

⁹¹ Исто, стр. 356-381.

⁹² Видети: *International Union for Conservation of Nature –IUCN*, <http://www.iucn.org>, 15/04/2016.

начин обављања послова, циљна група и ангажовани ресурси разликују у пракси од пријављивања и тражења одобрења за деловање. У оваквим случајевима често долази до размимоилажења са владом или владама других земаља, ако се не спроводи програм за који је делегирана одређена невладина организација. Наравно, када бисмо конкретизовали и проучавали одређену невладину организацију онда сигурно можемо видети све опције позитивног али и опције негативног приступа овом сегменту који је специфичан када су у питању савремене државе.

У почетку, невладине организације биле су фокусиране на пружање помоћи и побољшање квалитета живота становништва или неког угроженог подручја државе услед природних непогода, и др. Директан контакт се односио на дистрибуцију и поделу хране, изградњу привремених и трајних склоништа као и пружање здравствене помоћи и неге. У међувремену, те активности су проширене на изградњу локалних капацитета заједнице, и др. Као на пример, изградња водовода за удаљена села, пружање помоћи у изградњи локалних путева или објеката за пружање здравствене заштите.

Дакле, области деловања невладиних организација претходно су се односиле на пружање помоћи, достављање хране и воде на угроженим подручјима док се данас невладине организације укључују у унапређивање институција на локалном, националном па и међународном нивоу у скоро свим областима почев од едукације, изградње ресурса све до промене у начину рада, па све до покушаја мешања у политичке прилике неких држава.

Данас се невладине организације могу поделити по делатностима, а у оквиру тога, према одређеним секторима. Тако да у оквиру друштвених делатности можемо сврстати невладине организације које се баве развојем и унапређењем у области уметности, културе, образовања, људских и грађанских права, истраживања у разним областима итд. Посебно је интересантна делатност која се односи на животну средину. У оквиру ове области постоје невладине организације за заштиту и унапређење околине,⁹³ заштиту животиња,⁹⁴ социјалну заштиту, бригу о младима, итд.

⁹³ Једна од најпознатијих невладиних организација за заштиту животне околине је: Greenpeace, <http://www.greenpeace.org/international/en>, 22/05/2016.

⁹⁴ ПЕТА, односно *People for Ethical Treatment of Animals –PETA*, је невладина организација која се залаже за права животиња, а противе се злоупотреби животиња због крзна и коже у модној индустрији или експериментима над животињама у козметичкој индустрији. Видети: PETA, <http://www.peta.org>, 22/05/2016.

У процесу глобализације, о чему ћемо говорити у следећем поглављу, невладине организације имаће веома важну улогу која ће бити неминовност у новом миленијуму. И данас невладине организације имају значајну улогу у унапређењу сарадње на локалном нивоу, посебно сарадње између градова и општина,⁹⁵ а имају и своје канцеларије у одређеном региону. На пример, у циљу примене Агенде 21 Уједињених нација, у Црној Гори, Републици Србији и Републици Хрватској основано је неколико канцеларија са циљем унапређења одрживог развоја.⁹⁶

Такође, невладине организације могу имати значајну улогу у савременој држави, јер учествују у развоју демократизације. Ово се посебно односи када проучавамо питања која се односе на националне мањине, заштиту животне средине или локалног развоја. Међутим, може се поставити и питање да ли органи власти на републичком и локалном нивоу могу ефикасније да обављају послове у оквиру својих надлежности? Посебно ако се ради о изградњи сеоског пута, водовода или система за одвод отпадних вода, иако се редовно уплаћују средства за комуналне услуге?

У случају да невладин сектор обезбеђује неопходне оперативне капацитете за реализацију или спровођење одређеног пројекта у некој области која је пројектована као развојна активност, онда има смисла да се невладин сектор бави тим делатностима, али је такође логично да се у оквиру локалне самоуправе, регионалне или пак на државном нивоу укључе такође стручне службе савремене државе или државе како би се тај део активности спровео транспарентно.

Једним оваквим приступом повећава се, пре свега, кредибилитет невладиног сектора, легитимност и на крају транспарентност оваквог једног подухвата који треба да постане процес у извођењу пројекта од стране невладиних организација, што би

⁹⁵ Стална конференција градова и општина – СКГО, <http://www.skgo.org>, 22/05/2016. Стална конференција градова и општина у Србији има за циљ: „окупљања, разматрање заједничких питања и проблема, као и формулисање и представљање заједничких интереса јединица локалних власти; заступање интереса локалних власти и лобирања код централних власти у процесу дефинисања стратешких праваца и доношења прописа од значаја за локалну самоуправу; размену мишљења, знања и најбољих практичних решења из рада локалне самоуправе; сарадњу и братимљење локалних власти на националном и међународном плану; информисање чланова, партнера и шире јавности о свим питањима од значаја за локалну самоуправу; пружање различитих услуга члановима кроз обуке, консултације и саветодавну подршку; спровођење пројекта од значаја за локалну самоуправу у Србији...“.

⁹⁶ У Црној Гори, у Берану током 2012. године отворена је Регионална канцеларија Агенције за заштиту животне средине. Видети: Црна Гора, Агенција за заштиту животне средине, Стална конференција градова и општина – СКГО, <file:///C:/Users/Vera/Downloads/agenda-ac%20ba.pdf>; <http://www.skgo.org/reports/568/ODR%C5%BDAN-SIMPOZIJUM---%60LOKALNA-AGENDA-21:-Ka-planiranju-odr%C5%BEivog-razvoja-u-op%C5%A1tinama-Srbije%60>; 22/05/2016.

омогло да се унапреди и систем рада државних органа у демократском друштву односно у савременој држави.

Оваквим једним приступом поред сталних чланова невладиног сектора, односно невладиних организација потребно је предвидети бар још три слободна места на извођењу одређених пројеката у локалној заједници. На основу ових пројеката, могло би да се помогне сиромашним слојевима становништва код нас и у земљама у региону. На пример, преко локалних пројеката у области отварања самосталних занатских радњи, у области формирања породичних пољопривредних и воћарских култура, и на крају у области едукације и информисања локалног становништва. Пројекти би били предвиђени да се реализују у периоду од две године, а да се у тим занатским и пољопривредним делатностима запосли преко 200 младих.

Осим тога, невладине организације имају специфичну улогу када су у питању едукација, преквалификација, обука посебно када је у питању развој лидерства, заштита животне средине, промоција одрживог развоја. У оваквим случајевима сматрамо да у тим пројектима треба да учествују и представници државних органа, односно представници владиних организација, стручне и релевантних служби.

Објаснићемо то на следећем примеру. Рецимо да је потребно да се у једној локалној заједници где је незапосленост већа од 20% отвори десет занатских радионица, пет би се бавило обрадом дрвета, а пет радионица пословима у области производње здраве хране. Када кажемо радионица мислимо на самосталне занатске радње у којима ће бити по пет запослених особа.

Дакле, на основу пројекта у локалној самоуправи запослило би се 50 људи.

За учествовање на пројекту потребно је следеће: да сте становник те локалне самоуправе, да сте незапослен, да сте спремни да похађате курс из области за коју се определите, и да прихватате услове под којима ћете добити средства за отварање самосталне занатске радње. Даље, у сарадњи владе, локалне самоуправе, невладине организације и грађана потребно је да се реализује пројекат. Отвара се конкурс где могу да учествују сви грађани локалне заједнице који имају од 18 до 50 година, где предност имају млади брачни парови, и млади који су завршили средње и високо образовање, а регистровани су као незапослени на бироу рада преко 5 година.

Након конкурса, следи прикупљање документације, после чега следи објављивање на огласној табли односно на интернету, списка заинтересованих кандидата са основним подацима (на пример, школска спрема, број година, за коју област су заинтересовани, итд.).

Такође, након завршеног конкурса објављује се рок у коме ће комисија обрадити предмете, а то је рок од седам дана, и по којим критеријумима. Овде су критеријуми јако битни, јер свако ко се пријави на конкурс може сам да сагледа своје могућности. На пример, критеријуми би били следећи: средња стручна спрема један бод, висока стручна спрема два бода; ако је на бироу чекао пет година два бода; ако је чекао између 5-10 година четири бода; ако је чекао преко 10 година: пет бодова; ако су кандидати у брачном односу, млади брачни парови онда сваки кандидат добија још два бода, итд. На овај начин се постиже веома висок степен транспарентности, независности и јавности у раду. Потребно је такође објавити ко су чланови комисије који ће прегледати конкурсну документацију кандидата. Наравно, и чланови комисије треба да доставе податке о својој компетентности, што би се односила на следеће: у којој организацији су запослени, колико имају година, области и степен стручне спреме, радно искуство као и која је њихова улога у тој комисији, председник или заменик или члан комисије.

Када се све то објави и одреде кандидати за реализацију, онда се припрема и спроводи пројекат. Пројекат има едукативни карактер. Након завршене едукације и положеног стручног испита, кандидатима се саопштавају оцене из области које су биле на курсу и тако се прави ранг листа. Ранг листа је у приоритету где се на основу конкурс може извршити померање у односу на оцену коју је кандидат добио, рецимо: ако је кандидат АА био 55 на листи са укупно 5 бодова, али је добио на курсу оцену 4,58 број бодова који је имао на 55 месту сабирају се и тако он у укупном скору има 9,58 бодова.

Осим тога, потребно је да сваки кандидат потпише уговор како би добио одређену опрему, средства и услове за рад. У уговору су предвиђене повластице и средства која су бесповратна али и одговорност, односно период који је потребан да се пројекат реализује, а то је период од пет година, а после тога кандидати на пројекту могу самостално да одлучују о својим занатским радњама.

Пројектом се предвиђа развојни или тзв. *грејс период* који прати невладина организација односно комисија која има делегиране чланове владе, невладине организације, локалне самоуправе и представнике грађана. Након завршеног грејс периода, потребно је одређене производе предати локалној самоуправи где ће она од тих средстава покренути нови пројекат који је интересантан за локалну самоуправу рецимо на пример.

Ако је од произвођача дрвета отворено пет самосталних занатских радњи, које би се бавиле активностима као што су:

- Производња дрвених предмета за потребе у кухињи (даске, кашике, подлоге, мешалице, оклагије, итд),
- Производња кошница за пчеле и рамова за плече,
- Производња конструкције за намештај, фотеље, кревете и полице,
- Производња шаховских табли,
- Производња фугура од дрвета, шаховских фигура, играчака и слагалица за децу, и др.

Део ових производа у одређено износу, претворена у роби потребно је предати локалној заједници која ће продајом и оствареним приходном припремити следећи пројекат који је интересантан и за кога има заинтересованих у локалној заједници.

У сличној ситуацији је потребно од осталих занатских радњи преузети на основу уговора производе који ће бити продати а од остварених средстава укључити у пројекат.

Поставља се питање која је ту улога невладине организације. Па у овом случају огромна. Невладина организација пошто је непрофитна, или би требало да буде непрофитна треба да обезбеди транспарентност и да се на један коректан и професионалан начин реализују овакви и слични пројекти и да рад невладине организације не траје само 30 дана у одређеној локалној заједници него колико је потребно до спровођења целог пројекта, па након тога и консултације ако су потребне да обавља за проширење односно додатно улагање, где се тек онда види не само улога невладине организације, него брига локалне самоуправ и брига владе савремене државе.

На овај начи се затвара један круг који се могуће спровести у савременој држави а да то не буду само теоријска истраживања на пројектима него и практична реализација истих са периодом који ни у ком случају не може трајати само један или пар месеце, већ годинама јер онда има пун капацитет, своју сврху а и невлладина организација има совј идентитет и ауторитет јер је подржана од стране владе и самих грађана савремене државе.

Неинформисаност о невладиним организацијама често преставља препреку како би се невладине организације укључиле у системе савремене државе. У оквиру невладине организације постоје особе који нису стални чланови, као и они који су запослени у невладиној организацији.

Наравно да невладине организације тамо где су формиране, мислимо пре свега на државу из које долазе, морају имати своје седиште, своје органе, изворе прихода као и број запослених и број волонтера. Такође, морају водити књиге односно дневнике и извештаје о учинку и успеху како запослених тако и ангажованих волонтера.

III Процес глобализације

Како данас разумемо глобализацију? Да ли смо свесно укључени у процес глобализације? Подстицај економског развоја, подстицај политичког плурализма истовремено поларизује и ствара неједнакости које су све евидентније како на економском тако и на политичком плану између севера и југа, а посебно између истока и запада. Управо те неједнакости у економским и политичким погледима стварају и процес глобализације сложенијим и, истовремено, компликованијим. Зашто? Зато што доминација може да се постигне на два начина - мирним или насилним путем, а овде управо говоримо о доминацији која се остварује путем глобализацији.

Процес глобализације може бити прихваћен мирним путем ако смо ми сагласни и ако желимо да применимо стандарде, правила и принципе који су предложени и које треба да следимо како бисмо се прилагодили, понашали и уживали у тим условима живота и рада. На другој страни, насилни процес глобализације јесте економски притисак као што је била глобална светска економска криза која је задесила већи део планете 2008. године. Такође политичка криза која се дешава у свету изазивањем разних интервенција и спровођењем процеса демократизације, што је детаљано објаснио Семјуел Хантингтон у својој књизи *Трећи талас*. Управо политичка криза, или политички плурализам који изазива глобализација и стварање нових и нових жаришта у свету говори нам да се процесу глобализације најлакше приступа путем присиле или тзв. трансформацијама, измештањима и заменама режима у одређеним земљама. Према С.Хантингтону, успешна трансформациј одређеног режима, спроводи се у неколико фаза, као што су појава реформатора и стицање власти, и након тога, спровођење *таласа демократизације* у одређеној земљи, као на пример, у Чилеу, Индији и Турској.⁹⁷

Развој информационих и комуникационих технологија, процеси великих финансијских трансакција електронским путем, размена, односно прикупљање легалних и илегалних информација, масовне миграције, а посебно су карактеристичне

⁹⁷ Хантингтон Семјуел, *Трећи талас*, Стубови културе, 2004, стр. 125-129.

миграције са севера Африке и са Блиског Истока у Европу су веома наочит и јасан сигнал да је започела нова фаза и ново уређење светског поретка.

Међутим, у основи глобализације имамо процес који је томе претходио, тако да је Лисабонска група кроз призму глобализације утврдила да је овде превасходно и неопходно говорити о тријадизацији, а не о глобализацији. Наиме, о чему се заправо ради? Процес глобализације је он настао у земаљама које можемо сврстати на три кључне тачке на земаљској кугли и то: Јапан, са земљама јужне и југоисточне Азије, друга тачка је западна Европа, тј. државе чланице Европске уније, укључујући и Швајцарску и трећа тачка је Северна Америка.

Основа глобализације је уствари тзв. тријадизација која означава поред технолошког, економског и социолошког развоја и посебне видове интеграције између ових тачака. Међутим, тријадизација није само процес у овим областима које смо навели, он се интегрише и у сфери војне и политичке доминације у свету.

Посебно је наглашена и свест људи у овим земљама, тако да они размишљају а посебно полазе од тога да се једино њихово мишљење у свету уважава и констатује као репер за све друге стандарде који се постављају у другим земљама. Недвосмислено је у овим земљама чињеница да оне у свету имају културни, научни и историјски примат. Њихова техничка супериорност, пре свега инфоматичка достигнућа, војна хегемонија, економски развој и економија уопште, а самим тим и способност да управљају светом говори нам да су ове три тачке са земљама лидерима и претенденти да у делу ове докторске дисертације говоримо о земљама које имају све карактеристике, квалитете и особине модерних држава.

Наравно да у научним круговима, посебно истраживачки процеси који се баве проблемом глобализације откривају да се у суштини бавимо појавом која има више аспеката или димензија које морамо сагледати или димензија које морамо озбиљно проучавати, не проучити јер су то процеси који трају у областима глобализације. Ове области које издвајају истраживачки научни кругови се могу сврстати у следећим категоријама или димензијама и то: *економска, политичка, друштвена, културна, верска и правна димензија.*

Међутим сам процес или боље речено процеси јер смо навели области или детерминанте које су саставне целине свеукупног процеса глобализације чини и контра продуктивне последице које се огледају у својој разноврсности када је у питању интерактиван однос са другим процесима трансформације који се дешавају у свету. Ови

процеси могу бити сами за себе или у интерактивној вези као нус производ самог система глобализације, односно процеса глобализације.

Други процеси трансформације који се дешавају паралелно или као нус производи процеса глобализације односе се на: драматичан пораст неједнакости између богатих и сиромашних, посебно између земаља које чине тријаду и земаља остатка света. Овај однос такође има евидентну последицу или паралелу која је такође очигледна у свакој земљи понаособ без обзира да ли то биле земље тријаде или земље остатка света. Дакле, процес трансформације који се паралелно дешава у оквиру самог процеса глобализације има последице и на савремене, односно модерне државе и на друге државе, од којих је посебно интересантан процес трансформације односно транзиције кроз које пролазе земље Северне Африке и земље Блиског Истока. Посебност ових трансформација⁹⁸ која су настале паралелно у процесу глобализације су битне јер је након Арапског пролећа настала нова последица, односно мигранска криза и појачан талас терористичких акција не само у земљама Блиског Истока него и у целом свету, где је то посебно изражено у Сједињеним Америчким Државама и у Француској.⁹⁹

Такође је потребно да у овој докторској дисертацији поменемо још и друге процесе који се одвијају док траје процес глобализације где се не може ни у ком случају спречити последица која настаје, а односи се не само на природне катастрофе, на еколошке катастрофе већ и на процесе који се односе као што смо напоменули на етничке и националне сукобе¹⁰⁰ у самим државама и међу државама, појава нових држава и пропаст или распадање старих држава.

Глобализација такође прати још једну нус појаву или процес трансформације који траје паралелно, јер прати процес демократизације која у случају глобализације има посебну детерминатну па је можемо и окарактерисати као *формалну демократизацију*.¹⁰¹ Ова формалана демократизација је карактеристична када се у процесу транзиције или грађанских ратова односно немира треба определити за демократизацију или анархију, тоталитаризам или било који други деструктивни модел државе који не може имати подршку Уједињених нација, а посебно не међународних

⁹⁸ Исто, стр. 125-127.

⁹⁹ Б92, *Спречен нови терористички напад у Француској*, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=03&dd=25&nav_category=78&nav_id=1111864, 25/03/2016.

¹⁰⁰ Видети: Козер Луис, *Функције друштвеног сукоба*, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2007.

¹⁰¹ Видети процесе демократизације: Хантингтон Семјуел, *Трећи талас*, Стубови културе, 2004, стр. 111-159.

организација које су задужене за пружање прве помоћи и финансијских аранжмана као што су Међународни монетарни фонд или довођење нових инвестиција што је рецимо један од предуслова да одпочне процес демократизације у оквиру трансформације или глобализације. Из свега наведеног можемо видети да глобализација може довести до стварања трговачких блокова, као и до стварања компанија које могу контролисати свет економије. На овај начин, путем глобализације свет може постати јединствени систем који може упасти у процес који се контролише из неколико центара или са једног места, док светско тржиште може бити доступно свима али под одређеним условима које прописују центри моћи или ако их тако можемо, а можемо, назвати центри глобализације, као што су рецимо Токио, Вашингтон и Берлин. Наравно да овде гледамо хипотетички у односу на тренутно расположење, на тренутно економско и политичко стање и рејтинг који уживају поменути градови односно државе које они представљају. Међутим, глобализација не значи и контрола свих економских сфера које владају у свету. Светска економија може бити само надградња у процесу глобализације у зависности од аспекта који гледа на сам процес глобализације. Као што смо напоменули сам процес глобализације садржи неколико детерминанти а то су: *экономија, политика, друштвена заједница, културна баштина, верска опредељења и правна регулатива.*

Децентрализација се постиже бржом циркулацијом људи, овде не мислимо на миграције и мигрантске кризе, размена роба и информација повезивање свих система на земљи у један интеракцијски и доступни систем свима. На овај начин се уступа моћ и сувереност савремене државе над националним интересима али се са друге стране постиже и обликује нови начин и услови рада и привређивања који гарантују успех посебно онима који желе да постигну тај успех који је пројектован процесом глобализације. Да ли је то тако и у којој мери је изводљиво, упоредићемо многе ставове и мишљења о процесу глобализације.

Сматрамо у овој докторској дисертацији да процес глобализације може тежити да све државе у свету једног дана, рецимо на почетку новог столећа буду савремене државе или можда буду модерне државе, али такође морамо се запитати да ли се то може заиста и остварити. Са друге пак стране, сложићемо се да је могуће да већина држава у свету добије и достигне статус савремене државе па неке чак и највиши статус модерне државе у процесу глобализације, а да ће многе државе остати далеко испод статуса савремене државе што је извеснији и сигурнији приступ у односу на идеално друштво у процесу глобализације.

3.1. Појмовно одређење глобализације

Феномен глобализације имао је и другачије називе који су провејавали у разним делима и која су такође постали предмет истраживања, а то су *мондијализација*, *американизација*, *западна цивилизација*, и др.

Постоје различита схватања појма глобализације, те од многих аутора истичемо следеће:

- Смит и Бејлис сматрају да је глобализација: „...процес увећања међузависности између друштава тако да догађаји из једног дела света све више и више имају утицаја на народе и друштва у другим, удаљенијим деловима света. Глобализован свет је свет у коме су политички, економски, културни и друштвени догађаји све повезанији, и тако имају већи утицај. ...Тако да изгледа да се „свет скупио“ и да су људи постали свесни тога“.¹⁰²

- Мирослав Печујлић истиче да за неке глобализација значи све већу „...повезаност и међузависност друштва, за другу струју *глобализација* служи као замена за стари појам *империјализма*, стварну доминацију развијених земаља над неразвијенима, доминицију транснационалних компанија над националним економијама.... Док за једне глобализација означава интеграцију света, за друге она неизбежно води фрагментацији, све дубљој провалији између светова и сукобу цивилизација.“¹⁰³

- Слично сматра и Џозеф Нај, према коме је глобализација светска мрежа међузависности, не подразумева универзалност... У ствари, глобализацију прати

¹⁰² Baylis John, Smith Steve, *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, Oxford University Press Inc, II edition, New York, 2001, p. 2-11.

¹⁰³ Pečujlić Miroslav, *Planetarni kentaur*, Nova srpska politička misao, Nova edicija, Vol. VII, No. 3-4, Beograd, 2001, стр. 21-55. Према Печујлићу, обележја глобализације су: а) стварање јединственог глобалног простора – проширивање и продубљивање међусобне повезаности и међузависности, б) надмоћ транснационалних и наднационалних сила, в) експанзија – инкорпорација – транзиција (глобализација тј. ширење путем доминације или имитације истих форми: технологије, вишепартијског политичког система и тржишне економије), г) поларизација и сукоб светова (више подела: Север-Југ, Центар-Полупериферија, Периферија, Први, Други, Трећи и Четврти свет) и д) објективан процес и субјективни пројекат, јер „Глобализација представља јединство две димензије. На једној страни она је објективан планетарни процес. ...Међутим, њена природа, карактер глобалног поретка настаје као плод субјективних интереса и стратегије, пројекта транснационалне елите моћи“.

растући јаз између богатих и сиромашних. Она не подразумева ни хомогенизацију ни правичност“.

- Насупрот томе, Дејвид Хелд сматра да је то „...процес који доводи до промене просторне организације друштвених односа и послова“.¹⁰⁴

Наравно да се овде ради о процесу који се односи на глобализам али то је процес који траје и који има свој почетак, док крај не можемо предвидети, јер морамо претходно одредити многе услове и перспективе које детерминишу овај процес односно његове подпроцесе који су, како смо рекли веома битни и значајни за сам процес глобализације. Процес глобализације је однос међу људима учинио интензивнијим, тако да људи сада свет гледају другачије, другачије схватају и планирају своју будућност па можемо да кажемо да и другачије размишљају односно да глобално сагледавају изазове и промене.

Глобализација је процес који траје и који поред тога што је већ изазов за човечанство, тај процес има одређене захтеве не само према великим државама, већ и према појединцима који себе виде на лидерским или су већ лидери у процесу глобализације. Ове захтеве или другачије речено потребе за сталним усавршавањем, односно улагањем у знање, улагање у технологију, побољшавање истраживачких процеса, инвестирање у развој науке, индустрије и очување еко система је сигурно

¹⁰⁴ Scholte Jan Aart, *The Globalization of World Politics*, (Edited by) Baylis John; Smith Steve: *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, Oxford University Press Inc, II edition, New York, 2001, p. 13-26.

Held Dejvid, *Debate o globalizaciji*, u: Vuletić V. (prir.), *Globalizacija, Mit ili stvarnost*, Sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.

Печујлић Мирослав, *Планетарни кентаур: два лика глобализације*, Нова српска политичка мисао, Нова едиција, vol. VII, no. 3-4, Београд, 2001, стр. 21-55, Held разликује: а) **hiperglobaliste** – **globalizacija** је историјски неизбежна, са одређеним циљевима, а то су стварање глобалног тржишта и универзалне цивилизације, б) **skeptici** – **globalizacija** је само мит, свет је мање интегрисан него пре I свetskog rata, уз стварање три велика регионална финансијска блока-европског, пацифичко-азијског и америчког, и с) **transformacionisti** - за њих је **globalizacija** историјски неизбежна, али циљ није строго одређен, јер она може водити и ка уједињавању и ка фрагментацији, односно ка сарадњи, али и ка sukobима.

Clark Ian, *Globalization and the Post – Cold War Order*, исто, p. 643-647; сматра да се: „Глобализација често представља као последица краја хладног рата, јер води даљем географском ширењу“.

Кларк је пренео неколико схватања других аутора о процесу глобализације: Роберт Кокс: „Особине тенденције **глобализације** обухватају интернализацију производње, нову интернализацију радне снаге, нове миграционе покрете од Југа ка Северу, нову конкуренцију која убрзава ове процесе, и интернационализацију државе... претварајући државе у агенције глобализованог света“. Кантер Мос Розабет: „Свет постаје глобални тржни центар у коме су идеје и производи доступни свуда у исто време“. Елбру Мартин: „**Глобализација** се односи на оне процесе који повезују људе у свету у јединствено светско друштво, глобално друштво“.

један односно више захтева како би сам процес глобализације ухватио замах или како би се процес глобализације захукта и ухвати корак у бољу будућност.

У оваквом једном процесу, људи, компаније, технологија, наука, развој, економија не може заостајати или дозвољавати себи површност. Процес глобализације тражи од свих све. Глобализација или сам процес глобализације у суштини значи да се може рећи да је то процес у коме неминовност произилази из самог развоја науке, технологије, тржишне економије и развојем демократије. На овај модел глобализације сигурно се ослања модел слободног кретања не само капитала, роба и услуга, информација већ и кретање људи и укидање граница. Један од најприближнијих модела глобализације можемо видети у Сједињеним Америчким Државама, сличан модел је Европска унија или Афричка унија.

Према Урлиху Беку глобални утицај на локални живот може постојати али локални живот не може утицати на глобалне процесе. Најбољи пример јесте компанија кока коле која своју стратегију описује као глобално локализирање. Значи на глобалном нивоу је постављена стратегија за развој кока коле и она се недвосмислено спроводи на локалном нивоу. Замислите сада да се у једном малом месту, на локалном нивоу донесе одлука да се више не користи кока кола, што је до сада било на стотине и стотине покушаја. Која је последица? Никаква? Кока кола се и даље развија на глобалном нивоу и има своју стратегију и освојила је свет. То је класичан пример развоја глобалног. Глобализација на овај начин значи да еским на северном полу, индијац у Азији и индијанац у Америци пију исту кока колу по истој цени. Сада се овде поставља питање која је то цена да ли је литар свуда један долар? Наравно да да јер, према теоретичарима сви они који имају прилику могу да зараде за кока колу. Парадоксално али у процесу глобализације сви имају или би сви требало да имају једнаке шансе да раде и зараде и да сви имају загарантовани доходак, како би преживели без обзира на боју коже, верско опредељење, нацију, континент или пол.

Процес глобализације настао је после Другог светског рата. Управо завршени рат је погодовао да се размишља и да се не понови више слична катастрофа. Европске земље су за време Другог светског рата биле у потпуности разорене али су новчано биле подпомогнуте од стране Сједињених Америчких Држава и успеле су да стану на своје ноге. Тако је у договору и започео процес размишљања о повезивању. Основна идеја о повезивању европских земаља био је како би се избегли међусобни сукоби и како би се међусобно помагали. Слична политика је почела да се примењује у многим регионима света, као што смо рекли најпознатија слична унија јесте Афричка унија.

Важно је да поменемо и улогу међународне организације ГАТТ, што значи *General Agriment on Tariffs and Trade*, који је имао за циљ да смањи трговачке царине међу земљама. ГАТТ је основан 1947. године и имао је темеље о најповољнијим клаузулама царињена у свери трговине. Принципи који су тим споразумом били потписивани међу земљама потписницама односио се на начело реципрочности, начело либерализације као и на начело недискриминације.

У почетку ГАТТ је имао само 23 земље чланице, али је касније 1995.године приступило 134 држава света и тада је добио ново име *WTO – World Trade Organization*, или Светска трговинска организација.

Велике сличности али и разлике које се јављају током процеса глобализације имају и други процеси који су као што смо рекли неминовност или прелазни период али мислим да смо ближи дефиницији да су то ипак „нус производи“ или лични интереси који пропагирају један сегмент данашњице за који је засигурно заслужан запад а носи назив *транснационализација*.

Транснационализација значи да се прикључивањем транснационалних корпорација, већем економском развоју и транснационалних токова роба и услуга, капитала и информација. Међутим у овој рекли бисмо техничкој глобализацији ипак не долази до коначне глобализације већ само до делимичне глобализације или неког привременог процеса за који нико не гарантује или нико не предвиђа период трајања, тако да ако говоримо о процесу транснационализације онда не можемо, као што смо рекли, ни предвидети када ће се завршити процес глобализације.

Процес транснационализације више не гледа савремену државу на савремен начин већ на националан начин и она у процесу транснационализације мора пренети део својих надлежности наднационалном савезу. Тренутно рецимо у Европи транснационални савези који егзистирају су НАТО и ЕУ. Република Србија има амбиције да постане чланица Европске уније са тенденцијом након завршетка процеса транзиције да постане транснационална држава а можда једног дана достигне ниво савремене државе како би се прикључила на време процесу глобализације који је како се бар у савременим научним и стратегијским издањима каже да смо увелико у процесу глобализације.

Такође, глобализација може значити и проблеме за опстанак малих компанија. На пример, у некој земљи затворена су многа предузећа или мали трговински ланци који су се бавили дистрибуцијом и снабдевањем самосталних трговачких радњи. Зато што се у процесу глобализације појављују нове велике компаније које више нису само

компаније већ *мултинационалне корпорације*.¹⁰⁵ Логична је и последица да се појављивањем оваквих мултинационалних корпорација мале компаније а да и не говоримо о самосталним трговинским или занатским радњама, оне нестају или постају део тих јединица не би ли у неким скромним или можда боље речено немогућим условима даље пословали.

На овај начин мултинационалне корпорације у процесу глобализације шире своје капацитете, а тиме шире своју моћ и утицај на све државе у свету. На овај начин ни једна држава не може избећи глобалну тражњу за јефтином и квалитетнијом робом у процесу глобализације.

Сличне су тенденције и прилике када је реч о инвестицијама односно о пласирању инвестиционог капитала где се он прелива из једне земље у другу и на тај начин позитивно или негативно утиче на запосленост односно на незапосленост што има директни или индиректни утицај на стандард становништва, бруто национални доходак и наравно на буџет државе која је постала предмет глобализације или као што је једна од фаза глобализације транснационализација.

Једна посебна карактеристика у процесу глобализације, или једна особеност која настаје у том процесу јесте да се ипак у неком делу губи та дискриминација али она постаје један нови вид а то је махинација. Наравно да овај термин није сврсисходан или подобан да се користи у једном оваквом научном раду, али јесте термилошки најприближнији теоретисању о савременој држави и о процесу глобализације јер у процесу који настаје а који смо одредили као „махинација“ он буквално без пардона гледа своје интересе и гледа да што више заради и тако надмаши или обрише конкуренцију са лица земље.

Можете мислити да један трговински ланац постави своје преставиштво мултинационалну компанију у земљи у развоју или у земљи у транзицији отвори 3,500 радних места и буде са великом помпом најављен од стране Владе једне земље и њеног премијера а да том приликом у периоду од шест месеци буде затворено на хиљаде малих и средњих предузећа којом приликом ће без посла остати можда преко 35.000 радника или десет пута више. Наравно да о последицама нико не размишља и зато смо у суштини и поменули да је то нови вид савремене дискриминације или како смо назвали тај процес „махинације“ јер ће ипак десет пута више грађана осетити

¹⁰⁵ Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јуцин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 267-270.

последнице транснационализације или глобализације за који у овом нашем примеру нема оправдања.

Ако све ово појмовно схватимо као напредак, глобално рамишљање, глобално понашање, глобална економија, глобална мода, глобални потрошачи па и глобални свет уопште онда можемо о процесу глобализације рећи да је то процес или једна од етапа у развоју цивилизације.

Као што смо рекли, рушење Берлинског зида крајем деведесетих година 20. века, а посебно касније извшена нагла промоција новог светског поретка, и то се може сматрати *глобализацијом*. Међутим сама реч је постала синоним и омиљена реч-параван који су многи, па чак и научници често користили ради остваривања својих интереса па можемо и да кажемо чак и да је злоупотребе.

Према социолозима, који су највећи заговорници процеса глобализације, сам процес је интензивирао друштвене односе и међузависност у многим друштвено-социјалним сферама и срединама те је због тога овај процес захватио глобално све. Један од основних примера јесте драматичан развој комуникационих односа, информационих технологија и транспорта посебно индустријског транспорта.

Како бисмо говорили о противуречности, или о негативним одразима глобализације, потребно је да још једном нагласимо позитивне помаке које је учинио процес, односно досадашњи процеси глобализације.

У основи свега, а посебно у свери економских односа уопште, процеси глобализације су допринели да се остваре велике трговинске размене светских размера. Такође у процесима глобализације покренути су и побољшани економски стандарди у многим савременим државама, односно како списатељи данас називају савремене државе као државе савременог доба. Наравно да се овде мисли на савремено доба на период крај 19. и почетак 20. века.

Поједина стручна лица која се баве антропологијом иду још један корак даље, па тврде да се захваљујући процесима глобализације, бар у оним земљама где је то изражено, допринео у продужетку животног века људи. Мада се може ова чињеница и посредно потврдити ако сагледамо демографске показатеље земаља у развоју а посебно савремене земље.

Током развоја или кретања људи кроз историју, забележени су периоди који су имали одлике изолације, раздвоја и раздора између људи и држава. Сада у ери новог миленијума, или можемо је тако назвати *ера глобализације*, можемо недвосмислено у компаративном смислу тврдити да живимо у времену или периоду који је условљен на

међузависност држава, посебно ако су у питању економски пројекти ширих размера, појаве и процеси који спајају државе и побољшавају односе међу њима.

Често за глобализацију се говорило да она представља један од карактеристичних односа који се јавља међу људима, а то је осећај заједништва и припадности унутар светске заједнице, што је наравно један од предуслова да свет и друштво, као и друштвена заједница теже процесу глобализације.

Често се помиње да је процес глобализације допринео побољшању и поштовању вредности на којима почива политика, право и слободе. Посебан сегмент оваквог става, односно тврдње јесте да се често у фокусу поставља питање владавине права. Питање владавине права није само прописивање или законско утемељење на правима која су прописана у Повељи Уједињених нација за све људе на свету, или планети земљи. Али иако су та права, принципи па рецимо и закони предвидели да се не могу прекрајати, мењати или злоупотребљавати људска права, грађанске слободе, слободно тржиште, демократија и друго често смо у прилици да слушамо и гледамо о кршењу истих.

Наведене предности, или позитивне кораке, односно помаке који су настали под патронатом процеса глобализације имају своје лице и на жалост имају и своје наличје, о чему, понекад, стручни сарадници, докторанти, или академици нерадо говоре.

Једна од противуречност јесте да је упркос добрим економским кретањима не само у некој држави, Европи или свету, већ када говоримо о економији уопште постоје заиста јако добри примери и периметри за које тврдимо да су учинили добре и праве потезе. Ако је са једне стране економска глобализација имала своје позитивне сигнале и дијаграме кретања на тржишту, није имала врло битне особине економске уједначености. Посебно се постављају питања да ли је обим економије допринео економском развоју и расту бруто друштвеног производа.

Парадокс јесте да се бруто национални доходак у савременим државама разликује од бруто националног дохотка у неразвијеним земљама односно државама у транзицији, ако што је Србија. Ове разлике у бруто националном дохотку се разликују у односу рецимо 1:7-10 пута, што у преводу значи да је доходак 7 до 10 пута већи у савременим државама у односу на државе у транзицији, развоју или обнови.

Да парадокс буде још већи, иако се стандард људи, као што смо рекли због процеса глобализације повећао, како објашњавамо чињеницу да је једна седмина па случајност може да је у питању и једна шестина светске популације у ситуацији да се бори за голи живот, јер им је недоступна вода и храна.

На овај начин горе наведена појава, недостатак воде и хране седмини популације, јесте противуречност глобализације.

Наглашена се воде многобројне расправе око глобализације и које наговештавају да је аспект теоријског приступа глобализацији веома разноврстан и веома богат. Потребно је да укажемо на још један проблем, а то је значење појмова глобализације и глобализма. У основи појам глобализације и појам глобализам имају исто само основу о чему смо на почетку говорили, док је суштина и наравно карактеристике нешто сасвим супоротно. Тако да став о глобализму јесте систем политичких, економских и друштвених замисли и промена која наглашавају важност умањивања државе и државности на својој територији посебно у области политичко, економског и правног поретка у савременој држави.

Ова идеја о фигуративног брисања државне границе је у периоду велике сеобе, или мигрантске кризе произвела једну нову појаву или димензију глобализације коју смо мало пре и напоменули, а сада је истичемо јер уместо брисања граница мигрантска криза довела је до тога да су поједине земље Европске уније подигле бодљикаве жице дуж своје границе. Овакав процес разграничења међу државама Европске уније није постојао ни за време другог светског рата, што је, опет подвлачимо једна огромна противуречност која није чад ни предвиђена а камо ли добијена аналитичким, или синтетичким прикупљањем или обрадом теоријских података који су плод маште или визија теоретичара.

Када говоримо о глобализацији или процесима који у својој основи и суштини имају у себи глобализацију, онда за такав процес или систем пројектованог поретка, јер глобализација је генерализовани систем којим ће се управљати не само савремене и модерне државе већ и државе трећег света.

У процесу глобализације поједина, схватања, принципе па чак и стандарде не можете извозити, продавати или наметати. Они се морају прихватити, спроводити и као такви могу процес глобализације поједноставити, ако га сви прихвате или ако се сви едукују о предностима глобализације па до практичне примене исте.

У суштини глобализам јесте нека врста моћи или надмоћи савремене државе над средње и слабије развијених држава. У теоријском смислу речи, са аспекта економије ово је тачна и могућа практична примена теоријске хипотезе која се може и доказати у вредносним, емпиријским и практичним истраживањима на терену.

Сада кад сагледамо све углове, или како то теоретичари кажу, све аспекте глобализма онда можемо да кажемо да је, такође могуће да је глобализам постао

највећа противуречности не само глобализације већ и њених парцијалних делова, односно процеса у оквиру глобализације.

Ако се сви слажемо да је највећа тековина процеса глобализације демократија, онда се морамо, такође, сложити да носиоци те исте демократије ни у ком случају не могу бити политички, партијски, државни или владини функционери већ носилац демократије, демократских промена и развоја исте бити искључиво народ.

Управо носиоци демократије у процесу глобализације су почели да оснивају покрете који су названи *антиглобалистички покрети*. Ови покрети су се појавили на великим скуповима, самитима држава и влада где је могуће да буду запажени, посебно где могу да изразе свој ставове који ће путем глобалних медија бити пренети широм света.

Ипак, савременици и научници у области савремене политикологије сматрају да је глобализам као процес који добија своје право место и улогу у савременој држави постао заједно са антиглобализмом политичка идеологија у новом миленијуму.

Није једноставно спојити неспојиво или истовремено раздвојити нераздвојиво, што је према нашим гледањима, а сада можемо и да тврдимо да процеси глобализације у савременој држави теже ка политичким економским и друштвено-правним једнакостима у свим сферама и областима живота.

Ово је једно практично гледање на процес глобализације, јер ако сам процес глобализације остане као идеологија или политичка идеологија у границама теорије онда ни у ком случају не може постати и процес који може једног дана формирати свој систем глобализације који ће обележити један период друштвеног развоја као и сви остали који су били кроз историју.

3.2. Различити аспекти процеса глобализације

Сам процес глобализације као тема јесте актуелна, међутим крајем XIX и почетком 20. века чињенице говоре да је повећан раст трговинских мрежа и то много брже него ли до сада. У овом процесу где долази до мешања култура свих оних који непосредно или поредно учествују у остваривања својих интереса. Карактеристичан период који и дан данас траје у свету, а почео кад се није ни на хоризонту претпостављало да ће сам процес глобализације управо допринети да се због саме појаве трговинских мрежа и *пут свиле* обнови и постане историјска појава која има корене у својој основи који се могу назвати корени глобализације.

Када говоримо о коренима глобализације, ми само у теоријском смислу дајемо допринос реалистичној стварности како је некада „пут свиле“ заиста био темељ где се у процесу глобализације сигурно мора пренети и поједине особене карактеристике пословних партнера или лидера на светском тржишту који је неизбежан партнер у процесу глобализације.

Међутим сам процес глобализације поред мешања културних или традиционалних особина једног народа, односно државе, такође на један посредан начин преноси религију, традицију па можемо да кажемо и културу у свим деловима света где има сарадњу са партнерима у процесу глобализације. Карактеристичан пример јесу земље из Азије, као што су Кина, Индија и Јапан.

Само да напоменемо да је „пут свиле“ мост глобализације који се почео градити у прошлости а који се у процесу глобализације сигурно мора обновити, реновирати и осветлити, јер је битан посебно у економским односима. На почетку XXI века један податак говори сам за себе, а то је да је Кина у инвестиције уложила преко 90 милијарди долара. Инвестиције које су опредељене у овом износу односе се на земље ван граница Кине што је посебно интересантно. Србија као земља која није чланица Европске Уније јесте предност у правном смислу за инвестирање Кине у пројекте који ће сигурно допринети развој не само домаће економије већ и допринети у развоју региона пре свега Балкана и Европе.

Процес глобализације, посебно различити аспекти глобализације у великој мери померају не само границе када су у питању миграције и кретање становништва већ и мешање народа и култура различитих народа и земаља у свету. На овај начин, путем процес глобализације људи, као свесна бића, развијају процес толеранције према другим народима и културама а самим тим и отклањају одређене предрасуде било да су оне настале својом вољом, својом неинформисаношћу већ и вољом негативног маркетинга који у свету представља посебан тренд.

Билатерални односи, могу бити само један формално-правни међудржавни процес који може да траје, једнократно, привремено или трајно. Међутим на вишем нивоу међудржавних односа посебно у процесу глобализације долазимо до стадијума где се морају упознати све друштвене разноликости других људи и народа, тако да је једна од виђених карактеристика процес глобализације и аспект „света у малом“.

Свет у малом представља да на једном месту могу, рецимо, представници земаља Г7 да причају, да послују, да једу, да се смеју, да се друже да имају свет на длану а да свет то осети и поздрави у прогресивном и позитивном смислу. Ово је само још један аспект процеса глобализације који је неминован и који треба да се одвија свакодневно на свим нивоима у свим областима без пуке формалности односно без принципа и стандарда који владају у међудржавним односима када су у питању дипломатски и билатерални односи међу савременим државама.

Поред културе, традиције и језика различитих народа који се процесом глобализације све више приближавају једни другима, где све више нестају предрасуде тако да рецимо, једна туристичка посета рецимо Дубровнику, поред тога што нам говори о историји града, култури града, архитектури града, лепоти Дубровника говори нам и о разноликости свих посетилаца који долазе да виде овај град. Посетиоци, туристи, пословни људи, намерници и случајни пролазници поред упознавања историје, уметности и културе Дубровника упознавају се и између себе. Управо та комуникација, упознавање између себе, поред упознавања Дубровника, нам говори о разноликости народа који борави у Дубровнику посебно о њиховој култури говора, облачења, понашања, опхођењ, исхране па на крају и држања. Све ово представља један посебан и уобичајени аспект глобализације у процесу глобализације који је сигурно предуслов да глобализација као светски универзум постане прихватљив за све без обзира на прекло, расу и веру.

Из свега горе што смо навели, можемо дефинисати неколико питања која се односе на сам аспект културног односа у процесу глобализације, а то је: да ли се на овај

начин све културе у свету стапају у једну културу и да ли се процесом глобализације могу ипак сачувати културна наслеђа у будућем времену и будућим процесима која представљају нови изазов човечанства? Наравно питање је отворено и свим ми имамо свој став и мишљење и сви можемо тврдити да може доћи до оређених промена, а о тим идентитетима или новим идентитетима ћемо се позабавити неком другом приликом?

Само да напоменено, да у основи свега, ја могу себе да коригујем, да променим миљење о неком другом човеку, да упознајем неке друге културе и цивилизације, али такође као јединка и као човек имам лични осећај за сопственим идентитетом који желим да презентујем неком другом о чему је сигурно значајно и евидентно да ћемо се разликовати од других ставова и мишљења.

Ако пак са друге стране свој лични идентитет подчинимо културном односно глобаном идентитету, онда и само активно или пасивно учествујемо у процесу глобализације. Са аспекта културног идентитета стварамо један нови вид комуникације и односа, где се лагано и постепено губи порекло, историја, традиција и почиње ново схватање света, реалности, културе и на крају идентитета који у совој основи има пигменте глобализације који су све видљиви и евидентнији.

Суштина различитости приликом очувања културног идентитета настаје у процесима који се дешавају када се мешају различите културе са различитим народима и подневљима. За неке је разноликост као аспект процеса глобализације интересантан, за друге занимљив међутим за неке он може бити оптерећење или одбојносту у смислу толеранције и у смислу бржег процеса глобализације.

Значи један од личних аспеката, једна од неминовних фаза у процесу глобализације јесте и процес културне глобализације о чему ћемо говорити, а овде смо фокусирани на лични идентитет, или лични интегритет који се прикључује, одбија или му се намеће процес глобализације. Управо су то аспекти који говоре о личном идентитету, личним потребама, личним схватањима или на крају о личним одобравањима или личним одбојностима које могу том приликом да настану.

Сам процес глобализације, гледано са аспекта великих сила, или земаља чланица групе Г7, јесте друга страна глонализације, коју истичемо поред тријаде о којој смо говорили а односи се на усвајање других вредности, пре свега вредности које се пропагирају, протежирају и које се у негативном смислу или контексту презентују од вредности за које смо ми заинтересовани. Како то изгледа да видимо на једном примеру.

Рецимо да сам ја заинтересован да гледам акционе и авантуристичке филмове који су снимљени у Кини и који у својој режији имају поред борилачких вештина које се традиционално преносе са колена на колена имају у себи и уметничку слику културе једног народа и традицију. Са друге пак стране, велике компаније и филмске индустрије који су гиганти у свету, ту исту кинеску културу, традицију и уметност борилачких вештина приказују у америчким филмовима. У америчким филмовима је кинеска култура, традиција и историја па и уметност приказана у једном негативном контексту и обично говори о кинеским четвртима, о шверцу дроге и убиствима о јефитним проституткама и јефтиним ноћним клубовима. У основи свега са аспекта идентитета у процесу глобализације, све више гледамо овакве америчке филмове него оне кинеске и на тај начин видимо другу страну глобализације који у ни у ком случају не одобравамо а која је, ипак признаћемо неминовна јер и сама настаје у процесу глобализације.

На овом примеру смо видели аспект културног идентитета једне културе који се подвргава неким новим правилима, неким новим условима и неким новим трендовима који су про западни и који намећу неминовност процеса глобализације.

3.2.1. Политички и друштвени аспекти глобализације

У самој дефиницији можемо приметити аспекте политичке и друштвене глобализације. Зато смо и дефинисали да је глобализација процес друштвене, економске, политичке и културне не само уједначености, него и чињеница и потреба која проистичек из разноликости те је и проучавамо као појаву а можемо слободно да кажемо и као феномен.

Само феномен глобализације се распознаје по томе што проширује просторне, културне, политичке, економске и друштвене погледе у квантитативном и квалитативном смислу. Некада давно, гледано са аспекта историјског и културног наслеђа, културне сфере, посебно културно наслеђе и културне разноликости су се често прожимали и додиривали али су такође имали веома велике драматичне и конфликтне фазе које су исказивали тако што су они завршавали као ратни конфликт.

Временом су се те конфликтне ситуације локалног карактера смиривале али се конфликт повећавао на глобалном нивоу, тако су и настали велики Први и Други светски рат. Тако да је у периоду Хладног рата почело заговарање мира или глобалног сједињавања, док се сам процес глобализације међусобно свео на повећање степена разумевања, поштовања, споразумевања па рекли бисмо и равноправне сарадњем у чему се и огледа основни смисао човековог постојања и живљења уопште.

Велике и значајне друштвене, политичке и економске промене у свету почетком 21. века посебно су истакнуте у земљама у развоју и земљама у транзицији. Процес глобализације, односно политичка и друштвена кретања представљају изазов не само за политичке лидере већ и за грађане који подржавају овакве ставове и овакве прогресивне развоје које имају веома смео и храбар корак који се односи на веома велике и стресне реформе у циљу што бржег и енергичније промене друштвено-политичке платформе савремене државе односно државе у транзицији која претендује да постане савремена држава и тиме се директно прикључи процесу глобализације.

Зато је и друштвено – политички аспект глобализације један процес које се може у теоријском смислу посматрати одвојено, док је он у практичном смислу јединствен и често се прожима, надомештава и допуњује, јер без развијеног друштва нема ни политичке воље народа а без политичке воље народа нема ни развијеног друштва. Зато овај феномен глобализације посматрамо из неколико аспеката који, наравно имају своје предности и своје недостатке које се у самој фази развоја могу превазићи. Ова фаза политичког надметања, кроз аспект политичке и друштвене идеје за пословне теорије и пословне подухвате је ушла у све поре друштва и државе. На овој основи су настале академске расправе, академска и политичка предавања, новинарска надмудривања како би се друштву сам процес глобализације представио као неминовност или пут којим је неизбежно кретати се даље у будућности.

У целокупној својој разноликости аспекти друштвеног и политичког процеса глобализације често знају да буду збуњујући у зависности у ком контексту су коришћени и ко их користи. Сама непостојаност једнообразности у примењивању и једнообразности у поступању не само политичких исомишљеника а посебно политичких неистомишљеника доводи до конфузног стања и различитог поимања ствари, појава и догађаја, посебно поставки које имају различите перцепције и различите приступе и гледања на будућност глобализације.

Тренд глобализације, а посебно аспект друштвеног и политичког гледања на саму глобализацију, захватио је цео свет тако да скоро да није могуће више не

учествовати у њему. У овом случају апсолутно није могуће искључити самог себе из процеса глобализације. Према овом аспекту, друштвено политички погледи на свет око себе утичу на нашу свест да и размишљање постаје глобално или погледи на свет теже да буду глобалистички.

Промене које се дешавају у глобалном свету, а пре свих у савременим државама, постају неизбежне и најзначајније промене у глобализацијском процесу а односе се на аспект друштвеног, политичког и економског кретања у свету. Међутим поједине фазе у процесу глобализације не могу се стриктно или прецизно одредити или дефинисати, оне су често промене које једна другу фазу преклапају, једна другу фазу подстичу или једна фаза другу фазу допуњује. Тако да није баш једноставно одвојити политички тренд од друштвеног као и друштвени тренд кретања од економског у процесу глобализације.

Политичка глобализација или процеси политичке глобализације у својој суштини подразумевају разноврсност, противуречности не само политика него и политичких односа унутар савремене државе и на пољу међународних односа. Управо на пољу међународних односа можемо на процес глобализације гледати са аспекта политике јединства или нејединства. Следећи ниво политичке комуникације у процесу глобализације може имати локални, регионални и на крају светски приступ, односно карактер глобализације.

Неки аутори сматрају да, процес глобализације гледан кроз призму политичке глобализације није ништа друго до примена савременог модела преношења политичке одлуке из центра једне земље, одакле се управља, на све друге центре у свету где је процес глобализације¹⁰⁶ захватио међународне организације и институције. Ово је стандардна процедура која се јавно пропагира, а односи се на правила и принципе приступања међународним интеграцијама што представља један корак до процеса глобализације који траје. Овај корак пре корака процеса глобализације јесте приступање Европској унији или приступање чланству у НАТО алијанси.

¹⁰⁶ Видети: Pećujlić Miroslav, *Planetarni kentaur*, Nova srpska politička misao, Nova edicija, Vol. VII, No. 3-4, Beograd, 2001; Skot Alan, *Globalizacija: društveni proces ili politička retorika?*, u: Vuletić V. (prir.), *Globalizacija, Mit ili stvarnost*, Sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003; Friedman Thomas L., Kaplan Robert D., *States of Discord*, Foreign Policy, Issue 129, 2002. Friedman Thomas L., Kaplan Robert D., *Dueling Globalizations - A Debate Between Thomas L. Friedman and Ignacio Ramonet*, Foreign Policy, Fall, 1998; Fukujama Frensis, *Kako nazvati naše doba*, u: Nušić O, Veličković D. (prir.), *Glokalni svet, Osam ogleđa o globalizaciji*, Aleksandrija Press, Nova srpska politička misao, Beograd, 2003.

Сам аспект политичке глобализације такође има своје предности али видећемо и своје недостатке тако да често смо у прилици да говоримо против самог процеса глобализације него што говоримо о самом процесу глобализације, а о чему се ради? Тежња ка глобалном и уређеном грађанском друштву које промовише или које заступа политику демократије и поштовање људских права није ништа друго него један добро увежбани и искоришћени маркетиншки трик који увек иза паравана има своје зашто и свој мотив зашто се он ставља у први план. На оваквој основи када се промовише демократија у процесу глобализације са аспекта политичке призме онда видимо да се надлежности држава које приступају унији или чланству преносе на ново ниво који је наднационални. Оваква новоорганизованост се представља са аспекта политичке глобализације као перспективнија и извеснија демократска будућност где су сви једнаки, равноправни, успешни и наравно задовољни што је само претпоставка а чињенице и статистика говоре сасвим нешто друго.

Политички аспект глобализације иде до тих граница да се изнад националног нивоа поставља и пристаје на нову монетарну унију која има несагледиве последице не само по чланове саме уније, када говоримо о Европској унији, него невероватне последице и по земље које претендују да постану чланице уније а да и не говоримо о земљама које нису чланице.

Често смо били у прилици да видимо ерозивне захвате монетарне политике Европске уније која је под патронатом Међународног монетарног фонда или њених депонената у Европи посебно у Бриселу док се последице, монетарни потреси, кредитна задужења и силне камате не могу још у једном веку вратити. Да ли је таква политика и економски тренд нова особина процеса глобализације покушаћемо да дамо одговор не само у политичком и економском аспекту процеса глобализације него и у савременом гледању на савремену државу.

Политички аспект процеса глобализације са једне стране покушава да предвиди развој друштва и савремене државе а са друге стране покушава да пронађе нове путеве за демократске дијалоге и наравно за процес комплементарности у свим сферама друштва. Процес глобализације са политичког аспекта сигурно претендује, посебно у савременој држави, да одржи важне политичке функције које су и до сада биле у тренду одржавања мира, а да при томе никада није било више ратова или ратом захваћених подручја него ли што је то почетком двадесет и првог века. Овај политички аспект процеса глобализације има за циљ и зближавање народа, пре свега њихова културна,

етничка, историјска и традиционална схватања и њихов цивилизацијски допринос који они исказују.

Када говоримо о политичком аспекту феномена процеса глобализације посебноје занимљив аспект друштвене глобализације или аспект цивилног друштва. Као што смо навели циљна група јесте такозвани слободни сектор, где поједини политички аналитичари посебно уважавају тајтрећи сектор цивилног или друштвеног живота а односи се на невладине организације. Често се невладине организације називају или оне себе називају непрофитабилне организације мада је то само назив они и те како профитабилно послују јер је то наочиглед свих најмоћније оружје против политике и против савремене државе, које такође подржава такозвани трећи сектор који тај део финансија пласира без пореза.

Зашто је аспект политичке платформе процеса глобализације битан у обради ове докторске дисертације? Он је уствари један веома комплексан и веома приступачан модел за обраду, проучавање, аналитички приступ и доношење претпоставки које могу имати понекад кључну улогу у пројекцији или програмирању, да се информатички изразимо, друштва и друштвене заједнице са аспекта политике у процесу глобализације човечанства.

Начин на који ће цивилно друштво или друштвени аспект процеса глобализације утицати на саму глобализацију можемо препознати у сталном и интензивном организовању политике, економије и друштва посебно у савременим државама. Овај начин интензивирања процеса има за циљ да повезује и уједињује људе, не само на основу територијалног интегритета већ и на основу социјалног, етничког, професионалног, расног, етничког, верског, технолошког и научног развоја. Све ове побројане сфере чине један веома комплексан и замршен а истовремено потребан и неопходан систем вредности који претендује да замени стандардизацију и типизацију када је у питању процес глобализације. Једноставни и јефтине приступи повезивања помажу да све побројане области и групе имају нови софистициранији глобални карактер што у основи води ка брисању или претварању човека у члана заједнице док се његов идентитет више не своди на персоналне карактеристике већ на карактеристике универзализма који све више поприма особине глобализма и глобализације.

Увелико у литератури, па и у овој докторској дисертацији, користимо израр савремен, тако да и савремена држава, савремена политика и савремено друштво доживљавају интензивну транзицију. Овај процес треанзиције у ери глобализације има и своје наличје које се огледа у самом непривхватању глобалне западне или источне

политике и она је све више усмерена на верској основи или рецимо на циљној групи а противник је вестернизације или самог процеса глобализације а односи се на тероризам. Тако да је савремено доба или доба изазова, односно процес глобализације понео и једно тешко бреме за које овај процес нема решење а он је тероризам. То је веома распрострањен, савремен и разноврстан вид насиља у свим деловима света, са разноврсним оружјем где се у начелу циљ ставља априори и он оправдава сва могућа средства и жртве које том приликом настају. Значи да се у процесу глобализације, поред војне и полицијске односно специјалистичкије службе за борбу против тероризма требају посебно позабавити феноменом тероризма у савременом свету посебно у савременој држави и да се са научне стране посматрају процеси који се дешавају у свету, а посебно у Сједињеним Америчким Државама и Европи (Француска), а који могу бити ипак стављени под контролу, односно искорењени.

Развој науке и технологије, посебно безбедносних система, финансијска средства очигледно нису довољна, већ је потребно да се тероризам као највећи проблем и глобални проблем безбедности сагледа и са аспекта политичког и друштвеног процеса глобализације, а то значи да се порнађу модели и решења за питања на која службе за борбу против тероризма тренутно немају одговора. Скоро све акције су биле пост трауматског типа, или пост терористичког напада што, сложићете се не оправдава силне секторе, службе и јединице које се баве борбом против тероризма.

Ипак се сви они који су одређени да се одупру злу савременог доба и процесу глобализације очекују да то реши нови технолошки напредак, нова технолошка револуција, како би се откриле терористичке организације или њихови делови мрежа, то је немогућа мисија и проблему тероризма треба приступити са више аспеката укључујући друштвени, политички и економски аспект, посебно економски који је можда и кључно решење.

Често говоримо о друштвеним или друштвено – политичким променама који настају посебно код савремених држава у процесу глобализације. О оваквим појавама су писали још у 19. веку Маркс и Енгелс у њиховим делима која су објашњавала процес транзиције односно прелазак из капитализма у социјализам.¹⁰⁷

Такође смо видели да су ученици или следбеници тога периода називани различитим именима па рецимо и дан данас се помињу као „марксистички“, „лењинистички“, или људи који су имали визију промена су називани „транзициолози“. Наравно да је

¹⁰⁷ Маркс Карл, Енгелс Фридрих, „Немачка идеологија“, у: *Дела*, V, Просвета, Београд, 1974.

постојала велика лепеза тих израза али кључно питање када су правци деловања научних, стручних и политичких прилика, онда морамо да напоменемо да је и тада такође био веома важан политичко – економски амбијент који кроз разноразне етапе друштвеног развоја имао увек своје место и улогу.

Друштвени аспекти глобализације се превасходно односе на транзиције друштава и они су уско повезани са политичким приликама у тој или политичким приликама у земљи о којој говоримо. Транзиција је увек последица кретања, размишљања и воља друштва односно друштвене заједнице која своје задовољство испољава на изборима или незадовољство.

У случају друштвеног аспекта процеса глобализације често у сфери транзиције можемо приметити одређене несугласице из претходног периода, одређене кочице или кочионе, односно заостале кочионе системе који ни у ком случају не могу допринети развоју савремене државе и процесу глобализације.

Један од таквих кочионих система друштвеног аспекта процеса глобализације јесте изостанак технолошког развоја који се појављује у процесу глобализације као објективни узрок кочења транзиције.

Други пак фактор или кочиони систем заосталог из претходног друштвеног уређења који савремену државу зауставља у процесу глобализације јесте сложен геополитички и геостратегијски веома ограничен простор када се говори о транзицији или глобализацији. Ради се управо о природним ресурсима који су храна великим компанијама које су опредељене и опремљене за индустријски развој, за индустријализацију а немају довољно својих сировина. У начелу једноставније је отворити компанију, преселити потребне или изградити потребне погоне у региону где је извор сировине јако добар. Овај вид друштвеног аспекта процеса глобализације јесте само школски пример како се тобоже велике силе или компаније придружују светској економији и борби против незапослености, јер ће они након свих криза, ратова и невоља у ери глобализације, донети нове технологије, нове производне погоне, запослити људе из друштвене заједнице и тако отворити нова радна места. Овај савремени вид колонизације је посебна тема који треба обрадити у некој другој формацији иначе у процесу глобализације она би се сигурно могла такође проучавати али не би дала свој допринос самом процесу.

Друштвено кретање или друштвени аспект процеса глобализације а рекли смо да је то процес транзиције не може постићи пројектовани циљ, посебно ако се ради о земљама које су биле ратом разорене, ако се истовремено не дешавају процеси у

земљама које подстичу и подржавају овај процес транзиције. Значи, земље које подржавају процес у некој другој земљи или циљној групи морају и у својим западним друштвеним заједницама имати процес транзиције који ће и њихово друштво прихватити ако би се империјалистички или ново колонијалистичке аспирације отклониле, односно како земља у транзицији не би поново постала колонија исте колонијалне силе само на један савремени начин.

Ово би могло изгледати, као једном сте ви било колонија зато што смо ми били веле сила. Други пут сте се ви ослободили колонијалног ропства и одлучили да сами себи трасирате пут. Међутим, кочница ваше транзиције јесте заостали колонијални систем који вас још увек мучи, мори и постаје оптерећење које не можете тако једноставно отклонити. Сада се колонијална сила додворава земљи која је била њихова колонија и нуди споразум, договор и већу демократију тако што ће довести инвеститоре и велике компаније како би они кренули охрабрени у транзицију и у нови процес глобализације. На овај начин се на један веома перфидан и јефтин приступ продаје два пута један те исти друштвени стил или начин живота који у основи има исте манире и приступе али је само другачије конципиран и прилагођен новим изазовима или како се то каже новим потребама.

Зато понекад изгледа да процес транзиције као један од друштвених аспеката процеса глобализације и сама глобализација у одређеном смислу представљају комплементарну целину која има своје разлоге, мотиве и суштину јер су оба процес усмерена ка стварању јединственог света уместо света јединства који ће ипак имати двоје разлике и несугласице.

Неопходно је овде нагласити када говоримо о друштвеним аспектима процеса глобализације да напоменемо да се понекад поткрадају површности у приступима или намерне грешке па се уместо процеса транзиције говори о процесу трансформације. Шта је овде заједничко, а шта није када говоримо о друштвеним аспектима што се односи на процес транзиције и процес трансформације? Да погледамо табелу са основним карактеристикама транзиције и трансформације:

Транзиција	Трансформација
Јако спор процес	Јако брз процес
Полазна тачка позната	Полазна тачка позната
Крајњи циљ веома јасан	Крајњи циљ веома нејасан

Овде се недвосмислено виде основне карактеристике транзиције и трансформације где су њихове разлике евидентне, а односе се на прицес којом се брзином они одвијају. Сложићемо се да постоје аргументи за и против, у односу на оно што се жели постићи. Сигурно је битно да се нешто брзо заврши, али такође битно и шта то желимо да се брзо заврши тако да често будемо у прилици да оно што је требало брзо завршити као у процесу трансформације, има одрђене последице које касније поново захтевају процес транзиције, који мора бити детаљнији, свеобухватнији и који има јасно дефинисан и пројектовани циљ. У другом случају, када је у питању процес трансформације тај циљ је нејасан, он је саопштен али се он никако не дефинише и не говоре се његове битне садржајне карактеристике.

Друго пак друштво, односно држава има исте полазне тачке и исте полазне опције да се у прицесу трансформације прикључи Европској унији али да то буде преко хитног поступка учлањењем у НАТО алијансу. Овај процес је пуно краћи и трајаће можда годину дана и имаће одређене предности, али циљ није јасан које ће имати повољности и последице.

У првом случају процес транзиције ће трајати дуго, годинама али су дефинисани јасни и недвосмислени циљеви, а то су: транзиција и постизање статуса савремене државе, јак економски развој, довођење великих компанија и станих инвестиција, повећање стандарда грађана и на крају чланство у Европској унији.

У другом случају све је то могуће али није прецизно дефинисано, а није и јасно од кога то зависи и ко то све треба да спроведе, организује и како ће то функционисати након приступа НАТО алијанси и Европској унији. Наравно и који је то слој друштва и државе који ће уживати у предностима или балгодетима трансформације.

У процесу транзиције или са друштвеног аспекта процеса глобализације неопходно је учинити и додатне кораке како би се друштво у целини и заједница припремили за процес глобализације и онда је потребно радити на томе да се и промени: начин размишљања, начин понашања, начин деловања као и начин прихватања процеса транзиције не само поједница него и целог друштва једне савремене државе.

3.2.2. Технолошки аспекти глобализације

За разматрање развоја савремене државе, или проучавање процеса глобализације, потребно је да постоји свест код људи о развоју одређене савремене државе. Управо развој људског друштва савремене државе чини један од основних предуслова за развој технике и технологије у процесу глобализације. Овде смо поменули два термина, а то су *техника* и *технологија*.

Ниједна савремена држава, ниједан савремени процес па ни процес глобализације не могу се проучавати са аспекта технологије ако тај аспект не обухвата технички и интелектуални део. Технички део често се назива савременом техником, док се интелектуални део данас дефинише као софтверски део или технологија, односно софтверски и хардверски системи помоћу којих функционишу нове технологије односно информациони системи.

Предлажемо да појаснимо ове ставове да бисмо могли да сагледамо утицај технологије на саму глобализацију. Који су битни чиниоци, садржаји, елементи или предуслови? Питања која се односе на технику и технологију можемо сврстати у савремена техничка средства и информационе технологије. Проучавајући аспект технологије и његов утицај на процес глобализације у овој докторској дисертацији говоримо о савременим техничким средствима и савременим информационим технологијама. Савремена техничка средства су неопходност и тренд који мора да прати сам развој науке и технологије јер су управо савремена техничка средства и информациони системи плод улагања у науку и технологију.

Такође ћемо видети на који начин утичу на глобализацију савремена техничка достигнућа и информационе технологије. Овде намерно не помињемо информационе системе јер се у том случају тема не би односила на утицај на глобализацију са аспекта технологије.

Технолошки аспект глобализације подразумева сва истраживања, инвестиције и продукт савремених техничких решења и информационе технологије који су имали глобални утицај на сам процес глобализације. Зато можемо у овој докторској дисертацији да докажемо да је развој технологије, а посебно утицај информационих система у великој мери допринео процесу глобализације.

Можемо слободно да кажемо да 21. век представља век информационе и комуникационе технологије. Напредак и развој информационих и комуникационих технологија није утицао само на процес глобализације, него је у великој мери утицао на промену читавог света, а посебно омогућио је пораст иновација¹⁰⁸ и продуктивности што ћемо касније сагледати када будемо проучавали економске аспекте процеса глобализације.

Напредак у развоју комуникационих технологија допринео је не само у повезивању људи, преносу информација него у истовременом приступу на више локација у свету што је за друштво имало и прогресију у развоју нових пословних и технолошких процеса. Брзина преноса информација је истовремено и мењала свест људи, начин и моделе размишљања као и начин комуникације са људима, а то је пак условило и мењање начина индивидуалног живота. Данас се не може апсолутно замислити пословна комуникација без тзв. паметног телефона, таблета, лап топа или рачунара¹⁰⁹. Пословне комуникације су се промениле када су се промениле и технолошки и информатички системи, посебно у областима где се повећала интеракција у раду. Информационе технологије такође су доказале да су оне кључни предуслова како би се достигла и престижна конкурентност не само у пословању него и у развоју економских односа. Утицај нових технологија и комуникационих информационих система у великој мери су допринели да се промене мишљења и приступи не само начину пословања него и другим друштвеним принципима који су

¹⁰⁸ Иако није могуће у једном раду навести све иновације које ће утицати на глобализацију, наводимо пример соларног авиона. Блиц, *Лет око света – соларни авион после више од годину дана стигао у Њујорк, наставља ка Европи*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/let-oko-sveta-solarni-avion-posle-vise-od-godinu-dana-stigao-u-njujork-nastavlja-ka/297hhsj>, 11/06/2016; „Авион на соларни погон "Солар импулс два" стигао је данас из америчке државе Пенсилваније до Њујорка, у последњој етапи лета на америчком континенту, у оквиру пута око света започетог пре годину дана. ...На пут око света, авион на соларни погон полетео је из Абу Дабија у марту 2015. Правио је паузе у Оману, Мјанмару, Кини и Јапану. Најризичнији део путовања био је лет преко Пацифика. Последња пауза у САД биће Њујорку, одакле ће наставити пут преко Атлантика ка Европи или северној Африци“.

¹⁰⁹ Digitalizuj.Me, *Нешто више о 4G технологији*, 28/05/2016; „Слово G је скраћеница ријечи генерација те се са 4G описују технолошка рјешења четврте, најновије генерације мобилне технологије. 4G технологија је тренутно у фокусу, како кроз практичну употребу у појединим мобилним мрежама (LTE-Long Term Evolution ili dugoročna evolucija/ razvoj) тако и кроз даљи научни рад и развој који би требало да додатно побољша карактеристике 4G мрежа. ... Предности 4G технологије имаће како појединачни претплатници, тако и сва предузећа у Црној Гори, односно цијела заједница. Према разним истраживањима, квалитет живота једне земље у великој мјери зависи од степена развијености Интернета – брзине, квалитета преноса података и броја конекција. Пренос података и интернет мијења пословно окружење и начин рада. Убрзани развој остварују нарочито државе са најмањим ограничењима у употреби интернета (било кроз инфраструктуру и развој телокомуникационих оператора било кроз регулаторне оквире) и дигиталне економије у таквим земљама могу имати значајне предности у расту бруто друштвеног производа (BDP).“

постојали у претходном веку. Данас је поред свакодневне комуникације, технологија система видео веза и видео надзора толико напредовала да је могуће истовремено комуницирати са неколико компанија или рецимо одржавати конференције на даљину са свим континентима истовремено.

Поједине државе, њихове владе или велике компаније од почетка 21. века немају стратегију за развој и укључивање нових технологија у пројекте који су од значаја не само за државу већ и за стандард грађана. Рецимо један пример: ако се нека влада сконцентрисала само на изградњу инфраструктурних објеката онда оне сматрају да ивестирање у нове технологије није толико значајна међутим. Овај начин размишљања није добар јер не иде у корак са развојем електронске индустрије, разне облике електронских мрежа и система и на крају целокупна дигитална комуникација. Шта то уствари значи? Брзина којом се нове технологије развијају мора бити пропраћена делом инвестиција које се баве инфраструктурном изградњом. Зашто? Ако су машине за, рецимо, постављање тампона, асфалтирање или машине за производњу гранулата за подлоге на ауто путевима застареле, или старе 10 година, са таквим машинама ће се изграђивати 20 дана деоница од једног километра пута. Са новим и савременим машинама које су урађене по стандардима које прописује еколошка безбедност, а мисли се на еко гориво, проценат емисије штетних гасова, место где се врши припрема подлоге као и асфалтна база ће изградњу једног километра ауто пута радити за 3 дана, што је седам пута брже. Како се ово постиже? Врло једноставно. Са старим машинама то је јако споро и често долази до застоја. Подлога или сепарација је сигурно удаљена пар десетина километара и потребно је довозити материјал. Асфалтна база зна бити удаљена по педесетак и стотину километара, што је додатно време и трошак за транспорт. Док је код нових технологија, сепарација директно ту где се врши изградња ауто пута а такође и покретна асфалтна база.

То и није све тако једноставно, али је улагање у инфраструктуру јако битно. Још исплативије јесте да се ангажује домаћи извођач радова, а да држава да субвенције или повољне кредитне услове да машине са најновијим технологијама обезбеди како би са сопственим средствима градила ауто пут. Међутим, шта се дешава? Влада је расписала тендер и на тендеру се појављује страни извођач радова који са својим чудом од технике невероватном брзином изграђује ауто пут. Онда влада плаћа, станог извођача радова, ту је и страни инвеститор јер је уложио средства за изградњу ауто пута, под одређеним условима и наравно за то добија зараду, камату и дивиденду.

У оваквим и сличним примерима јасно можемо да видимо колико је битно да се на неком пројекту укључи тим стручњака који би читав процес заокружио како би се уштеде оствариле у времену, новцу и наравно у ангажовању сопствених људских ресурса приликом упошљавања.

Са друге пак стране технолошки аспект процеса глобализације подразумева и другу димензију који нисмо апсолутно имали у другој половини 20. века, о чему се ради? Отварање дијалога са потрошачима у разним сферама трговине није само метод за смањивање трошкова пословања или повећања промета у одређеним радњама, маркетинга или тржним центрима. То је критична и битан начин да се оствари комуникација са потрошачима путем информационих и комуникационих технологија. А он се остварује помоћу мобилног адвертајзинга, дигиталног маркетинга, путем друштвених мрежа као и електронском трговином.

Технолошки аспекти глобализације такође подразумевају и другу страну медаље. Развој информатике и информатичке опреме је дао велики допринос процесу глобализације, пословању великих компанија и укрупњавању капитала у свету али је са друге стране иста та нова технологија употребљена против људи, о чему се ради?

Поред персоналних и организованих група појављује се и нови модел тероризма са појавом нових технологија. Нови модел тероризма јесте *сајбер тероризам* и он се односи на искоришћавање информација које се добијају путем интернета или компјутерским хакеровањем софтвера где се изазивају страх или паника код других корисника. Као што смо рекли, процес глобализације је ојачао велике силе као што је то НАТО алијанса у свим сферама и видовима доминације у свету, али се према овако надмоћнијем противнику може супроставити једино савременим технологијама. Интернет терористички напад или сајбер тероризам јесте да се продре до затворених информација у службама безбедности, до тајних рачуна или до банковних рачуна или да се једноставно убацивањем вируса онеспособи информатички систем да не може да ради. Можете замислити да се у једној великој компанији која напаја електричном енергијом бране или подземне руднике обори систем и нестане електрична струја, кисеоник или машине које су битне за затварање хидроцентрала или рецимо отварање протока воде. У таквим случајевима би дошло до тоталног хаоса и један обичан хакерски покушај би се претворио у сајбер терористички акт где би последице биле катастрофалне.

У овој докторској дисертацији се нећемо бавити *сајбер тероризмом* али морамо да напоменемо да се у процесу глобализације аспект технолошког развоја мора посебно

позабавити научним, друштвеним и политичким радом на спречавању злоупотреба нових технологија. Службе безбедности, посебно тајне службе морају свој рад и опрему коју користе уподобити са новим технологијама и пратити развој информатичких и информационих система како би могли бити у корак са евентуалним последицама које могу бити изазване злоупотребном ових система како би се неке нанела штета не само у материјалном смислу већ и у људским жртвама.

Савремена држава у процесу глобализације мора користити савремена средства или најновија технолошка достигнућа како би се одбранила од евентуалних свргавања система или изазивања било какве врсте немира и хаоса. Ако савремена држава каска или заостаје само један корак иза сајбер терориста онда говоримо о не савременим државама, а уствари, савремена држава би морала бар у технолошком развоју када су у питању службе безбедности бити корак испред сајбер или терористичког напада.

У сваком случају технолошки аспект у процесу глобализације као што смо видели има своје огромне предности али и своје недостатке који се могу предупредити или довести на ниво потребан за безбедан живот и рад грађана.

3.2.3. Економски аспекти глобализације

У најширем смислу речи, глобализација јесте сама по себи контрадикторна али и актуелна тема која поред друштвене, политичке заокупља и економске теме посебно у областима укрупњавања компанија, инвестиција или енергија.

У суштини сам процес глобализације је са једне стране окупио присталице глобалног а са друге стране оне тврдокорне заговорнике да је то погрешан корак и да се морамо окренути много јаснијим визијама.

Не постоје на први поглед једноставности у процесу глобализације без обзира колико то неко нама сугерисао, писао или тумачио. Глобализација јесте феномен, глобализација јесте изазов, глобализација јесте и непознато без обзира што се чини да је то појава која има своје предности и недостатке и која има своју перспективу и

будућност. Процес глобализације, као што смо рекли почео, и он траје без обзира на наше схватање, хтење одобравање или неодобравање, како?

Једноставно, у процесу глобализације посебно са економског аспекта можемо да закључимо да је у улици Војводе Степе у Београду пред двадесет година само постојала само једна већа продавница. Сада након двадесет година развоја, напретка, укрупњавања и увећавања трговачких компанија у истој тој улици постоје четири велика супермаркета и неколико продавница. Шта се уствари десило? Које су предности или недостаци овог примера који смо навели и какве то везе има са глобализацијом посебно са економског аспекта?

Цена појединих производа у малим продавницама, или самосталним трговинским радњама, била је много већа пре отварања ова четири супер маркета. Понуда је била много мања него пре отварања, а такође и разноврсност робе. Проширене су робне марке након отварања супермаркета и поред хране, хране, пића, хемије појавиле су се полице са воћем и поврћем, сладоледи, смрзнута храна и припрема хране. Тренд раста понуда у супермаркетима је постао много већи него ли пре двадесет година у малим трговинским радњама.

Данас су цене много мање него у малим радњама, понуда невероватно већа и наравно услуга далеко боља у супермаркетима него у малим радњама. Наравно за последицу или негативну страну становништво је у улици Војводе Степе пуно задовољније данас него пре двадесет година, јер поред робе широке потрошње, данас се у супер маркетима може у једном делу и ручати, јер се храна директно припрема по изузетно повољној цени него у ресторанима. Рачунице такође показују да се у супермаркетима скоро више исплати да ручате или купите готово јело него да сами купујете намирнице припремате итд.

Значи појава супермаркета у нашем примеру у улици Војводе Степе јесте процес глобализације а предности које смо навели јесу предности глобализације али са економског аспекта обичног грађанина или потрошача.

На исти начин и по истом принципу функционишу мултинационалне компаније и корпорације које отварају своја представништва свуда у свету, јер је процес глобализације и борба за нова тржишта, конкурентност али и курентност не само у роби него и у услугама и капиталу.

Економски аспект процеса глобализације није ништа друго него до процес где се обједињавају људске активности и људски животи кроз повезивање разноврсних друштвених радњи и активности путем динамичне економске, а можемо да кажемо и

сваке друге интеграције. Ове интеграције у процесу економске глобализације се дешавају на регионалном, континенталном, међуконтиненталном и светском нивоу. Овде нисмо поменули локални ниво, јер он може бити само локалног карактера и он се у процесу глобализације своди само у границама једне државе, тако да би се говорило о процесу глобализације он мора постојати ван локалног нивоа, односно, ван граница једне државе или граница које су у процесу глобализације превазиђене али су ипак постојале.

Економски процес глобализације је логична последица која је покренута, подстакнута или иницирана од стране кључних актера глобализације. Овај процес се не може зауставити јер свакодневно се јављају нове потребе, нове идеје и нови реални захтеви за економским развојем и напретком посебно у свери продаје, понуде и кретања информација, технологија, капитала и на крају и самих људи који су својом вољом или мотивом од стране елите која пропагира идеју њиховог концепта глобализације или демократског либералног друштва у целини.

Као што смо рекли, глобализација из економског аспекта са највишег нивоа разматра хегемонију или приступ слободном тржишту, онда принцип либералног приступа економији уопште, почев од науке па све до освајања тржишта. Такође је битно и то што се у процесу глобализације економски аспект посебно изучава када су у питању функционисање и процена тржишта или кретање понуде и тражње или моделу помоћу којег функционишту Међународни монетарни фонд, Међународна банка за обрнову и развој и Светска трговинска организација.

Ниједан процес глобализације посебно економски аспект процеса глобализације не може се замислити без ове три компоненте, Међународни монетарни фонд, Међународна банка за обрнову и развој и Светскеа трговинске организације.

Економски аспект процеса глобализације у својој основи подразумева општу либерализацију капитала, општу либерализацију кретања понуде и тражње, општу либерализацију трговинских токова где ће на отвореној сцени победити бољи и повољнији, општа либерализација у области производње и на крају цена радне снаге. Управо општа либерализација области производње посебно у земљама као што су Кина, Индија или друге земље азијског континента су постале лидери у понуди производње која је конкурентна на светском тржишту. Кинеска економска индустрија је постала сила број један у свету посебно у делу који се бави производњом. Такође је ојачао проценат куповне моћи кинеских јефтиних производа, а самим тим су кинески производи постали конкурентни након светске економске кризе после 2008. године. Ове

велике турбуленције које су се десиле на светском тржишту у процесу глобализације сам процес је некоме отворио врата, а некоме затворио компанију.

Слична сцена се десила са светским гигантима који продају информације, а ради се о новим информационим технологијама, наговорили смо да ћемо их појаснити када будемо говорили о економском аспекту технолошког развоја. Ради се управо о томе да је било потребно да се један од светских претраживача на интернету онеспособи или или прикаже у нежељеном светлу, а ради се о компанији *Google*. Наравно да ће обични грађани помислити да се радило о тактичком маркетиншком трику али то је био покушај других претраживачких кућа да на један посредан начину утичу на најмногљуднију земљу на свету да не користе гугл претраживач већ да информације овог типа добијају са других опција и понуђача.

Можете замислити када би се десило, што наравно није искључена могућност када смо говорили о сајбер криминалу да *Google* престане са радом. Не можемо прецизно да одговоримо на питање шта би се десило, односно какве би то последице имало по кориснике интернета али са економског аспекта процес глобализације би претрпео један велики шамар, јер је и сам *Google* један од протагонисата глобализације. Последњи застој или пад рада *Google* био је у трајању од само неколико минута и то је проузроковало пад глобалног промета у износу од невероватних 43%.¹¹⁰

Овакве опцијеј које смо навели сигурно су могуће и вероватноћа је велика да се оне могу очекивати као и на сва звона најављивана „миленијумска буба“, али се у овом случају када је у питању претраживач „google“, последице мериле у трилионима долара.

Економски аспект процеса глобализације јесте и то да би се такође могле сагледати и предности интернета посебно на „google“ серверима и шта све они ураде за рецимо један минут или 60 секунди. Наравно можемо само претпоставити да се ту укрша на стотине хиљада и милиони информација, захтева, претрага, постова, лајкова, стримовања разговора, мејлова итд. Док сте прочитали овај пасус било вам је потребно око 30 секунди што је време које проводе милиони људи на интернету и наравно да у том времену „google“ инкасира нешто више од 52.000 долара. Наравно да процес глобализације захтева и глобално рачунање односно ако гледам економски аспект онда је то обромна предност и огромна зарада јер је компанија „google“ већ одавно у процесу глобализације бар што се тиче информационих технологија, политике рада и

¹¹⁰ Studio Digital Creative Design Studio, *Замислите да Google престане са радом?*, <http://www.dpstudio.co.rs/problem-sa-guglom.html>, 22/03/2016.

економског развоја, посебно мислимо на улагање и мрежу компанија. Ово је све веома значајно за процес глобализације са аспекта економије, где предњачи инвестиције, улагања и истраживања у области информационих технологија.

Сам процес глобализације може имати и своје ниже и више нивое, па у том смислу можемо говорити о глобализацији, општој глобализацији и савременој глобализацији.

Када говоримо, рецимо, о савременој глобализацији онда мислимо на трендове, стандарде, принципе којима су дрфинисана правила, понашања, рада, опхођења или деловања у процесу глобализације.

Када говоримо о општој глобализацији онда сигурно говоримо о процесу где су сви укључени у све поре друштва без обзира на место и улогу коју има појединац у самом том процесу.

Када говоримо о глобализацији одна проучавамо све њене аспекте, све њене карактеристике, све њене трендове, све њене падове и супоне, предности и недостатке и на крају све оно што смо својом вољом пристали да учествујемо у процесу глобализације на посредан или непосредан начин.

Процес глобализације подразумева, са аспекта економије, слободно кретање роба, слободно кретање капитала и слободно кретање радне снаге, што у глобали чини интегрисано тржиште. Овакава вид интеграције ако се допуни са веома великим развојем технологије, посебно информационих система доводи до невероватних могућности развоја не само људи него и друштвене заједнице и повећане вероватноће да се могу превазићи одређени проблеми процеса глобализације. Сматрамо да је неозбиљно ако бисмо говорили о искорењивању проблема који настају процесом глобализације а да при томе не кажемо на који начин и којим методама можемо те проблеме искоренити, али их сигурно можемо превазићи па чак можемо да кажемо и делимично превазилазити или ублажавати новим мерама, методама и системима.

Иначе проблеми који се јављају током процеса глобализације су све евидентнији а односе се на повећани број сиромашних, глад и беда и јаз који се јавља између богатих и сиромашних и који се из дана у дан све виђе проширује и продубљује.

Несумњиво је да се са једне стране економски аспект процеса глобализације посматра позитивно јер је фокусиран на повећање и пораст продуктивности посебно повећања животног стандарда.

Али смо такође напоменули да отварање великих трговинских ланаца мултинационалних компанија на глобалном светском тржишту као и комплементарни

процес интензивирања инвестиционих односа, па када је све то подпомогнуто невероватним научним и технолошким достигнућима онда морамо да констатујемо да је процес глобализације заиста у великој предности у односу на интерна или локална улагања, развој и размишљања.

Ако бисмо на кратко застали са процесом глобализације, и узели да размотримо, односно анализирамо учињено у односу на тенденције у свету, са аспекта економије глобализација или процес економске глобализације је ипак неравномерно распоређен. Ако ово констатујемо да су потенцијали, а ту пре свега мислимо на инвестиције, стандард становништва, економски развој и напредак онда говоримо да је дошло до дискриминације или неравномерног економског развоја у процесу глобализације и самим тим потенцирајући или продубљујући недостатке које за собом доноси или оставља процес глобализације.

Ово се управо дешава из разлога јер, људски развој, екологија, социјална политика и поштовање људских права се не остварују доследно на свим крајевима света, за све културе и религије, и они су у сенци великих сила или доминантног тржишта или глобалног тржишта, односно глобалне конкуренције. Или по оној старој народној пословици: „Велика риба, гута малу рибу“. Шта се уствари на глобалном тржишном игралишту догађа или на глобалној тржишној сцени, са економског аспекта? Сам процес глобализације који тржишне играче тера да се такмиче а где им је циљ повећање профита а не повећање услуга и доступност услуга свим потрошачима где је задовољена тржишна утакмица, онда недвосмислено говоримо о присвајању што већег материјалног и финансијског богатства а да се при томе врши занемаривање хуманих људских циљева.

Упоредимо ове две слике:

Слика бр. 1. Бескућник тражи храну

Слика бр. 2. Ручак на пријему

Ако би замолили људе различитих професија да погледају горе наведене слике, сигурно је да би њихови одговори били разноврсни, као на пример:

- Ликовни уметник би рекао: Сlike су у колору, није уље на платну већ класичне фотографије.
- Песник би рекао: јако дирљива прва слика, док друга слика делује веома раскошно.
- Пословни човек би рекао: човек преврће по контејнеру, а на доњој слици је неки пријем.
- Кувар би рекао: тражи човек да једе, а слика број 2. Ови људи бирају шта да једу.
- Лекар би рекао: није здраво да се једе из контејнера, али такође није здраво ни да се преједете, нити да једете превише масну и слану храну, итд.

У сваком случају било би ту интересантних, занимљивих, поучних, а рекли бисмо и саветдавних коментара.

Али ако бисмо на ове две фотографије гледали са економског аспекта у процесу глобализације онда можемо да закључимо да је процес глобализације још више продубио јаз између богатих и сиромашник. Сlike све говоре.¹¹¹

Поставља се једно логично питање, ко то може да контролише процес глобализације, ко може да регулиште токове и правила и да ли економски токови могу

¹¹¹ Friedman Thomas L., Kaplan Robert D., *Dueling Globalizations - A Debate Between Thomas L Friedman and Ignacio Ramonet*, Foreign Policy, Fall, 1998.

бити стављени под контролом и са чије стране да се не би стварао јаз између богатих и сиромашних? Одговор је јасан.

Процес глобализације са економског аспекта треба посматрати да сви имају да једу, да сви имају кревет да спавају, да сви имају довољно новца да преживе и да сви имају иста права без обзира на порекло, расу и верску опредељеност. У оваквим условима, или о оваквим условима нико неће расправљати, разматрати или доносити одлуке у корист своје штете. Једини протагонисти који могу да спрече појава све већег броја сиромашних, појаву све већег броја гладних и бескућника јесу невладине организације са добром организацијом и реорганизацијом која мора бити уподобљена по најстрожијим светским стандардима па до те мере да се и регулише повељом Уједињених нација по сегментима и сферама интересовања како се не би злоупотребљавале.

Економски аспект процеса глобализације такође недвосмислено наглашава постојање асиметричног поретка или асиметричног односа који се створио између концентрације моћи групе људи у појединим земљама, или мултинационалним компанијама док је на другој страни маргинализован скоро читав свет у ширем смислу где је већи део планете све више сиромашан. Тако да смо приликом обраде овог аспекта глобализације често долазио у ситуацију да кажем да је ово процес појаве глобалног сиромаштва а не како се прокламује односно рекламира појава новог доба или феномена глобалног богатства.

Људи често размишљају да су поједине активности релевантне за њихово благостање и често економски развој стављају испред политичких амбиција и платформи, па и честих констатација да је све у рукама политичких моћника. Мада се те активности и та размишљања скоро увек стављају у други план и никако не могу контролисати глобално економско тржиште не само роба и услуга него и глобално тржиште капитала чиме су људска размишљања под овим утицајем стављена или смештена у сасвим други план а не у први план како се често дефинише у процесима глобализације.

Све горе наведене констатације говоре о чињеници да је дошло до невиђене поларизације између појединих земаља и маргинализацији већине светског становништва. Овај процес који се дешава у новом миленијуму често се назива и *нови светски поредак*.¹¹²

¹¹² Видети: Fukujama Frensis, *Kako nazvati naše doba*, u: Nušić O, Veličković D. (prir.), *Glokalni svet, Osam ogleda o globalizaciji*, Aleksandrija Press, Nova srpska politička misao, Beograd, 2003; Копли Грегори Р,

Да парадокс буде још већи говори и податак да је ситуација алармантна у свету јер доминирају неразвијеност, сиромаштво, непотпуна исхрањености и глад у преко 130 земаља, док је на другој страни богатство и моћ сконцентрисана у 30 земаља. Овакви парадокси и тенденције нису нова појава, она је настала још крајем 20. века и о томе се и тада говорило тако да се у овом периоду јаз само продубио и криза повећала између богатих и сиромашних.¹¹³

Карактеристична је, такође и појава раслојавања и растућа економска асиметрија не само између богатих и сиромашних земаља него и унутар појединих земаља посебно мислимо на земље у транзицији, где све мањи број богатих поседује све већи капитал и појављивање све већег броја оних који су испод границе егзистенцијалног минимума.

Јаз или геп како се то у стручним западним часописима описује између петине најбогатијих земаља и петине најсиромашнијих земаља шездесетих година прошлог века износио је у размери 30:1, док је крајем двадесетог века достигао увећањена 75:1.

Да ли ће само у теоријском смислу речи научници проучавати процес глобализације без икакве идеје или стратегије којом треба решити или ублажити, како смо предвидели у овој докторској дисертацији, јаз између богатих и сиромашних. Податак да је преко 1,2 милијарде људи у свету испод границе егзистенције или у зони која се назива екстремна беда. Какве одговоре на то има процес глобализације посебно када је економски аспект у питању? За сада никакве, јер није познато ко ће се тиме бавити, коме је то задатак или коме то треба. Такође се постваља питање да ли је глобализација само измишљена и створена за богате и моћне? На то питање ће вероватно у блиској будућности одговорити наука, посебно економија, социологија а можда и политичке науке.

Када говоримо о правилима која би требало да владају у процесу глобализације она су ипак тамо негде у некој држави постављена, али нису јасно и транспарентно објављена јер су стратешки важна за оне ко их је поставио. Наравно да се овде ради и мисли искључиво како то раде и мисле Сједињене америчке државе и међународне финансијске институције које су под директиним утицајем американаца. На овај начин је прихваћена сугестија и препорука Сједињених америчких држава, посебно од стране

Уметност победе: како друштва опстају и напредују, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2008.

¹¹³ Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000, стр. 19-37.

Европске уније тако је процес глобализације институционализовао америчке интересе који се огледају у економској, војној и политичкој надмоћи у свету.

Ипак сваки лик има своје наличје, свака страна има своју другу страну или сваки покушај има и своје промашаје. Онда у том контексту можемо говорити о глобализацији са економског аспекта на контра меру а то је јачање националног суверенитета који се сигурно коси са интересима најјачих и доминантних држава, мултинационалних компанија или транснационалних корпорација.

Наравно да није решење ове дилеме која може постати ноћна мора да се не прикључи држава процесу глобализације, да не прати трендове развоја, да не инвестира да не доводи страни капитал већ да са својим умереним и разумним капацитетима искористи све предности геополитичке и стратегијске позиције коју има, своје место и улогу у светској економској заједници да ојача и на крају да не запостави лични идентитет, културу, традицију и историју.

Комплексност гледања на процес глобализације посебно са економског аспекта нам указује да се морамо повинovati међународним стандардима, принципима и правилима по којим се послује у свету али да истовремено имамо и своје ставове, принципе и мишљења када су у питању сви други који својим утицајем, богатством и силом покушавају да управљају малим, сиромашним или транзиционим народима и државама, посебно мислимо на државе на афричком континенту.

3.2.4. Еколошки аспекти глобализације

Промене које су настале у последњих неколико деценија имају и природни карактер. На природне појаве као што су поплаве, земљотреси, цунами, клизишта и др. човек не може да утиче. У другом пак смислу и смеру човек је одредио да се борба за искорењивање комунизма који има прикривене политичке диктатуре који је у свој тој еуфорији на уштрб поштовању људским правима и слободама које су гарантоване Повељом Уједињених нација.

Као што смо навели, иако су људска права нормативно и правно регулисана и она се у процесу глобализације морају схватати и према њима се морамо односити универзално. Универзалност мора бити примењена на све категорије без обзира на расу, пол, верско или територијално опредељење. Ако би се принцип универзалности у примени људских права користио селективно или на неке од наведених категорија онда те категорије или део планете живи под репресивним мерама или под репресијом, било да се она односила на примену силе или на ускраћивању одређених потреба или права.

Део који смо напоменули а који се односи на примену права и слободе јесте и право на живот односно на географско порекло или право на одабир где ћете живети. Овде се не мисли на државу или одређени део града односно територије или острва, већ се мисли на окружење и услове у којима човек има право да живи. Да услове у којима човек има право да живи, а уствари где он преживљава јер средина, околина и окружење више не да не испуњавају основне услове који су правно гарантовани већ су увелико постали такви да директно угрожавају људске животе.

Седамдесетих година 20. века почела је да се развија свест о глобалној трансформацији која је уско повезана са екологијом друштвене, политичке и економске заједнице. Почетак ових размишљања није излазио из оквира појединачних покушаја до размишљања шта све носе последице глобалног загревања и који то утицај може имати на животну средину па и на опстанак или дужину живота планете а самим тим и човечанства на њој.

Да се ипак човечанство дозвољало памети говори податак да је свест ипак прорадила код групе грађана који су први пут у марту месецу 2011.г одине покренули тужбу против локалне власти у јужној покрајини Вилкабамби. Грађани Еквадора су оптужили локалну власт да је неодговорна и да је крива за бацање ђубрета од реновирања пута у локалну реку. Веровали или не, Еквадорски суд пресуђује у корист грађана и прави преседан. Преседан се састојао у томе да оптужени докаже да није постојала еколошка штета.¹¹⁴ Наравно, да на овом примеру нисмо хтели да се бавимо изучавањем случаја, већ само да представимо да се понекада и права и природа могу усагласити.

Друга крајност, на коју указују научници јесте један од аспекта екологије а односи се на процес еколошког ланца исхране који подразумева одузимање живота ради опстанка. У природи постоји природна равнотежа међу предаторима или међу

¹¹⁴ Елементарнијум – Научнопопуларни портал ЦПН, *Уставно право Мајке Природе*, <http://elementarium.cpn.rs/teme/ustavno-pravo-majke-prirode/>, 22/04/2016.

животињама месождерима. Тај циклус је сам по себи регулисан и он је био у сталном амплитудном кретању све док га човек својом потребом није пореметио. Потреба човека за храном, у почетку, је делимично утицала на опстанак појединих животињских врста из природног ланца исхране. Међутим, у даљем току човек почиње да убија и буквално истребљује животињски свет како бих зарађивао, као што су то слонове кости, односно кљове, кожа од змија и крокодила, крзно од диљих начака итд.

Када, или ако бисмо посматрали различита учења или схватања у вези глобализације посебно занемаривање индивидуалног живота ради опстанка у корист друштвене заједнице у процесу глобализације довео је у питање опстанак еко система. Ако смо поништили одређене вредности и права индивидуа на еко систем у процесу глобализације онда не само да смо поништили и смисао за право и праведност него и поништавамо услове у којима индивидуе требају да расту да се развијају и да живе а то су еко системи.

Ако смо говорили о позитивним правцима аспекта екологије и еко система у процесу глобализације, такође постоје и негативни аспекти еколошке глобализације који су настали поништавањем одређених правила и принципа који су владали у природи а то је пре свих одговорност. Тачка одговорности у процесу хармонизације човека, животиње и природе јесте логика која је требала да има свој баланс. Овај баланс се пореметио када је једна јединка, у овом случају човек подивљао. Наравно човек може и једино у овом случају да „подивља“ и да своју одговорност не подели са осталим учесницима хармонизованог света а то су животиња и природа.

Овде управо расправљамо о феномену опстанка а то значи ако се једна од ове три јединке или једна од три субјекта природе или живота на планети оштети, уништи или онеспособи да функционише онда ће и нестати потреба за балансом и животом.

У нашем случају на планети у природи су живели и човек и животиња. У једном моменту човек је почео да истребљује животиње(у овом случају мислимо на дивље животиње) и када је тај процес прекинут или делимично заустављен односно стављен под контролом, човек је подивљао и почиње да уништава природу односно сопствену животну средину или окружење.

Управо трећа категорија је најбитнија са аспекта еко система у процесу глобализације. О чему се ради?

Брзина технолошког развоја и напредка, где се веома велики значај придаје економији, развоју индустрија, природа и природно окружење је занемарено или да и скоро не постоји у практичном смислу речи, јер се питања уништавања природних

станишта и природних ресурса посебно воде, биљног и животињског света, човек и његов утицај на животну околину је једнако постао велики као што је и прогресивни развој мултинационалних компанија.

Тако, рецимо када говоримо о утицају човека на животну средину, онда мислимо на животну средину где борави човек, али требало би да мислимо и на животну средину где опстају и биљни и животињски свет. Овај утицај човек на животну средину јесте паралела којом уствари мислимо на утицај мултинационалних компанија и интернационалних корпорација на животну средину. Овде се у оба случаја помиње животна средина, али у процесу глобализације више човек није тај који утиче и одлучује на животну средину већ мултинационалне компаније и корпорације. Процес глобализације јесте процес у коме се шире и развијају овакве компаније и корпорације али истовремено и процес у коме се уништавају биљни и животињски свет односно окружење у коме човек треба да опстане.

Говорећи о мултинационалним корпорацијама¹¹⁵ ми уствари говоримо о гигантима који данас представљају главне актере на светској економској сцени, где се врши контрола привредних процеса, контрола технологија, контрола финансијских токова и наравно контрола еко система. Према једном оваквом ставу не можемо бити равнодушни јер у којој мери то процес глобализације имао своје предности за човека и човечанство има истовремено и своје мане које су фокусиране на уништење биосистема. Такође је врло битно питање, које је настало као опомена глобалног отопљавања, колико може још да издржи биосистем овакав темпо развоја индустријских и привредних комплекса и рецимо раст становништва и насеља. Зато се питање екологије и аспект еколошког процеса мора најозбиљније узети у разматрање у процесу глобализације. Али без обзира на озбиљност односно непостојање одговорности самог човек према човеку питање еколошких проблема и еколошких загађења и катастрофа посебно утицај човека на глобално загревање јесте питање које ће бити број један у XXI веку.

Већ смо напоменули о проблему глобалног отопљавања, а сада је потребно да навестимо да овај проблем није само везан за еколошки аспект глобализације већ и за економски аспект глобализације.

¹¹⁵ Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 267-269.

Укључивање читавог света на спречавању климатских промена јесте један глобални пројекат и има све атрибуте глобализације али он истовремено представља и суштину у којој не треба веровати јер сигурно неће истрајати у томе, зашто? Управо човек доноси одлуку против човека, а то представља немогућу мисију. Да ли је свест, односно да ли ће свест код човека ипак прорадити и да он може да схвати да ће сви погони и фабрике, индустријска постројења једног дана нестати, изгорети или престати да раде ако немају довољно воде, кисеоника или људи. Управо то је питање свих питања где води глобализација и да ли ће у будућности ипак постојати баланс између животне средине и мултинационалних и интернационалних корпорација које поред великих сила заговарају процес глобализације.

Поједини извештаји говоре да се за тренутак морамо зауставити и да се запитамо да ли је процес глобализације уствари процес одумирања или самоуништења.

Тако рецимо извештај кинеске владе, Светске банке и Кинеске академије наука говори о томе да у Кини од последица загревања планете прерано умре преко милион људи. Прекомерни економски развитак, технолошки бум посебно у индустрији и енергетици је допринео да у Кини око 300 милиона људи пије неку врсту контаминиране воде, а да од тог броја преко 190 милиона људи се годишње разболи од неке врсте болести која се том приликом преноси. Научници предвиђају на основу статистичких извештаја да ће се ове бројке из године у годину повећавати ако се загађење ваздуха у великим градовима не смањи.¹¹⁶

На другој пак страни планете, БиБиСи-јев стручњак за екологију Ричард Блек је у фокусу проблемских питања поставио загађивање ваздуха које производе Сједињене америчке државе. Проблем стаклене баште који је изазван у Сједињеним америчким државама је веома изражен посебно се потенцира ефекат загађеног ваздуха по глави становника.¹¹⁷ А највећи проблем јер политичари никада или повремено се осврну на проблем климатских промена, на еколошка загађења и на пројекте одрживог развоја, само повремено а то би питање требало бити у фокусу свих државника.

Ако бисмо у овој докторској дисертацији остали само на трвдње, чињенице на које указују други, а да при томе не поставимо конкретно питање које се тиче процеса глобализације и за предложимо адекватно решење посебно са аспекта еколошких

¹¹⁶ Economy, *Загађење ваздуха у Кини је толико да се види из свемира*, <http://www.economy.rs/planeta/9981/zastitimo-planetu/Zagadjenje-vazduha-u-Kini-je-toliko-da-se-vidi-iz-svemira.html>, 22/05/2016.

¹¹⁷ Global Footprint Network, *Footprint Calculator*, <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/calculators/>, 22/05/2016.

промена онда не бисмо постигли апсолутно никакав ефекат, односно циљ који смо поставили на почетку.

Суштина питања климатских промена или глобалног загревања често код политичара, па и научника полази од последице и статистичких извештаја. Последице се односе на повећање температуре, број оболелих, број умрлих уништавање водених ресурса, уништавање биљног и животињског света па и скраћивањем живота човеку. Наравно да је потребно истаћи и последице које настају услед климатских промена и глобалног загревања, али такође, и неопходно, да се крене од узрочника који производи ове последице. Често узрочници дефинишу последице о којима причамо као нормалну појаву или „нус производ“ који је неминован у процесу напретка индустрије, науке и технологије, односно у процесу глобализације.

Повратак на узрок може нас довести до решења последице а то је смањење глобалног загревања и смањење утицаја на климатске промене. Главни заговорници процеса глобализације јесу и узрочници стварања мултинационалних и интернационалних корпорација које ширењем својих пословних подухвата више не подпадају под националне законе и привреду већ су под патронатом Међународног монетарног фонда, Светске банке и великих сила које имају свој удео капитала у њима.

Оваква клима погодује само мултинационалним компанијама и она тежи да оствари свој циљ а то је да се читава планета претвори у једно глобално село где ће се потрошачка култура свести на један про-западни систем. Овај систем у основи има за циљ да се земљама трећег света прода магла како би опстао процес глобализације. Оваквом тренду се сигурно неће многе силе и економске силе повиновати а једна је сигурно ту најјача тренутно, а ради се о Кини. Проблем Кине и Индије у процесу глобализације са еколошког аспекта јесте велика потрошња некавалитетног угља у индустријске сврхе што има веома велики утицај на климатске промене а посебно на загађивање ваздуха у великим градовима.¹¹⁸

У процесу глобализације са еколошког аспекта, мултинационалне компаније су постале наднационална интересна или боље речено приватна интересна сфера и они не да не маре за друштвене заједнице већ на сваки начин и на сваки корак гледају да остваре што већи профит и добит. Као и у време комунизма, сваки циљ оправдава средства. Овде је у теоријском смислу комунизам одрстрањен, али у практичном смислу мултинационалне компаније функционишу наднационално и примењују сва

¹¹⁸ Economy, *Загађење ваздуха у Кини је толико да се види из свемира*, <http://www.economy.rs/planeta/9981/zastitimo-planetu/Zagadjenje-vazduha-u-Kini-je-toliko-da-se-vidi-iz-svemira.html>, 22/05/2016.

дозвољена па и недозвољена средства како би остварили што већи профит и добит не само на рачун човечанства и климатских промена већ последице имају највише земље Трећег света које су само извор природних ресурса. На Тајвану су многе мултинационалне компаније отвориле своје фабрике. Те исте компаније у борби за престиж, профит и конкуренцију више и не хају за отпад који се без икакве заштите или прераде отклања у најближи водени ток или слободни простор. Тако је рецимо тајвански пиринач јако богат тешким металима.

Неке од битних последица које настају поред еколошких катастрофа које су изазване људском непажњом, постоје и статистички подаци о којима би могле да размисле и мултинационалне компаније а то су пре свих:

- да дневно у свету умре преко 30.000 деце од сиромаштва,
- три милијарде људи нема приступ канализационој мрежи,
- око шест милијади људи на свету живи испод границе минимума,
- преко 1,3 милијарде људи на свету нема приступа пијаћој води, а
- преко две милијарде људи на свету не користи струју у домаћинству.

Према овим показатељима које је објавио УНИЦЕФ потребно је да се свест људи, посебно у мултинационалним компанијама преиспита савест и одговорност за горе наведен бројке и онда да се директно укључе у спречавање климатских промена и глобалног утицаја на глобално загревање планете земље.

3.2.5. Глобализација у области културе и медија

Глобализација је процес који се одвија у различитим областима, а у овом сегменту рада разматраћемо последице овог процеса у области културе. Култура се јавља као последња инстанца у процесу глобализације и она сама по себи дефинише и обликује духовност у човеку, што многе културе чини различитим, особеним и непоновљивим. Ова одређеност произилази из саме социјалне структуре која ствара амбијент у коме појединици, друштвене групе и друштвене заједнице обликују своје идентитете. Значајан допринос у истраживању културе, идентитета и тежње за груписањем дао је Семјуел Хантингтону у *Сукобу цивилизација*, наводећи да су цивилизације „...највише културно груписање људи и најшири ниво културног идентитета који их разликује од других врста. Она је дефинисана заједничким објективним елементима, као што су језик, историја, религија, обичаји и институције, али и субјективном самоидентификацијом људи. У савременом свету, културна идентификација драматично добија на важности у поређењу са другим димензијама идентитета. (цивилизације су) најшири културни ентитети; отуда сукоби између група из различитих цивилизација постају главни за глобалну политику“.¹¹⁹ Према С.Хантингтону постоји неколико важнијих цивилизација, а то су: синичка (кинеска), јапанска, хинду, исламска, западна, православна, латинскоамеричка и афричка.¹²⁰

Када говоримо о култури у процесу глобализације онда мислимо на све културе и културне разлике које постоје али истовремено и на културу која све те разлике уважава. У наведеном делу, С.Хантингтон је сматрао да: „главни елементи било које културе или цивилизације су језик и религија. ...глобална политика је реконфигурисана дуж културних граница. Народи и земље са сличним културама се удружују. Сврставања одређена идеологијом и односима суперсила замењена су сврставањима која су одређена културом и цивилизацијом“.¹²¹

У овом делу рада потребно је да појаснимо значење термина *културна глобализација*, *културни империјализам* и *тзв. глокализација*. „Културна глобализација

¹¹⁹ Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000, стр. 46, 142-143.

¹²⁰ Исто, стр. 48-50, 271.

¹²¹ Исто, стр. 65, 139.

огледа су у *глобалним стиловима живота* који се могу видјети на свим континентима. Одређени теоретичари сматрају да би се овај процес требао назвати *културни империјализам*, јер се глобалне вриједности креирају у развијеном – западном дијелу свијета, а затим се намећу као стандард остатку свијета“.¹²² Приликом усвајања тих глобалних вредности, под утицајем културе, често долази до потискивања локалних вредности, традиција, језика и обичаја. Међутим, заговорници глобализације сматрају да не долази до универзализма,¹²³ већ до тзв. *глокализације*, израз је настао од укрштања термина *глобално и локално*, а према теоретичару „...Роналду Робертсону, сваки дио ове глобалне културе добија нову локалну вриједност код људи који га усвоје. ...Тако настају нове локалне вриједности.“¹²⁴

Разматрајући локалну културу, а посебно на глобалном нивоу, не губи се свест о пореклу, али се такође и свест културе или културног наслеђа на глобалном нивоу може посматрати са аспекта локалне призме. Наведени пример о различитим врстама хране су такође део културних добра и традиције тих земаља. „Локални идентитет се може разумјети као осјећај појединца и/или групе да постоји његова везаност са одређеном територијом (на којој живи). Тај се локални идентитет односи управо на усвајање културних образаца који важе на једној територији, и који се разликују од неке друге територије. Захваљујући тим разликама, долази до зближавања група људи, и тако настају етничке групе.“¹²⁵

У процесу глобализације са аспекта културе могу се додати и култура становања, култура одевања, култура читања књига¹²⁶ или култура понашања. Такође,

¹²² Миловић Боро, *Локално и глобално у етницитету: Примјер Црне Горе*, 23/05/2016, http://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/lokalno_i_globalno_u_eticitetu_b_milovic.htm. Видети и: Fukujama Frensis, *Kako nazvati naše doba*, u: Nušić O, Veličković D. (prir.), *Glokalni svet, Osam ogleđa o globalizaciji*, Aleksandrija Press, Nova srpska politička misao, Beograd, 2003.

¹²³ Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000, стр. 71-72: „Универзализам је идеологија запада с циљем конфронтације са незападним културама. ...Аргументи да се појављује нека врста универзалне цивилизације почивају на следећим претпоставкама. Прво, ...пад совјетског комунизма значио је крај историје и универзалну победу либералне демократије широм света. ...Друго, постоји претпоставка да све већа интеракција међу људима – трговина, инвестиције, туризам, медија, електронском комуницирање уопште – ствара културу заједничког света“.

¹²⁴ Миловић Боро, *Локално и глобално у етницитету: Примјер Црне Горе*, 23/05/2016, http://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/lokalno_i_globalno_u_eticitetu_b_milovic.htm.

¹²⁵ Исто.

¹²⁶ Преко интернет претраживача Амазон, данас је могуће набавити више од 4 милиона књига, око 500 новина и часописа које се могу читати електронски. Видети више: Amazon, *Kindle eBooks*, <https://www.amazon.com/Kindle-Store/b?ie=UTF8&node=133140011>; https://www.amazon.com/s/ref=lp_133140011_nr_n_3?fst=as%3Aoff&rh=n%3A133140011%2Cn%3A%21133141011%2Cn%3A154606011&bbn=133141011&ie=UTF8&qid=1469118679&rnid=133141011.

можемо посматрати процес глобализације и у кулинарству. Неко се може запитати – какве везе имају глобализација и нека јела из националних кухиња? Прво, укрштање различитих националних кухиња доводи до промена у етничкој гастрономији. На пример, иако је гулаш традиционално јело Мађара које се припрема од јунећег или свињског меса, црног лука, алеве паприке и мало бибера, људи који живе у другим областима могу додавати у то јело намирнице из локалне средине – артичоке, маслине, рузмарин, оригано (Медитеран), или овчетину и зачине куркума, кумин или цимет (арапска кухиња). Слично се може догодити и са јелима из других земаља као што су јапански суши, турска баклава, бугарски јогурт, сарајевски бурек или црногорски пршут. Осим тога, сви ови производи биће доступни свуда на планети. Наведени пример различитих врста хране из Мађарске, Јапана, Турске, Бугарске, Босне и Херцеговине или Црне Горе, такође су део културе тих народа, али овде процес глобализације са културног аспекта показује да се разлике не поништавају већ се додају неке специфичности на локалном нивоу.

Друго, глобализација може представљати претњу за гастрономски идентитет на локалном нивоу, до те мере да су настали и неки покрети са циљем заштите својих локалних производа.¹²⁷

Теоретичари Хал и Мичел сматрају да је давно започела промена националних кухиња у оквиру културне глобализације. Према њима, то је започето још са колонијалним освајањима још у 15. веку, када су донете нове намирнице у Европу, затим је настављено у 17. веку са миграцијама Европљана у колоније, као и током послератних миграција и миграција из источне и централне Европе током '90-их година 20. века.¹²⁸ Такође, томе можемо додати и изазове које представља нова мигрантска криза људи који последњих неколико година из Африке прелазе преко Грчке, Македоније, Србије преко тзв. Балканске руте ка Мађарској и другим европским земљама. У многим земљама у којима пролазе мигранти, а пошто већина припада исламској заједници, евидентно је отварање нових ресторана са Халал сертификатима.¹²⁹

¹²⁷ У италијанском градићу Бра настао је покрет „споре хране“ као отпор локалне заједнице када је отворен ресторана MacDonald's. Мештани су затворили продавнице четвртом и недељом, а сат на главном тргу је подешен да касни. Мотив мештана био је да се локални производи заштите од ресторана брзе хране који постоји у скоро свим земљама у свету. Видети више: Dickinson, Lumsdon,

¹²⁸ Hall C.M, Mitchel R, "Gastronomic tourism – Comparing food and wine tourism experiences", in: Novelli M (ed.), *Niche Tourism – contemporary issues, trends and cases*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2005, p. 72-88.

¹²⁹ Неки од ресторана у Србији који производе храну по Халал стандардима су Гнездо, Дукат, Халал агенција исламске заједнице, *Муслимани и Халал у Србији*, 28/05/2016, <http://www.halal.rs/news.php>; „Многи би се изненадили чињеницом да у Србији ...постоји агенција за Халал сертификацију и некакав

Међутим, овде се може поставити питање да ли култура и културна глобализација имају једнаку важност за особу у Африци која зарађује један долар дневно или неког у Европи или САД са зарадом више од 1.000 долара дневно?

Хантингтон је пре више од једне деценије упозорио на избијање сукоба између цивилизација. „У овом новом свету најважнији и најопаснији сукоби неће бити сукоби између друштвених класа, богатих и сиромашних или других економски одређених група, него између људи који припадају различитим културним ентитетима. ...У свету у коме се рачуна култура, водови су племена и етничке групе, пукови су нације, а војске цивилизације.“¹³⁰

Развој информационих технологија има одјека у свим аспектима глобализације па и у култури. Пренос података, комуникација са једног на други крај планете помоћу информационих технологија је истовремено и приближавање и упознавање са културама и културним наслеђем других, поред комуникације путем интернета. И поред обављања одређених послова у различитим деловима света, уважавају се порекло, национална и расна припадност и наравно, припадност различитим културама.

Ипак, сматрамо да у процесу глобализације настају идентификациони обрасци, односно мултикултурални обрасци и модели. Они су и те како универзални и применљиви у пракси. Заговорници глобализације сматрају да ће планета у једном моменту постати електронско глобално село, у складу са свим аспектима које смо до сада навели.

Пре пола века за многе појединце или мултинационалне компаније доступност информацијама у области медија била је табу тема не само што није постајао интернет, него што и данас многи људи не говоре енглески или неки други светски језик, а рекли смо да и многи становници планете немају електричну енергију. Посебна категорија представља напредна технологија, односно интернет који се путем сателита може преносити на најудаљеније и најзабитије крајеве на планети. Начин на који се може преносити информација заиста има невероватне могућности, посебно када је технологија у питању. Тако да у процесу глобализације, људи који данас немају електричну енергију, могу доћи до информација и уређаја да добију енергију помоћу соларних панела.

рад на Халал сертификацији, али чињенице су у суштини другачије. Многи би били тотално збуњени кад би им се рекло да у Београду живи око 200.000 муслимана а у самој Србији близу 600.000. Још више би били изненађени чињеницом да ту у Београду главном граду Србије постоји Халал агенција или институција која је у новијој историји најстарија на простору Балкана.“

¹³⁰ Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000, стр. 28-29, 142-143.

У вези медија, непоходно је да се обезбеде технички уређаји који ће примати сигнале и интернет како би се они укључили у глобални свет комуникације, па тек онда можемо говорити о глобализацији и медијима.

Али да се вратимо на почетак. Сада је обезбеђено путем сателитског и бежичног кабловског сигнала да у домаћинствима буде доступан интернет, као и да се на мобилним телефонима или на паметним телефонима уживо гледају телевизијски сигнали, што је пре пола века било незамисливо. Пренос информација је јако битан у животу људи у процесу глобализације. Али којих информација? Врло је битно ко је селектор информација које ћемо ми гледати, начин како су нам те информације саопштене и модели по којима те информације требају бити пласиране на одређеној територији или одређеној циљној групи људи.

За време Другог светског рата, становништво је застрашивано али истовремено и информисано бацањем летака из авиона. Данас се то дешава на један сасвим други начин, тако што се у ударним терминима приказују терористички напади, жртве или ратна разарања. У овом раду нећемо анализирати приступ и достављање информација, јер то није предмет нашег истраживања. Информација је стизала до људи и пре неколико векова, и током Првог и Другог светског рата, али данас се информације преносе много брже и јефтиније што је основна карактеристика процеса глобализације.

Међутим, данас је проблем пласирања једностраних информација, и зато је потребно обезбедити да и друга страна изрази своје ставове. На пример, ако медији приликом изборне кампање форсирају једног председничког кандидата, док други кандидат има много мање простора у медијима, онда говоримо о тзв. медијском мраку. Дакле, етика и етички стандарди морају се поштовати. Етички стандарди новинара, новинарских удружења, као и људи који пласирају информације морају имати исте критеријуме као и сви други стандарди понашања који важе за грађане, политичаре, пословне људе, лекаре итд.

Врло значајна улога медија у друштву па и у процесу глобализације је њихов утицај на моралне ставове и моралне норме свих до којих долазе те информације. Зато је од круцијалног значаја ко и на који начин врши селекцију таквих информација. У оваквим случајевима веома је важна улога и место уредника како се не би приказивале у јавности једностране и непроверене информације.

IV Облици угрожавања савремене државе у 21. веку

Једна од савремених држава, или можда једна или прва савремена држава која је требало да буде синоним за силу, снагу а поготово за безбедност је бачена на колена и то у 21. веку. Терористи су искористили, можда тренутак непажње, тако да је 11. септембар 2001. године остало забележен не само у историјском архиву Сједињених Америчких Држава него и у читавом свету.

Мада је терористички напади од 11. септембра 2001. године, каже се у многим штапанам па и стручним издањима, био огроман шок за НАТО савез, који је само две године раније са савезницима отпочео процес прилагођавања свог начина рада како би одговорио на изазове у области безбедности у окружењу. Те исте године, 1999. су се савезници сложили да је неопходно да се усагласе око тражења нових одговора на претње. Ове претње су описане као ризици који долазе са много страна и које је често тешко предвидети. Терористички напад је шокирао читав свет, а остало је да се питамо како да се предупредити или превентивно делује против највећег зла и изазова данашњице? О тероризму као највећем изазову угрожавања савремене државе говорићемо у делу који се односи на међународни тероризам и покушати да одговоримо на постављена питања.

Посебан проблем је плурализам теоретских размишљања употребе самог термина тероризма и различитих научних погледа на безбедност. Сада можемо да кажемо да многострукост његове употребе, али с основним циљем – очување и остваривање безбедности грађана. Ипак, можемо с правом истаћи да безбедност има функцију служења не само држави него и народу.

Подаци нам говоре да у једном друштву се не може остварити ни максимална безбедност, нити апсолутна слобода. Неопходност обезбеђења равнотеже између безбедносне заштите и основних права и слобода грађана и интереса друштвене заједнице је априори задатак савремене државе.

Према овом схватању, слободу и безбедност требало би првенствено схватити као варијабилне или мерљиве величине, с обзиром на дивергентне конфликтне и непомирљиве интересе појединаца и група у сваком друштву па и у савременој држави.

Савремена држава ако не обезбеди потребан ниво системске безбедности, не може се апсолутно говорити о индивидуалним слободама у једном друштву.

Садашњи проблем демократског друштва јесте како одржати ниво пропорционалности између слободе и безбедности у 21. веку.

Противуречности које су кроз историју постојале и данас постоје између друштава и држава, условиле су нужност одмеравања снага на политичком, војном, идеолошком и економском плану, ради промене односа снага и наметања одговарајућих система вредности.

Овакав један однос који има наука о безбедности је пред великим изазовима, посебно у време великих политичких, националних, економских, безбедносних и других процеса са дивергентним погледима на решавање питања која су од животног значаја за човека, о чему ћемо говорити у овом поглављу докторске дисертације.

У самим процесима који се дешавају у савременој држави долази до конфликта, безбедносне турбуленције, сукоба и опасности са применом силе и разних облика насиља, који доводе у питање основе хуманизма. Поједина виђења појма безбедности, од индивидуалне до глобалне, указују на различита гледишта теоријског одређења овог појма, али у исто време пружају избор и преглед заједничких елемената на основу којих се верује да се у будућности може формирати општеприхватљива дефиниција националне безбедности, што нам указује и на постојање многих изазова у овој области.

Обзиром на процес глобализације, понашање великих сила, као и основне тенденције у развоју индивидуалне, националне и међународне безбедности, неопходно је потражити одговор на кључно питање: да ли ће државе, као основни субјект међународног права, опстати или ће уступити место недржавним актерима у процесу глобализације? Да ли ће геостратегија уступити место геоекономији односно економској глобализацији? Ово су само нека од питања на која није лако дати једноставан одговор, и то је изазов за светску науку и политику, а посебно за ставове које ћемо изнети у овој докторској дисертацији.

Честе појаве угрожавања друштва и свих његових вредности постоје још од самог настанка друштва и државе. Ако на појаве и догађаје гледамо са историјског аспекта, не постоје облици друштвеног организовања који нису у некој мери били изложени угрожавању. То угрожавање се огледало у делимичном, површном или потпуном или тоталном угрожавању система безбедности.

Скоро сва друштва у свету, па и савремене државе које се декларишу или су ушле у процес глобализације, подлежу одређеном степену угрожавања које ипак у себи има примесе политичког, економског и културног степена развоја, а што доводи или би могло довести до опстанка или престанка савремене државе или њеног развоја.

Аспекти угрожавања савремене државе могу бити сличног или истог порекла и карактера као и аспекти који заговарају савремену државу или процес глобализације. У овом случају конкретно мислимо на све аспекте који могу угрожавати савремену државу у области економије, политике и безбедности па чак и у друштвеном смислу што ћемо такође разматрати, јер је то карактеристично посебно у државама у развоју које претендују да постану једног дана стабилне и савремене државе.

Посебно значајно место као што смо већ нагостили и поједине показатеље уврстили у овој докторској дисертацији јесте безбедност односно еколошка безбедност. Овај чинилац или облик угрожавања савремене државе јесте можда чак и најбитнији у процесу глобализације, ако се у области безбедности не буду поред тероризма дешавале појаве грађанских, локалних, регионалних и светских ратова.

Хипотетички ми не можемо искључити ни могућност да дође до Трећег светског рата, јер у теоријском смислу, у смислу специјалног ратовања сматрамо да смо закорачили у доба глобализације, и на крају, доба *специјалног Трећег светског рата*. Када говоримо о животној средини то уствари представља све оно што нас окружује и оно што нам омогућава да преживимо. Сам значај животне средине, који је њен значај, на који начин животна средина може бити угрожена од стране човека који истовремено ствара савремену државу и који је наш став и мишљење у вези са тим објаснићемо у овој докторској дисертацији.

Наиме савремене државе, или државе у 21. веку ће прибегавати, или већ прибегавају, предузимању таквих мера као што су улагање у развој нуклеарног, хемијског и биолошког потенцијала ради евентуалних сукоба или претње у могућем Трећем светском рату, који као што смо рекли може имати ограничен или тотални карактер.

Производња континенталних и интерконтиненталних ракета са нуклеарним, хемијским или биолошким бојевим главама јесте један од највећих изазова савремене државе у 21. веку. Могли бисмо да говоримо о неколико примера, а издвојићемо пробе балистичких ракета у Северној Кореји, као одговор Сједињеним Америчким Државама на критике и санкције које предузимају према Кореји.

Иако је данас свест човека веома развијена, посебно када говоримо о проблематици која је изазов 21. века, онда наведена проблематика и сви њени видови и облици који су се посебно развили почетком овог века у великој мери постављају проблемско питање, посебно када је реч о балистичким ракетама средњег и кратког домета, а да не говоримо о ракетама далеког домета, јер оне као погонско гориво користе нуклеарну мешавину која је додатно опаснија не само по околину него и по човека.

Понекад површност у разматрању питања која су везана за безбедност не би требало да искључују једни друге, па тако ако говоримо о губитку биодиверзитета, или о климатским променама, или можда о одрживом развоју не обазиремо се на узроке који изазивају овакве промене. Зато и потенцирамо и можда и на првом месту стављамо питање угрожавања савремене државе у 21. веку са аспекта еколошке безбедности и уопште значаја безбедносног проблема који перманентно траје а не предузимају се довољне нити пак адекватне мере за његово контролисање или заустављање.

Иако се са овом констатацијом многи неће сложити, посебно они који се баве изучавањем безбедности са аспекта полицијског или војног удела у систему безбедности и који истичу само тероризам као један од највећег изазова за савремене државе. То је тачно, али у којој мери је тероризам изазов у односу на еколошку безбедност у овој дисертацији ћемо покушати кроз упоредне табеле да објаснимо коме треба дати предност, а коме треба посветити много већи значај за безбедносне изазове савремене државе у процесу глобализације у 21. веку.

Када говоримо о изазовима односно о облицима угрожавања безбедности онда ћемо, као што смо рекли посматрати са једне стране тероризам а са друге стране еколошку безбедност као појаву или њено угрожавање употребом нуклеарних, хемијских или биолошких ракета кратког средњег и великог домета.

Табела 1: Поређење угрожавања државе због тероризма или еколошке катастрофе

	Тероризам	Еколошка катастрофа
Средства за напад	Експлозив, ватрено оружје	Нуклеарни, хемијски и биолошки удари
Циљ	Тржни центри, амбасаде или појединачни циљеви	Градови, региони, државе
Време припрема за напад	Веома дуго, и веома прецизно	Веома кратко, и веома непрецизно
Број људских жртава	У зависности од броја објеката или циљева од 1-1000 људи	Број од 10,000 па све до преко 1,000,000 или пар милиона људи
Материјална штета на објектима	Ако је објекат материјална штета је ограниченог карактера	Материјална штета огромна, мери се у милијардама
Последице	Обично су краткотрајног карактера	Увек дуготрајне где последице остају и следећим генерацијама.

Зашто смо извршили једну овакву компарацију? Доба глобализације или савремено доба где су и оне државе које се сматрају немоћне и најмање, попут Северне Кореје, могу постати и те како битан чинилац или фактор ризика, односно изазов којим се може сустрести савремена држава. У околностима глобализације, новог светског поретка, доба честих терористичких напада, можемо да кажемо да се еколошка безбедност занемарује. Када апострофирамо на еколошку безбедност овде у овој докторској дисертацији ми пре свега мислимо на последице које настају прекомерном употребом такозваних балистичких ракета. Познато је да пробне балистичке ракете могу бити испаљене са или из воде, односно земље. Последице су разноврсне у односу на подручје у којем се врше испитивања, посебно утицај на климатске промене, на биљни и животињски свет. Осим тога, најновије балистичке ракете, посебно интерконтиненталне ракете сада су модернизоване и покретне. То значи да више није потребно да се изграђују опитне и лансирне рампе како би се лансирала нека балистичка ракета која може имати нуклеарно, хемијско или биолошко оружје што једино за масовно уништење. Ово је једино оружје које има само претпоставку какве ће последице имати, каквог карактера и колико ће те последице трајати по људски, животињски и еко систем.

Ово смо потенцирали као најбитнији облик угрожавања савремене државе у односу на све друге. Јер савремено доба или доба савремених држава подразумевају у ери глобализације и савремено оружје, зато што се више никада неће водити класича

облик ратовања за поједине територије или ресурсе. Сила се данас мери у бојевим главама са нуклеарним погонима и са хемијским или биолошким агенсима. Удари су веома јаки, а последице су, као што смо рекли несагледиве.

То је један посебан и, можемо рећи, највећи облик угрожавања савремене државе у процесу глобализације. Наука је напредовала посебно у области нуклеарног горива, јер су програми нуклеарног развоја достигли неслућене границе тако да их је важно поменути у овој докторској дисертацији. Као пример за чудо технике, науке и силе у свету. А то је руска стратешка нуклеарна подморница Јуриј Долгорукуј. Ова руска стратешка нуклеарна подморница која може да плови на дубини од скоро пола километара, и практично је нечујна. Ова подморница има борбени комплет од 16 лансирних система од којих је сваки засебан за себе. У оквиру сваког лансирног система може да испали по једну ракету која пак у себи може да носи од 6 до 10 бојевих глава. Свака од ових бојевих глава има индивидуални систем навођења на циљ.

Али овде и није крај приче о најсавременијем облику угрожавања савремене државе у 21. веку. Ове нуклеарне бојеве главе имају суперсоничне маневарске способности тако да им никакви космички системи, мислимо на сателите или пресретаче, односно супер звоно, не могу ништа. Највећа предност ових суперсоничних маневришућих нуклеарних бојевих глава, иако је свака тешка по 1,15 тона, јесте што се њен домет рачуна на око 8.000 км. Да баш тако, осам хиљада километара. Рекли смо да сваки систем са ове подморнице може да испали по једну ракету, иначе подморница носи борбени пакет од 16-20 оваквих ракета. Као што смо рекли оне имају од 6-10 бојевих глава и поједине бојеве главе имају снагу од преко 150 килотона.

Ово практично значи: да су нуклеарне бојеве главе снаге чак 7 до 10 пута, разорније, убитачније и јаче него ли оне које бачене на Хорошиму и Нагасаки за време Другог светског рата. Парадокс је сада још већи него за време Другог светског рата, јер сада није потребно овим ракетама домета од 8.000 км да их транспортују авиони, бродови или копненим путем. Оне су самонесеће, самонавођене и самоуништите што представља један од основних облика угрожавања савремене државе у 21. веку у процесу глобализације.

Осим тога, важно је да напоменемо да процес глобализације сигурно, поред тога што тражи веома велика улагања ради одржавања нивоа научно-технолошког развоја, представља и веома велики изазов не само са савремене државе него и за остатак света.

4.1. Демографски изазови – глобалне миграције

Једна од основних људских потреба које често човечанство па и процес глобализације запоставља јесте здравље људи.¹³¹ Иако се све у процесу глобализације мења, почев од привреде, економије, политике тако се и дешавају велике миграције које могу бити локалног, регионалног или међународног карактера.

Поједини обрасци, принципи и начини живота породица, чак и оних који су имали и чували своју традицију, културу и начин живота се мења тако да све више људи жели да живи у великим градовима. Овај модел промене начина живота у великој мери утиче и на едукацију, повећање и побољшање степена стручности код људи што на глобалном нивоу утиће и на развој науке и технологије.

Зато можемо да кажемо да се промене у процесу глобализације највише дешавају и осећају код становништва која су живела у руралним областима. Постоји и тенденција да се број старих особа повећава јер су се прилагодили новом начину живота и условима који погодују посебно када је у питању здравље и услови живота.

Постоје многа истраживања у области стања и старења популације али се ми у овој докторској дисертацији нећемо бавити овим истраживањима, јер она могу а и не морају бити кључна за дешавања која су обележила 21. век а то су миграције.

Ипак процес глобализације има и своје нехумане захвате који нису у првом плану приказане посебно када се говори о старијим особама пореко 65 година. Постоје тенденције повећања нехуманих односа према таквим особама посебно према особама којима је потребна нега, помоћ и лечење.

Такође се у 21. веку повећава ризик од деменције и он је у све већој мери изражен код старијих особа где се појављују и одређени симптоми смањења когнитивних функција посебно када су у питању категорије старије од 70 година.

¹³¹ Видети: моменат силе становништва, Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 518-525.

Често је и ограничена покретљивост код људи, психолошке промене и слабости које могу бити изазване разноразним стресовима а посебно је то евидентно код људи који су претерано гојазни и који већ имају неку врсту здравствених проблема, почев од холестерола, шећерне болести и болести срца и крвотока.

Ако бисмо процес глобализације одредили као процес све интензивнијег повезивања људи и њихових делатности на глобалном или светском нивоу, ипак, такође бисмо могли да поставимо и питање да ли се такво повезивање људи, култура и држава може одразити и на културни стил живота односно на друштвени однос који ће владати у светској заједници.

Свакодневни, намерни или ненамерни сусретни различитих култура, дају нову шансу за већу друштвену солидарност, развој космополитске свести и наравно посебност у превазилажењу локалних различитости. Овакав један приступ на једној страни отвара могућност супростављању у постојећим друштвеним супротностима док у другом приступу се истовремено формирају нови друштвени односи.

У научним и истраживачким приступима процесу глобализације често се срећемо са претпоставкама, тврдњама, хипотетичким оквирима где постоји велика вероватноћа да се изгради модерно глобално друштво, или како смо већ поменули глобално село или се ипак процесом глобализације могу продубити и променити односи међу људима и културама са до сада невиђеним размерама.

Напоменули смо драстичне промене када су у питању демографски односи да се дешавао управо у руралним срединама више у односу на градске средине. Такође, трендови урбанизације у великој мери су утицали да се промени састав и структура популације у градвома и наравно да се она повећа чак до 50%. Према неким казивањима често се урбанизација и миграција становништва посматра одвојено што није у основи тачно. То су две комплементарне појаве које су вишеструко подпомогнуте самим процесом глобализације а посебно развојем економије, науке и технологије, односно, развојем информационих технологија које су, слободно можемо да кажемо, помоћу компјутера и интернета приближиле руралне делове планете урбаним деловима.

Ако бисмо процес миграције посматрали у саставу неких структурних глобалних промена и услова у којима се одвија и сам процес глобализације, то нам сигурно указује на појаву где један процес не искључује други већ га подстиче и самим тим и покреће.

Развој економије, развој информационих технологија, демографски трендови који су прилагођени националним политичким интересима и посебно интересима људи да буду виђени, да се организују не само у пословном смислу отварањем мултинационалних компаније, већ и у смислу новог, другачијег и смисленијег живота што је посебно карактеристично за урбане метрополе а различито од руралних средина где је основ преживљавање и борба за опстанак не само традиције, културе већ и опстанак сеоског начина живота.

Делимичан или минималан помак јесте да се едукација и оснос младих у процесу образовања осврне и да нове технологије користи у сврху производње здраве хране и повратка на село, као би се на тај начин и сачувала не само култура, традиција и историја већ и здрава храна и здрав начин живота.

Миграција у процесу глобализације јесте изазов али и процес који је неминовно очекивати, јер ако бисмо на миграцију гледали са аспекта социологије која у основи чини да човек јесте друштвено и социјално биће те га у том смислу не можемо изоловати или опредељивати где мора да живи већ где он то жели да може да живи у томе и јесте предност процеса глобализације. Али је у сваком случају, када је миграција у питању са социолошког аспекта, тешко говорити о процесу глобализације а да се при томе контролише сам процес увођењем рестриктивних зона, увођење виза или различитих баријера које на један несоциолошки начин врше селекцију људи који могу из једног подручја емигрирати у друго подручје.

Често смо у прилици да несагледавање социолошког, економског и политичког аспекта утиче и на поштовање основних људских права почев од права на живот, рад и породицу а да при томе никако не треба узимати у обзир расно, верско или етничко опредељење, односно припадност.

У овом смислу миграције су онда само доступне онима који предвиђају да ће процес глобализације бити само за богате, односно они који диктирају правила игре, док они који морају да се прилагоде новим правилима игре, не само да нису имали право избора, већ се сада врши селекција ко може да се игра и под којим условима. У оваквим социолошким, економским и друштвеним односима где се постављају услови, не можемо говорити о процесу глобализације, већ о селективном приступу процесу глобализације.

У прилици смо да често прочитамо у штампаним или електронским медијима да се Европа сусреће са *мигрантском кризом*. Постављамо питање људима који се баве процесом глобализације, да ли је то „мигрантска криза“ или можда нешто друго?

Процес глобализације је глобалну миграцију претворио у неку врсту експеримента да се види како ће реаговати Европа на сам процес глобализације. У вези мигрантске кризе која је део процеса глобализације, важно је рећи да није наишла на одјеке у свету, односно у светским медијима зато што су поједини догађаји почели да се приказују као сплет несрећних околности. У сенци велике или глобалне миграције која са севера Африке иде ка Европи били су терористички напади у Француској и у другим градовима у свету, о чему ћемо се касније позабавити, али су они у једном тренутку бацили „мигрантску кризу“ у други план али и истовремено према људима који хитају ка својим новим дестинацијама подпомогнути сопственим схватањима о процесу глобализације. У овом примеру су садржане све негативне или непреспективне карактеристике процеса глобализације, где уместо сједињавања и толеранције различитости, постоји продубљивање нетрпељивости и повећање разлика које сада тек имају нову димензију. Ова нова димензија у процесу глобализације се све више види када се у појединим савременим државама стварају мигрантски кампови на ливадама, када се на интегрисаним граничним прелазима подижу жичане ограде које нису постојале ни у време Хладног рата¹³² и комунистичких режима у тим земљама. Онда се може поставити питање какве су границе процеса глобализације?

Честе појаве изолованих четврти које су етнички затворене могу се посматрати као друштвено организациони алат који служи савременој држави да превенцијом или боље речено репресијом спречи културну контаминацију, односно да се не шири култура људи који живе у етнички затвореним квартовима. Ова појава, се такође назива *гето* или организована изолација, где су доступни храна, вода и минимум кретања. Такође се те области називају и сиротињске четврти. Овакве појаве у процесу глобализације са стручне стране гледано нису настале услед самог процеса глобализације. Дакле, овакви делови у градовима, или четвртима постојали су и пре глобализације, они ће егзистирати и у самом процесу глобализације, али не можемо да тврдимо да ће се такви делови града или приградских насеља трансформисати, преуредити или урбанизовати.

Сам процес глобализације и миграције често доводе до преплитања друштвених положаја и културних положаја, расних, етничких и верских. Оваква преплитања или мешања честа су појава и у политичким неслагањима када је у питању одређено

¹³² Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000, стр. 91-97, 254-255.

друштвено-политичко организовање десничарских или сиромашних структура становништва које такође може да покрене веома велики талас миграција у случају незадовољства или грађанских немира и нереда о чему ћемо у даљој обради ове докторске дисертације и говорити.

Карактеристична земља у Европи по броју имиграната јесте Француска, али након појаве такозване *мигрантске кризе*, можемо да кажемо да и Немачка заузима веома високо место, ако не чак и прво место по новим придошлицама. За Француску је било карактеристично да је седамдесетих година прошлог века чак три четвртине имигрантског становништва стигло је из европских земаља. На почетку 21. века ова ситуација се нагло променила тако да је бројка преко четири петине придошлих становника у Немачку и Француску из земаља са севера Африке и то највише Алжир Мароко и Тунис. Такође је веома велика појава и имиграната из ратом захваћеног подручја односно земље које су биле обухваћене такозваним „арапским пролећем“.

Лош социјални положај, а посебно стандард, дугогодишње аутократске владавине, о чему смо писали, као и утицај, а можда је то и пресудни фактор, споља долази до великог покретања становништва са севера Африке и са Блиског Истока.

Када говоримо о проблему миграната, или о мигрантској кризи у Европи, није то само питање процеса глобализације, није то ни питање броја миграната који са Севера Африке и са Блиског Истока долазе у Европу, али је веома битно и значајно питање које настаје баш када се формирају нови квартави или изоловане четврти градова или метропола. Управо овакве појаве после неколико година знају да буду јако проблематичне јер се онда тај изолациони део или привремено изолациони део осамостаљује, форсира своју културу, традицију, историју, религију и све оно што иде уз то а то је образовање, начин живота, начин комуникације итд. Укључивање шире друштвене заједнице односно савремене државе у ресоцијализацију или комплементаризацију новог друштва у старо друштво понекада иде јако тешко и јако болно и то су питања која се разликују од народа до народа, од културе до културе, од традиције до традиције.

Појава гета и енклава је својствена у земљама у транзицији или у земљама где је завршен или се окончава грађански рат. Повратак дела становништва, или становништва које је ту живело је истовремено и проблематично, јер се ту сада врши насељавање и других верски опредељених друштвених група или народа који су напустили део територије који је ратом захваћен. Тако да у оваквим условима у 21. веку је нормално да се појављују овакве четврти посебно када се то од стране савремене

државе не организује довољно или потребно довољно како би се ново придошли мигранти укључили у нови друштвени живот. Ово укључивање у нови живот нове друштвене заједнице подразумева да се оба народа, односно становници из придошле државе и становници државе у којој су стигли имигранти делимично припреме за прихватање нових суседа, нове културе и новог језика. Па је на сам процес глобализације, и на структуре савремене државе да се на један адекватан начин припреме, организују и спроведу процес ресоцијализације миграната на новој територији. Овакав начин ресоцијализације је јако битан и значајан и он би требало да се спроводи кроз трибине, перформансе, клубове, дружења и едукацијом.

Карактеристична појава јесте и та да се млади придошле културе и јако тешко прилагођавају култури младих у земљи у којој су дошли и то чини интеракцију компликованом посебно у суседству двеју култура.

Ако све ово посматрамо са аспекта социологије онда можемо критиковати традиционално схватање културе и традиционалне принципе процеса ресоцијализације различитих култура и народа јер је овде потребан и неопходан веома велики степен толеранције посебно савремене државе према придошлицама односно имигрантима.

У хетерогеним срединама, што је данас честа појава у великим метрополама попут Париза, Берлина, Лондона, Брисела и др. где се већ прожимају или срећу многе културе, тако да нове придошлице нису увек добро дошле посебно ако су ван изолованих квартава односно чести сукоби између миграната и локалног становништва имају за последицу ново померање миграната или премештање у изоловане четврти, гета или средине где је слична или већина становника са верском, расном или културном традицијом.

У овој докторској дисертацији можемо заступати тезу толеранције која посебно мора имати веома висок праг толеранције када се придошлице, односно, имигранти морају организовати, односно социјализовати са локалном заједницом. Изазови савремене државе могу постати веома велики и компликовани ако се благовремено и довољно не припреми друштвена заједница или локална заједница да прихтати придошлице односно мигранте, посебно да саосећа са њиховом патњом, губицима и страдањима, а посебно је битно да и имају представу начин и разлог њихове патње који је што их доводи до новог огњишта. Ова друштвено социјална брига не треба да буде само изазов за савремену државу већ и изазов за све њене становнике посебно локално становништво где се привремено или трајно настањују мигранти. То је само први корак, односно то је само наговештај изазова који стоји пред савременом државом.

У следећем кораку, треба локална заједница да предузме мере и примени све оне припремне радње које су претходиле да се успешно прихвате мигранти. Овај процес имплементације мигранта у нову социјалну и друштвену средину понекада зна да траје дуже него што се то предвиђа, али је врло битно какве ће ефекте имати односно последице које треба минимизирати односно у откривању проблема одмах их решавати. На овај начин изазов мигрантске кризе може бити само једна корисна и добра обавеза а да се не говори о изазовима који могу кулминирати демонстрацијама, нередима или сукобима на етничкој, националној или верској основи.

На теоријским основама може се говорити о мигрантима и мигрантским кризама, али такође се мора узети у обзир неприкосновено правило културног и поштовање културе других посебно земље у којој се долази, што није био случај у примеру када су мигранти имали сукобе у енглеским градовима 2009 године. Овакви сукоби нису били, као што су неки у то време тврдили, сукоби двеју култура, односно сукоби двеју цивилизација, већ су били сукоби интересних свера и заговарача да мигранти треба да имају иста права као и остали грађани Британије.

Иначе, тврди захтеви, или пакистанска мисија је имала негативне одјеке код Британаца поводом ових захтева да се права миграната из Пакистана изједначе са правима Британаца. Овај образац је изазвао један велики талас полемика, посебно код десничарски орјентисаних грађана и оних који нису одобравали политику толеранције придошлица.¹³³

Тако је ствар око миграната имала контроли и 2011. године су два Пакистанца била осуђена на 11 и 8 година затвора, јер су поред многобројних осуда одговарали за извршење кривичних дела силовања. Они су само били предводници или организатори који су користили девојчице и девојке између 12 и 18 година старости, те је у коментарима расно порекло била као случајност. Коментар можемо додати на овакве појаве, интересантно да је ова група пакистанаца користила младе Британке за своје подухвате, а да за то нису користили своје сународкиње из Пакистана, што се касније испоставило да је праг толеранције, бар кад је мишљење пакистанаца о својим културама, мајкама, женама и сестрама на далеко већем нивоу него ли што су култура британки у овом примеру који смо навели.

¹³³ Vesti.online, *Britanija: Pakistanci seksualn eksploatišu belkinje*, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/109071/Britanija-Pakistanci-seksualno-eksplloatisu-belkinje>, 18/02/2016.

Овај пример можемо искористити да кажемо да савремена држава може имати и савремене облике угрожавања, а да се при томе не користе конвенционална средства или сукоби на расним, верским или националним основама.

Дакле, горе наведени пример може бити само још један показатељ да се поред признања права мигрантима индиректно врши напад на права Британаца који у сопственој држави морају да трпе или да прихватају идентитет и културу, у овом случају Пакистанаца, а да се сами Пакистанци оглушавају о законе који важе за све који се налазе у Великој Британији. Замена теза, или покушај замена теза је показао на суду да поред свих права Пакистанци морају имати и обавезе не само према суграђанима и домаћинима већ и према законима који су прописани у Британији и који важе за све грађане Велике Британије.

Велике миграције, као што је ова са Севера Африке и Блиског Истока, покренуле су и друга питања која се тичу савремене државе а то су захтеви за проширење држављанства. Овај концепт није ништа ново, али захтева да администрација савремене државе прошири грађанство, односно да легализује проширење држављанства на субнационалне, регионалне и локалне нивое што представља изазов за савремену државу јер она тим чином легализује што је по правилима, односно, Повељама Уједињених нација¹³⁴ сасвим исправан, коректан и неопходан потез али који негде на националном нивоу има одређене предрасуде које савремена држава мора да превазиђе, реши или повећа границу толеранције.

Овакав један приступ решавању несугласица или захтева за признавањем индентитета миграната у савременој држави није само концепт или форма неког новог политичког уређења које се базира или у својој основи има културне разлике, што би неког, као што смо навели у претходним облицима, навело на политику мултикултуралности, већ је ово форма која је проистекла због потребе идентификације у даљем процесу настављања урбанизације животног простора са мигрантима.

Према овим ставовима, ово је једини исправни, легални и правни оквир који задовољава мултикултуралност, поштовање културе и традиције миграната који су одлучили да остану да живе у савременој држави а да се при томе велике метрополе које се срећу са оваквим проблемима не баве свакодневно појединачним случајевима

¹³⁴ United Nations, *UN Charter*, <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/index.html>, 12/02/2016.

где је потребно доказивати порекло, идентификацију и све што захтевају различите потребе у одређеним срединама. На овај начин би се превазишле многе мултикултуралне разлике не само у стању ствари него и у комплетном погледу након промене која се десила доласком и опредељењем миграната да живе у савременој држави.

Оваквим чином би нова држава у којој долазе мигранти, или савремена држава показала свој кредибилитет, ауторитет и сву толеранцију неопходну да се и нови грађани савремене државе осећају и ствоје осећај сопствене нове државе у односу на ону државу из које долазе и немогућности система те државе да реши сопствене проблеме.

Један овакав приступ о имигрантима као придошлицама у савременој држави са једне стране представља изазов за савремену државу а са друге стране може да угрожава идентитет¹³⁵ савремене државе ако се на глобалном нивоу повећа број придошлих миграната друге вере и расе, што пак представља изазов али и угрожавање савремене државе. Једноставно се мења читава концепција и идеологија па и политичка платформа јер ако у једној држави од 20 милиона становника пристигне милион миграната друге вере, расе и културе онда се и политичка платформа мења јер они заузимају добар део једног друштва и културе који није имао скоро никакве потребе да са неким дели, не само простор, него и време и убеђења.

Наравно да бисмо разумели одређене захтеве који постављају имигранти администрацији савремене државе, а да то не буде схваћено као угрожавање исте, морамо поћи од чињенице а и разумевања да су то захтеви који проистичу из њихових субјективно схваћеним идентитета и њихових културних особина, односно начина на који су живели у земљи из које долазе. Наравно да се све ово у пракси овај процес мора довести до таквог степена толеранције и интеркултуралне комуникације што представља изазов за политичке платформе и на крају и политичке лидере како би придобили нове неопредељене гласаче, што може да буде и додатно продуктиван потез за људе који виде свет једним другачијим очима посебно нови свет односно глобални свет.

Ипак сва очекивања и сва надања не морају бити и остварена, посебно када се то гледа са аспекта мултикултурализма. Јер очување сопствених културних

¹³⁵ Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000, стр. 73-74, 204-208.

традиционалних манира у процесу различитости, толеранције и супроставити се интеркултуралном процесу јесте изазов не само за савремену државу и њене политичке лидере и елите већ и за становништво које се својим ставовима, понекада они могу бити различити од политике коју спроводи савремена држав, подржавају или противурече процесу који је предвиђен.

Импликација, или производ политике интеркултуралне комуникације између миграната и локалног становништва често има и негативне призвуче или кризе које се у овом контексту могу дешавати, што се мора у пројекцији предвидети јер ако се то није предвидело онда се концепту решавања мигрантског питања савремена односила веома површно, и које могу имати неки од облика угрожавања савремене државе који је можда непажњом или превидом створила сама савремена држава у процесу глобализације.

Наравно да ако говоримо о мигрантским кризама, која је на сцени Европе, онда можемо говорити о моделима на који начин савремене државе могу и морају решавати оваква питања у процесу глобализације. Решавање ових питања миграната не трпе одлагања или посебно што је карактеристично за неке земље стављање проблема испод тепиха, а то је недопустиво јер на тај начин и на такав однос државне администрације мође са научне стране протумачити да је пропао покушај решавања модела суживота или је савремена држава неспособна да реши проблем који носи процес глобализације посебно у великим метрополама које су обично циљне групе миграната.

Ако се питамо зашто су метрополе честа мета на коју циљају мигранти, онда одговр је јасан да се утапају у нову културу, сигурнију и извеснију перспективу, економске шансе су много веће а посебно је битно да се они неће, бар у почетку истицати, односно да неће у почетку бити виђенији барем док траје процес прилагођавања на нове услове и правила живота у великим срединама. Саме метрополе су и повољније тло како би се већ постојећа мултикултуралност повећала за још једну културу или религију а можда и расу. Док је на другој страни јако тешко да се у једном малом месту, селу прикључе мигранти који имају апсолутно све различитости које су у том тренутку непотребне и придошлицама и локалном становништву, али се ту свест и толеранција односно васпитање савремене државе доводи у питање. Што је, поново подвлачимо, још један у низу од изазова који стоји испред савремене државе у процесу глобализације, а начин на који ће то савремена држава перципирати, решавати, одупрети се томе или имплементирати га као проблем односно решење зависи само од способности савремене државе.

На оваквим пројектима савремене државе падају или пролазе ка процесу који долази а то је, већ смо напоменули у овој докторској дисертацији да ћемо навестити нови степен савремене државе а то је модерна држава. По нашем схватању модерна држава јесте виши ниво организовања савремене државе где се скоро сви проблеми самим процесом и системима који владају у њој поштовањем правила и закона решавају сами од себе.

Скоро да се свакодневно у великим метрополама упредо одвијају процеси демографског, социолошког и културног уклапања или надметања. Сам процес глобализације јесте превасходно типизирана појава за велике метрополе и у њима ће се процеси глобализације, процеси адаптације миграната, процеси интеркултуралног повезивања много брже и безболније одвијати у односу на периферије великих метропола односно како смо навели у руралним подручјима и срединама.

Процеси економског развоја, привлачења инвестиција, инфраструктурни пројекти стварају повољнију економску климу у процесу глобализације у великим градовима или метрополама што на један посредан начин у процесу глобализације утиче и на промену демографских карактеристика и уклапање миграната у оваквим срединама. На овај начин када се имплементирају мигранти у оваквим условима, живота и рада онда не можемо говорити о новој урбаној култури већ о политици односно политика је заузела јасан и недвосмислен став о укључивању миграната у саживот у метрополама. Оваква политика је уствари резултат, о чему смо напред писали, свесне и организоване друштвене стратегије савремене државе коју она спроводи у процесима интеграције миграната у великим метрополама. Такође је евидентан помак и у појединим мањим срединама али су ту приступи различитим културама, економски проблеми недостатак нових радних места проблеми који овај процес чине дуготрајним и исцрпљујућим те се и он може декларисати, као што смо напоменули као изазов савремене државе у процесу глобализације¹³⁶.

На овај начин и са оваквим савременим концептом решавања или превазилажења мултикултуралних изазова у великим градовима ствара се модел по коме и остали велики градови глобално преузимају или „преписују“ решење те на тај начин грабе великим корацима ка процесу глобализације, самим тим и стварању бенефита у економском, политичком и друштвеном погледу не само за своје градове већ у за политику савремене државе на глобалном нивоу. Ово су предности које сам

¹³⁶ Хантингтон Семјуел, *Трећи талас*, Стубови културе, 2004, стр. 279-299.

процес глобализације по аутоматизму претпоставља да ће бити успешан и доступан свима онима који у њему учествују, те се на тај начин он сам по себи шири, што га чини перспективнијим и омогућава опстанак.

Ако се процес глобализације сам по себи шири у прихватању модела решавања мигрантских питања, шири у моделу развоја економије и отварању нових радних места посебно привлачењу великих инвестиција он истовремено и чини да се шити процес глобалне урбане културе или повећава мултикултуралност што је опет у односу на претходни принцип очувања традиција и историја градова различит и наравно да у процесу глобализације, на овај начин велике метрополе, показују веома велики степен толеранције и имплементације нове културе у начину живота у метрополама.

Сам процес глобализације који доводи нове инвестиције и отвара нова радна места, повећава бруто национални доходак а самим тим и стандард грађана метрополе онда проблем прихватања других култура, других религија и других раса у пословном, економском демографском па и друштвеном животу не представља никакву препреку чак може деловати јако повољно и подстицајно да се неке интернационалне корпорације одреде да ивестирају у овакве средине где се толерише друга култура подржавају демографске промене а самим тим и шири процес глобализације. Јер и мултинационалне компаније у својим истраживањима врше процене које су то средине у којима њихове компаније могу остваривати позитивне билансе пословања, што наравно зависи од политике коју води савремена држава у процесу глобализације. Значи сам процес глобализације поспешује не само економске, политичке већ и културне предности тиме што повећава и праг толеранције на различитостима посебно праг толеранције у повећавању мултикултураних погледа на будућност и сам процес глобализације. У оваквим околностима можемо говорити да савремена држава не размишља о облицима угрожавања већ о трансформацији на следћем нивоу а то је модерна држава.

4.2. Међународни организовани криминал

Процес глобализације такође изазов за међународни организовани криминал. Овај процес поред предности које сам по себи доноси, ствара нове могућности за порок нове друштвене заједнице која ће у процесу глобализације егзистирати, а истовремено представља нови изазов за службе безбедности посебно за службе које ће се у својој надлежности и опису послова бавити спречавањем, сузбијањем или борбом против међународних криминалних активности. Често у контексту међународних криминалних активности срећемо израз организовани односно међународни организовани криминал. Свака криминална активност која се дешава на територији најмање две државе, било то да су суседне или физички одвојене државе јесте међународни криминал. Он у свом садржају има припремне радње које се дешавају у једној држави а завршне радње које се дешавају у другој држави те само по том основу спада у категорију међународног криминала. Као међународни криминал се може третирати и када кривично дело има више актера, ако се планира нека криминална радња која мора у свом извршењу имати обележја кривичног дела, и та радња која се планира у једној држави да се изврши у неколико других држава. У другом контексту може се планирати криминална активност у неколико држава а да се радња изврши само у једној држави.

У оба случаја говоримо о криминалним активностима на међународном нивоу, односно на међудржавном нивоу. Али овде постављамо питање ако се у само једној радњи у једној држави припрема или планира криминална активност и таква радња или план реализује у другој држави онда говоримо о међународном криминалу. Значи овде је реч само о једној активности где може учествовати само један човек и у припремном и један човек у извршилачком смислу. То је такође међународни криминал. Ако више људи учествује у једној радњи онда је то исто међународни криминал. Али атрибут организовани међународни криминал има нову димензију која подразумева да би се користио назив *међународни организовани криминал* он мора имати најмање два актера и мора да се радње дешавају најмање на територији две државе тада добија епитет организовани.

Међународни организовани криминал се дефинише као један од облика „...криминалног деловања које одликује постојање криминалних организација и организованог приступа у вршењу кривичних дела, с циљем прибављања противправне имовинске користи.“¹³⁷ Најчешће се међународни организовани криминал дешава у неколико неколико држава и траје у дужем временском периоду те се спроводи од стране више лица где је организатор непромењеног састава док у саизвршилачком или помагачком смислу може имати асистенте по потреби од догађаја до догађаја. Тако да у међународном организованом криминалу можемо дефинисати да имамо сталну поставу која игра утакмицу и резевне играче који се убацују по потреби. Сада ови резервни играчи су стална постава у међународном организованом криминалу, јер они знају да буду проблематични не само за групу која је у сталној постави и која се бави оваквим делатностима, те ако нису ангажовани често буду врбовани од стране службе како би разоткрили међународно организовану групу која је већ извршила кривично или кривична дела. „Шпијун“ или „тастер“ како га називају у процесу откривања међународне криминалне групе може бити и припадник службе који има посебну улогу, „инсајдер“ који има специјални задатак да се убаци инфилтрира и да учествује у извршењу односно у припремним радњама за извршење међународне организоване криминалне радње која се некада и неуспешно заврши а некада има и успешне резултате у зависности која је врста кривичног дела и које је димензије односно квалитета и снаге међународна организована криминална група.

Увод који смо направили јесте неопходан како бисмо једноставност међународног организованог криминала посматрали у контексту процеса глобализације и које све то може међународни организовани криминал имати димензије, односно размере. Такође је овде јако значајно да напоменемо и да сагледамо у овој докторској дисертацији у којој мери ће сам процес глобализације и отвореност савремене државе створити олакшавајуће или отежавајуће околности и који су то изазови и претње које стоје или чекају службе безбедности које морају да оправдају свој статус, место и улогу у оквиру савремене државе која може бити угрожена од стране међународно организоване криминалне групе.

Међународно организовани криминал ће у процесу глобализације бити такође организован на глобалном нивоу што значи да ће криминалне групе употребити сва средства и све предности науке и технике које су сисноним процеса глобализације и за

¹³⁷ Мијалковић Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2009, стр. 221-224.

своје потребе, односно за потребе извршавања кривичних дела. Ова тврдња је логична последица а и предност криминалних група које ће сигурно користити софистицирана средства најсавременије методе и технике као и техничка достигнућа како би што успешније и безболније савладавали препреке до остваривања својих циљева, односно, криминалних активности.

Наравно да ће све ово захтевати и додатно оптерећење професионалних служби безбедности и оспособљених и опремљених састава и јединица полиције за откривање, хватање, хапшење и ликвидацију међународних организованих криминалних група које делују на територији једне или више држава. Додатно оптерећење професионалних служби за борбу против организованог криминала јесте и изазов у којој мери ће се откривати овакве организоване међународне криминалне групе и тај проценат успешности представља изазов за професионалне службенике, а истовремено и претњу и угрожавање система савремене државе.¹³⁸

Размотримо то на следећем примеру. Ако је извршено 10 криминалних радњи које представљају кривична дела крађе и она су се десила у три државе свака од држава ће извршење ових кривичних дела крађе које прелазе одређене вредности рецимо за свако дело преко милион евра да рангира у делатност професионалне организоване криминалне групе које циљано врше кривична дела крађе злата, накита, драгуља и новца. Значи свака држава у процентуалном смислу рачуна извршење кривичних дела у повећање или пораст процента криминалних активности што у једној земљи где је извршено 25 кривична дела крађе повећава број кривичних дела на 28, односно само за три дела. Ако је у тој држави од 25 кривичних дела било до момента извршења ова три кривична дела крађе решено 15 случајева, проценат успешности професионалних служби безбедности које се баве бробом против организоваоног криминала у тој земљи износи 60%. Након извршења ова три кривична дела пораст криминала је већи за 6,5% што у глобалном смислу значи да је са 60% пао на 53,5%. Овде са рачуна пад процената у решавању кривичних дела од стране стручних служби и што је тај број мањи број кривичних дела је већи и у обрнутом смислу што је проценат расветљавања кривичних дела већи то је већи број криминалаца у затвору на извршавањи кривичних санкција за извршена кривична дела.

Да се за тренутак вратимо само на поље међународног организоваоног криминала. За наш пример, који смо навели, да је извршено укупно 10 кривичних дела

¹³⁸ Исто, стр. 228-230.

у три државе стоји да су у једној држави извршена три кривична дела крађе, пример који смо обрађивали у делу који се тиче ефикасности служби безбедности које се баве откривањем извршилаца кривичних дела крађе, и рецимо пет кривичних дела у другој држави и два кривична дела у трећој држави.

Ми још увек немамо никаквих других сазнања осим да су извршена кривична дела, која пратимо у нашем примеру тј. кривична дела крађе, рецимо, златног накита, злата и ручних сатова. На који начин службе раде, којим се методама користе, које им је време потребно да открију извршиоце ова три кривична дела за нас у овој докторској дисертацији није од битног значаја. Међутим, битно је када се открије да су то извршиоци који се баве организованим криминалом. Служба је то открила, јер су својим дуготрајним, упорним и истрајним радом дошли до сазнања и података да групу чине шест припадника који су по карактеру и понашању веома цењени, поштовани и ауторитативни у криминалним круговима. Након обезбеђивања доказа њихови саизвршиоци су открили да су они само део организоване криминалне групе. Наравно да се у даљој обради хапшења и процесуирања у предкривичном поступку и тужилачкој истрази дошло до додатних информација те је тужилаштво ангажовало другу службу. Значи служба која се бавила општим криминалитетом, односно борбом и спречавањем организованог криминала открила је ову групу у својој земљи. Тако се од обичних кривичних дела крађе дошло до кривичних дела која су учињена од стране више лица која су се организовала и тако су добили назив организовани криминал, или група која се организовала да врши кривична дела крађе.

Постоје и нарочити облици крађе који такђе немају битан утицај за питање и модел којим се бавимо како бисмо приказали на који се начин савремена држава, што се тиче међународног организованог криминала, угрожава у процесу глобализације.

Као што смо напоменули, служба за спречавање организованог криминала дошла је до података да су налогодавци и план за ова и друга кривична дела стигли из суседне земље, те је због тога и формиран тим који се бави борбом против међународног организованог криминала. У даље активности су укључени и бирои за међународну сарадњу са Интерполом, Еурополом као и одељења у саставу Министарства за спољне послове који би са службама, посебно са тајним службама формирали посебне тимове за праћење, координацију и рад служби на овом задатку.

Тек сада у овој фази, наш пример извршења ова три кривична дела крађе добија на својој димензији а то је међународни организовани криминал, или потрага за међународном организованим криминалном групом која је својим плановима,

активностима и радњама извршила 10 кривичних дела у три државе за које постоје основане сумње, докази а и предмети за којима се трага.

Ово је само један део који ми истражујемо у овој докторској дисертацији, а слична дешавања се остваре или никада не остваре у другим земљама и са другим службама тако да многа кривична дела буду расветљена и извршиоци откривени након десетине година или никада.

По сличном принципу и правилима само са различитим моделима функционишу и друге службе на откривању многобојних кривичних дела која су предмет истраге међународног организованог криминала, почев од кријумчарења наркотика, трговине белим робљем, извршења тешких кривичних дела па и терористичких активности и др.

У овом смислу такође морамо да напоменемо да се у процесу глобализације дешавају и кривична дела која никада не буду пријављена службама безбедности, посебно из разлога саме безбедности људи над којима су таква кривична дела извршена и у крајњем случају и из разлога безбедности државних службеника који на посебна начин желе да покажу свој кредибилитет, те се оваквим међународним организованим криминалним активностима често баве тајне службе или посебна одељења тајних служби како се не би узнемиравала јавност те цурење оваквих података увек у јавности доводи до спектакулатних објава или невиђеног маркетиншког простора којима овакве активности плене медије, интернет и дневну штампу.

Начин организовања међународних криминалаца и криминалних група, те стварање криминалне мреже на територијама више држава у великој мери отежава откривање кривичних дела, што је додатно оптерећење или још један од облика угрожавања савремене државе у процесу глобализације.

Овај вид угрожавања савремене државе кроз активности којима се спроводе одређене криминалне радње међународно организоване криминалне групе на територијама трећих земаља јесте стварање несигурности, панике, страха и самоорганизовања грађана да морају сами да брину за свој капитал, безбедност и на крају за сопствени живот. То је све разлог да овакве активности у процесу глобализације представљају изазов, претњу а и облик угрожавања савремене државе.

Подаци говоре да међународном организованом криминалу сигурно погодују повољни економски интереси, нове инвестиције, већи стандард грађана као и развој великих метропола у смислу отварања великих и скувих тржних центара, или отварање ноћних клубова, коцкарница и места где се врше тајни састанци, где је потребна

поседна дозвола за улазак, или где борави само елита у смислу криминалног миљеа. То су најчешће типова места где се врше напади, обрачуни, тешка кривична дела и криминалне активности саме по себи декларишу крајеве и места у којима долази до међународних криминалних активности.

Често се дешава да савремене државе предузимају све кораке како би у правном односно билатералном смислу обезбедили предуслове за активности у спречавању, откривању па и борби против међународног организованог криминала али не предузимају и довољне кораке како би се њихови акциони планови спровели до краја. Овај модел јесте предуслов да се доведе у питање безбедност савремене државе и њен кредибилитет како би се супроставила међународном организованом криминалу. Често се дешава да постоје и кадровске немогућности да се овакав процес доведе до краја па се приступа, по моделу глобализације, обуци и инструктажи кадрова у другој земљи или у сопственој земљи како би се онемогућило стварање ћелија или база међународних организованих криминалних група.

Управо слабост, неорганизованост служби безбедности, корупција и политичка клима могу савремену државу увести у један погрешан ток догађаја која може бити угрожена управо од међународно организоване мреже криминалних група или криминалне групе док се та етапа или насиље не открију, зауставе или искорене.

Често механизми односно техника коју користе службе и сами људски ресурси нису у могућности да одговоре изазовима које стоје пред њима тако да се углавном прибегава полуинформацијама или полуистинама како би се јавност обавестила на начин којим се смањује тензија или ублажавају ефекти дела које чине криминалне међународне групе и њихове мреже у савременим државама. Наравно да је сасвим јасно да савремена држава не може да обавештава јавност о детаљима истраге у борби против међународних организованих криминалних група већ да је неопходно да такве особе буду лишене слободе како би их правосуђе процесуирало. Често се тражи оправдање од медија и јавности за неуспехе служби безбедности, посебно када говоримо о мрежи коју имају међународне терористичке групе о чему ћемо касније говорити.

Насупрот полицијском организовању, опремању и едуковању у борби против међународног организованог криминала јесте и систем и организација међународних криминалних група које прате рад полиције док полиција само претпоставља како раде или како су организоване међународне криминалне групе и појединци. Стога можемо да кажемо да је у борби против организованог криминала у великој мери допринело

формирање међународних организација као што су: EUROPOL, ASEANPOL, CLARA, OAS, SECI и друге.¹³⁹

Међународни организовани криминал јесте један од облика угрожавања савремене државе у 21. веку и то и са аспекта високотехнолошког криминала. Делимично смо поменули овај сегмент угрожавања савремене државе када смо говорили о сајбер криминалу али такође морамо да нагласимо да ћемо се само делимично упознати и осврнути на поједине теме и питања у оквиру угрожавања савремене државе на које службе безбедности па и политички чиниоци треба да обрате пажњу и повећају рад у тој области која је несумњиво најосетљивија и најрањивија односно подлежна криминализацији са унапређењем информационих технологија у процесу глобализације.

У овом делу докторске дисертације, када говоримо о облицима угрожавања савремене државе у 21. веку морамо да истакнемо и упозоримо да високотехнолошки криминалитет као транснационални друштвени феномен једнако утиче на савремену државу као и мултинационалне или интернационалне компаније. Недовољна посвећеност, и недовољна упућеност у пословање мултинационалних компанија и интернационалних корпорација доводи до повећања високотехнолошког криминалитета и појаве овог феномена који се са скромним и недовољним капацитетима веома тешко може контролисати, односно спречити у савременим државама. Као што смо поменули, утицај мултинационалних компанија и интернационалних корпорација у процесу глобализације је веома велики на економски развој посебно у области информатике али је са друге стране такође у области технолошког криминалитета проблематичан јер директно утиче не само на угрожавање савремених држава него и на подривање и употребу информационих технологија у криминалне сврхе, што је сложићемо се веома сложена компонента и није је могуће решити само теоријским или вербалном подршком. Високотехнолошки криминал који се организује на међународном нивоу у великој мери може да утиче на угрожавање савремене државе и њених вредности.

Обезбеђивање доказних материјала је веома дуготрајан и напоран посао који понекада не може да оствари пројектоване резултате приликом вршења истраге, али у том контексту може да открије неке друге чињенице које могу усмерити на друга

¹³⁹ Europol, <https://www.europol.europa.eu>, 25/05/2016.

кривична дела која се врше у овој области,¹⁴⁰ као што су *тајне* или *оф шор* копаније које служе за праће новца или рецимо за отварање појединих база података које су тајно чуване и које су вероватно недоступне али ипак са неким кључем или грешком у програмирању. У информатичком добу, а посебно у мрежним системима може доћи до такозваног *проваљивања* система или цурења података које могу да постану доступни јавности.

Компјутерски криминал, посебно ако се ради о међународном повезивању и пиратерији у свим областима посебно у филмској и музичкој индустрији веома добро је организован и путем интернета могу се добити трилиони података који се у само неколико секунди могу поделити разним локацијама у свету. Да би се компјутерски криминал спречио, потребно је пратити преко регистрованих и нерегистрованих сервера овакве информације, вршити селекцију и стварати базу података, што је веома је тежак посао. Осим тога, потребно је да све те информације прегледа стручна особа, затим да их потврди и аналитички обради, а после тога се то прослеђује служби која се бави криминалистичким истрагама у одређеној држави. Ако постоје елементи кривичног дела, онда се такав поступак или доказни материјал процесуира. Често је веома тешко обезбедити доказни материјал, јер електронско пословање може се вршити са једног места на свим крајевима света. Честа промена тзв. ај-пи кода или адресе, контакта, мејла, сервера или провајдера, што може довести до забуне или губљења трага неке организоване међународне криминалне групе. Такође, у овој области неопходна је сарадња између савремених држава, као и са другим међународним организацијама као што је EUROPOL. У оквиру ове организације пре годину дана основано је посебно одељење које се бави праћењем интернета на осам различитих језика у земљама Европске уније, са циљем откривања активности међународних криминалних група.¹⁴¹

Иако постоје одељења или управе за борбу против високотехнолошког међународног организованог криминала у оквиру полиција већине савремених држава, то још увек није довољно, већ се то може сматрати само пионирским подухватом. Зато је потребно оформити засебну полицијску мрежу која треба да функционише беспрекорно свих 24 сата за активности надгледања, тражења, пресретања или праћења

¹⁴⁰ У сарадњи Еуропола и криминалистичке полиције Литваније, откривена је криминална група која је фалсификовала новчанице у вредности од око три милиона евра. Видети: Europol, *Europol and Lithuania prevent production of millions of counterfeit euro*, <https://www.europol.europa.eu/content/europol-and-lithuania-prevent-production-millions-counterfeit-euro>, 25/05/2016.

¹⁴¹ Europol, *Europol internet referral unit one year ago*, <https://www.europol.europa.eu/content/europol-internet-referral-unit-one-year>, 22/06/2016.

свих информација, а тиме и селекције информација које су интересантне за службу како би се укључили тимови да их прате не само електронским путем. У овој области је потребно формирати и посебне тимове који ће се бавити искључиво лоцирањем, проналажењем и хватањем криминалних група из области међународног организованог криминала који ће имати и специјализоване тимове за борбу против високотехнолошких криминалних група.

Статистички подаци говоре о ефикасности служби безбедности које се баве откривањем односно спречавањем вршења кривичних дела у области високо технолошког криминала. Податак није релевантан јер често долазимо до нетачних или непоузданих података или података до којих службе нису дошле, да су одређене информације или одређени подаци нестали, односно украдени са неког система или компјутерских мрежа.

Карактеристично је и то да су све мере благовремено предузете али се мноштво података одједном појави у јавности као што су афере попут *Викиликса* и других где су директно подривени државни системи, а на тај начин угрожена је и савремена држава.

У овој докторској дисертацији сматрамо да се међународни високотехнолошки криминал првенствено треба спречавати превентивним радом. Превентивни рад захтева веома прецизна и конкретна упутства, задужења, делокруг надлежности као и врхунску стручност службе у области информационо-технолошког развоја. Наравно да се овакав начин провера информација може вршити на много начина и то путем провајдера, путем доступног сервера интернет претраживача и путем регистрованих мрежа, али све уз одобрење и сагласност организације која се контролише. Такође превентивни рад, или преглед информација захтева један перманентан рад који не треба имати карактеристике површности, делимичности или случајности, јер бирање случајног узорка јесте као претраживање пласта сена да би се пронашла игла.

У информатичком смислу, криминалне активности је веома тешко открити ако заштита мрежног, посебно инернет, система није контролисана.¹⁴² Појавом нових друштвених мрежа, нових начина комуницирања и разговарања путем мобилне интернет мреже као што су скајп, вибер, и др., могу се пресретати и контролисати многе информације и комуникације електронским путем. У оваквом окружењу често се дешава да се шифровани подаци додатно заштите те не могу бити од користи ономе ко их је случајно или намерно прибавио. Такође постоје и системи скремблованих веза

¹⁴² Interpol, *Cybercrime*, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Cybercrime/Cybercrime>, 25/05/2016.

које могу да ометају друге слушаоце или пратиоце разговора па је немогуће открити о каквим се пословима ради и какав је то вид комуникације. И овај систем је делимично поуздан и захтева веома велике техничке припреме али оправдава средства.

Још једном да подвучемо да је превентивни рад по моделима које смо навели веома добар у смислу спречавања односно откривања активности које могу указивати да се ради о високотехнолошком криминалу или указивати да се ради о међународним криминалним групама које путем интернета могу деловати на свим тачкама на планети.

Статистика говори да је након хапшења чувене међународне организоване криминалне групе познате под називом *Пинк пантери*, дошло до пада пљачки у златарама, али се не говори о подацима где је дошло до пораста, односно извршења кривичних дела пљачки у другим гранама, о чему смо говорили у претходном делу рада.¹⁴³

У овој докторској дисертацији ћемо навести један пример где је успешним радом српске, британске, црногорске, немачке, шпанске, португалске, аустријске и хрватске полиције ухваћена је међународна организована криминална група која је имала назив *Винету*. Иначе акција је имала интернационални карактер и поред 69 осумњичених особа за бављење трговином наркотицима заплешено је у овој акцији три и о тоне кокаина и око десет милиона евра у готовини. Ово нам говори да се ипак добрим, организованим, координираним и оспособљеним радом служби безбедности може пресећи криминална активности и међународно организованим криминалним групама а да не говоримо о лоше или веома слабо организованим криминалним групама које делују на територији једне савремене државе. И у једном и у другом смислу постоји одређеним степен угрожавања савремене државе од стране и међународно организоване групе и од стране домаће организоване криминалне групе.¹⁴⁴

¹⁴³ Interpol – Organized crime, *Pink Panthers – armed jewellery robberies*, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Organized-crime/Project-Pink-Panthers>, 25/05/2016.

¹⁴⁴ Ало, *Ово су Срби пали у акцији „Винету“*, У овој међународној акцији заплешено је 3,5 тона кокаина. <http://arhiva.alo.rs/vesti/hronika/ovo-su-srbi-pali-u-akciji-vinetu-foto/104303>, 25/05/2016.

4.3. Међународни тероризам

Ако посматрамо тероризам само као појаву која је имала карактер атентата на краљеве, царе, војсковође, државне службенике онда можемо да кажемо да су корени тероризма познати током историје. Али ако се тероризам посматра у вези са појавом модерних убојитих средстава као што су класични експлозиви, онда можемо говорити о новој историји и појавним облицима тероризма. Када проучавамо тероризам у 21. веку, претходно је потребно да укажемо на проблеме дефинисања тероризма. Наиме, ни после терористичких напада на САД у септембру 2001. године, до недавних напада у Истанбулу и Ници, не постоји сагласност око дефиниције тероризма у Уједињеним нацијама¹⁴⁵ нити међу сталним чланицама Савета безбедности. У овом раду се нећемо бавити проблемима дефинисања тероризма, стога ћемо у овом делу рада навести две дефиниције угледних професора и теоретичара.

Професор др Драган Симеуновић у својој књизи *Тероризам*, дефинише ову појаву као: „...сложени облик организованог групног и ређе индивидуалног или институционалног политичког насиља, обележен не само застрашујућим физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методама политичке борбе, којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити велики циљеви на морбидно спектакуларан начин, а непромерно датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају“.¹⁴⁶

Након проучавања неколико десетина дефиниција тероризма, Алекс Шмид је пронашао њихове заједничке елементе и предложио дефиницију која гласи: „Тероризам

¹⁴⁵ Видети више: UN Counter-Terrorism Centre – UNCCT, *Summary of Discussions* - International Conference on National and Regional Counter-Terrorism Strategies, Bogota, Colombia, 31.01-01.02.2013, http://www.un.org/en/terrorism/ctitf/pdfs/Summary%20of%20Discussions_National%20and%20Regional%20CT%20Strategies_Bogota_Jan-Feb2013.pdf, 18/02/2016; UN General Assembly, *Global Counter-Terrorism Strategy*, <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml#plan>, 05/12/2015.

¹⁴⁶ Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2010, стр. 80.

се односи, са једне стране, на доктрину о претпостављеним ефикасностима као посебан облик изазивања страха и принудно политичко насиље, а са друге стране, на прикривене активности које су прорачунате, насилне и које се представљају другима, без правних или моралних ограничења, док су мете углавном цивили, а изводе се ради постизања пропагандних или психолошких ефеката код различите публике и сукобљених страна“.¹⁴⁷

Као што смо навели, у овом раду се нећемо бавити проучавањем дефиниција тероризма, већ проучавањем овог облика угрожавања савремене државе. Међутим процес глобализације и савремене државе такође постављају нове димензије и облике којима терористи теже како би остварили своје планиране активности односно зацртане циљеве. Наш превасходни циљ јесте да укажемо на нови савремени тероризам на терористичке организације и терористичке акције, а никако на класично поимање тероризма.

У облицима који угрожавају савремену државу у 21. веку сигурно место заузимају и терористичке организације и терористичке акције. Намерно овде нисмо поменули у класичном смислу само реч тероризам јер у овој докторској дисертацији желимо да укажемо на неке нове димензије које има савремени тероризам, не само по својој бруталности већ и по обиму који заузима у процесу глобализације чиме је посебно наговестио да се и терористи организују једнако успешно као што се организују и савремене државе за супростављање тероризму.

Процес глобализације и изазови који стоје пред савременим државама 21. века сигурно захтевају да се овом проблематиком не могу бавити само службе безбедности за борбу против тероризма већ и остали сегменти друштва посебно економија, политика и на крају и само друштво. Појава терористичких организација, њихово оглашавање, њихова упозорења као и њихови ставови су питања на која желимо да одговоримо у овој докторској дисертацији због обима који у 21. веку имају терористичке акције.

Потребно је да разјаснимо неке савремене терористичке акције због новог начина деловања терористичких група, односно терористичких организација у свету. Разлог пораста терористичких активности и терористичких акција треба пре свега тражити у самом процесу глобализације. Активност терористичких организација у 21.

¹⁴⁷ Schmid Alex P, *The Revised Academic Consensus Definition of Terrorism*, <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/schmid-terrorism-definition/html>, 28/02/2016.

Видети: Schmid Alex P. (Ed.), *Handbook of Terrorism Research*, Routledge, London, 2011, p. 39-44.

веку која се односи на регрутацију нових чланова из такозване интелектуалне средине је таква да нови чланови више нису само декларисани терористи већ да је то један потпуно нови систем организовања терориста. У новом миленијуму терористички напади немају димензије терористичког напада где може stradати само једна или неколико особа као колатерална штета.

Приликом терористичких напада по принципу *ad hoc* не можемо јасно предвидети место напада, већ се низом активности, а посебно применом мера праћења, осматрања или јављања добијају информације да одређена терористичка група планира напад. Размере *ad hoc* терористичког напада не могу се мерити са размерама или карактеристикама појавног облика терористичке акције која има све елементе *специјалног рата*, односно све елементе специјалних дејстава диверзантско терористичких група који су у процесу глобализације попримиле много веће димензије које се не мере само у људским жртвама. Овај вид терористичких активности који смо назвали *специјални рат* одвија се између две јасно и унапред супростављене стране. Када говоримо о странама онда дефинишемо страну која *прети* и страну којој се *прети*. У оба случаја се помиње реч претња, која може бити схваћена озбиљно или неозбиљно. Након претње која је послата са једне стране, друга страна може предузимати одређене мере како би се заштитила,¹⁴⁸ предузимати делимичне мере или можда схватити претњу неозбиљно и стога не предузимати никакве додатне или повећане мере безбедности. Узрок томе може бити и недовољна активност обавештајних и контраобавештајних служби које треба да проверавају изворе претње, као и информације које указују на озбиљност и оправданост могућег терористичког напада.

У *специјалном рату* често нису дефинисане мете напада. У другом случају, ако су мете дефинисане, претња је најчешће упућена председнику државе или неком високом државном функционеру, али се не наговештавају циљеви као ни средства која ће том приликом бити употребљена. У оваквом виду терористичке акције по принципу специјалног рата јасно су декларисане државе на које се циљано напада као и организација која је потенцијални нападач.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Вечерње новости, *Руски ФСБ спречио терористички напад Москви*, www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:603662-Ruski-FSB-sprecio-teroristicki-napad-u-Moskvi, 04/05/2016, „Руска Федерална служба безбедности (ФСБ) ухапсила је групу људи из Централне Азије због сумње да су планирали терористичке нападе у региону руске престонице...током мајских празника по налогу лидера међународних терористичких организација активних на територији Сирије...“.

¹⁴⁹ РТС, *Свет у шоку после терористичког напада у Истанбулу, расте број жртва*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2368621/svet-u-soku-posle-teroristickog-napada-u-istanbulu.html>, 29/06/2016, „...Турски премијер Бинали Јилдирим рекао је ноћас да постоје иницијални докази да иза напада стоји Исламска држава“.

Степен извршења терористичке акције под велом специјалног рата јесте процес који траје од момента слања поруке упозорења, извршења терористичке акције и периода који наступа после терористичке акције. Терористичка акција или терористички напад јесте догађај, односно појава која се у 21. веку може описати као бомба која је бачена на Хирошиму. Катастрофалне последице тог догађаја одјекнуле су у целом свету, као и терористички напади који су изведени у септембру 2001. године на Сједињене Америчке Државе, и многи други који су касније уследили. У овој докторској дисертацији нисмо се водили класичним моделима, већ моделом који представља савремен приступ у решавању одређених проблема. Сходно томе, то подразумева аргументовано предлагање мера у циљу решавања одређених проблема.

Специјални рат представља највиши степен терористичког начина организовања. Дакле, начин извођења терористичких акција по принципу *специјалног рата* одређује приступ које савремене државе треба да имају према терористичким организацијама, терористичким групама, терористичкој мрежи и према свим њеним огранцима. Веома је важно откривање информација у вези било каквог облика терористичког организовања, али је још важније да се о томе обавесте и друге савремене државе које су потенцијални циљ напада. Осим тога, сваки терористички напад изазива огроман страх и панику што се у процесу глобализације преноси муњевитом брзином путем медија, интернета и других средстава масовних комуникација и у великој мери утиче на читаво друштво. На пример, дошло је до ширења страха и панике после терористичких напада 2001. године у Сједињеним Америчким Државама, 2004. у Мадриду, 2005. у Лондону, у истом периоду у Русији, као и после недавних напада у Бриселу, Ници и Истанбулу.¹⁵⁰

¹⁵⁰ РТС, *Свет у шоку после терористичког напада у Истанбулу, расте број жртава*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2368621/svet-u-soku-posle-teroristickog-napada-u-istanbulu.html>, 29/06/2016, „Најмање 41 особа је погинула, а 239 људи је повређено у терористичком нападу на аеродрому "Ататурк", саопштили су турски званичници. Светски званичници осудили су терористички напад уз поруку да је време да се свет уједини у борби против те пошасте. ...Турски премијер Бинали Јилдирим рекао је ноћас да постоје иницијални докази да иза напада стоји Исламска држава...То је, иначе, 11 терористички напад у Турској за годину дана, а у првих 10 погинуле су 242 особе“.

Видети и: РТС, *Терористички напад у Ници, 84 мртва, Француска мобилише 10.000 војника*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2386823/kamion-pokosio-pesake-u-nici-ima-mrtvih.html>, 14/07/2016.

Блиц, *Хронологија терористичких напада у Русији*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/hronologija-teroristickih-napada-u-rusiji/t48wx4j>, 30/12/2013.

У циљу спречавања или откривања актера терористичких напада који имају карактеристике специјалног рата, савремена држава предузима низ мера које се обухватају све видове војске и служби безбедности.¹⁵¹

У овој докторској дисертацији нећемо се бавити статистичким подацима о броју жртава или материјалним губицима који су настали приликом терористичких напада. Овом приликом ћемо само навестити да је доба модернизације, посебно процес глобализације омогућио терористичким организацијама да делују на разним континентима, и да се организују користећи различита средства комуникације, укључујући и интернет. Шифроване и скрембловане поруке, као поруке које имају карактер да су апсолутно непрепознатљиве,¹⁵² могу открити само неке огранке терористичких организација. Посебан проблем представља што у новом миленијуму приходи различитих међународних криминалних група износе више стотина милиона долара, што им омогућава тај новац користе за терористичке акције широм света.¹⁵³

Карактеристична места где се дешавају терористички напади, односно терористичке акције, где се формирају ћелије или мреже терористичких организација јесу Америка, Европа и Блиски Исток. Осим тога, истакнуто је деловање муслиманских и вехабијских покрета који су нанели много зла извођењем селектованих напада на типоване циљеве у зависности од терористичке организације.¹⁵⁴ Такође је карактеристична појава да се у самој терористичкој организацији појављују академски образоване особе које су спремне да жртвују свој живот за своје идеале.¹⁵⁵ Зато сматрамо да је специјални рат који воде терористичке организације према Сједињеним Америчким Државама и другим европским државама као што су Велика Британија, Француска, Италија, и др., један од најопаснијих видова терористичког организовања у 21. веку.

¹⁵¹ Вечерње новости, *Руски ФСБ спречио терористички напад Москви*, www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:603662-Ruski-FSB-sprecio-teroristicki-napad-u-Moskvi, 04/05/2016; РТС, *Терористички напад у Ници, 84 мртва, Француска мобилише 10.000 војника*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2386823/kamion-pokosio-pesake-u-nici-ima-mrtvih.html>, 14/07/2016.

¹⁵² Трифони Александар, *Информација – моћ до које се тешко долази*, Беосинг, Београд, 2005.

¹⁵³ У оквиру Интерпола, покренут је пројекат Миленијум са циљем идентификовања међународних криминалних група у земљама источне Европе и бившег Совјетског Савеза. Видети: Interpol, *Project Millennium*, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Organized-crime/Project-Millennium>, 08/05/2016.

¹⁵⁴ Stanford University, *Mapping Militant Organizations – Global Islamic State*, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups>, 12/04/2016.

UN Counter-Terrorism Centre – UNCCT, *Summary of Discussions - International Conference on National and Regional Counter-Terrorism Strategies*, Bogota, Colombia, 31.01-01.02.2013, http://www.un.org/en/terrorism/ctitf/pdfs/Summary%20of%20Discussions_National%20and%20Regional%20CT%20Strategies_Bogota_Jan-Feb2013.pdf, 18/02/2016.

¹⁵⁵

Посебно упозоравамо на улогу медија, јер се вест о неком терористичком нападу објави скоро истог тренутка, и буде доступна због процеса глобализације широм света. Те стога сматрамо да је ово најопаснији и најсложенији вид организовања присталица тероризма где читав свет доживи или објави вест о терористичким акцијама које изводе мреже терористичких организација.

Постоје и други видови терористичког организовања, када је у питању локални сукоб присталица неких покрета, када је у питању регионални рат или када је у питању нерешавање или решавање неких питања верских присталица, односно непоштовање захтева који се поставља пред владама или државама у којима влада аутократија, анархија и бирократија.

Дакле, у процесу глобализације и веома резвијеним информационим технологијама, уз постојање интернета, софистицираних експлозива и тзв. мина изненађења, које су најчешће ручне израде од стране стручних лица, онда можемо недвосмислено констатовати да се тероризмом не може бавити свако, а посебно не оваквим видом тероризма. У овим савременим терористичким нападима којима се угрожава читав држава, то се спроводи координираним терористичким акцијама на једну или више локација које се не могу зауставити односно спречити конвенционалним средствима и системима, што је вид специјалног рата. Ово бисмо могли окарактерисати као највиши степен терористичког организовања где се не доводи само угрожавање савремене државе у процесу глобализације у 21. веку већ си поремети читав систем рада у једној држави јер се уводи ванредно стање највишег степена. Све време док траје ванредно стање највишег степена, за припаднике војске, специјалних јединица, жандармерије, полиције постоји додатне радне обавезе, а за цивиле се ограничава боравак и кретање на неким просторима. Са друге пак стране, постоје терористичке акције које се перманентно одвијају у једној држави, као што је Турска, што недвосмислено указује да се ради о највишем стадијуму тероризма, односно *специјалном рату*. Наравно да то недвосмислено потврђује да такав начин деловања терориста који неколико већ неколико година понављају своје акције и терористичке ударе против неке државе представља једну врсту ратовања, а то можемо само да подведемо под *специјални рат* који воде терористичке групе неке терористичке организације против једне државе, у овом случају, против Турске.

О разлозима или мотивима који могу изазвати терористичке акције широм света посебно након глобалне мигрантске кризе, посебно у ери глобализације и на крају посебно у условима новог колонијалног поретка где се јасно декларишу стране. Поред

економских, социјалних и политичких мотива терористичке акције и удари ширих размера, као оне које смо навели као пример у 21. веку, могу бити изазвани и националним нетрпељивостима, посебно од стране екстремистичких и шовинистичких покрета, када је у питању колонијална или неоколонијална независност у ери нове поделе света, нерешена питања етничких заједница у граничном подручју или појасу, верска и национална мржња као и неке неостварене претензије па можда и власт у појединим државама, деловима држава или локалних управа.

Наравно да су то све, поред наведених терористичких удара ширих размера, све могуће претње, а терористичке акције од стране терористичких група или организација као један од могућих облика који угрожава савремену државу у 21. веку у процесу глобализације.

4.4. Други облици политичког насиља – протести, сукоби, преврати и друго

Ако уопште говоримо о насиљу онда можемо да кажемо да се у суштини ради о некој делатности, односно активностима које у својим основним обележјима имају силу. Када говоримо уопште о насиљу онда не можемо а да не поменемо и облике који могу имати обележја силе.

Једно од најраспрострањенијих врста насиља у 21. веку јесте сигурно политичко насиље. Ова врста насиља је буквално обележила сам почетак 21. века посебно када говоримо о решавању кризних жаришта у свету а овом приликом бисмо сигурно издвојили специфичне области где су „велике силе“ умешале своје прсте а то су: криза на Блиском истоку, криза око Крима и мигрантска криза. Само да напоменемо када су у питању ови очигледни примери, које смо навели, да су се прва два, односно криза око Крима и криза на Блиском истоку мало умирале или боље речено делимично су се смириле страсти, политички апетити и реалне жеље, док се у позадини Мигрантске кризе нешто још увек кува и зачини се додају свакодневно.

Како бисмо разјаснили горе наведене чињенице, морамо претходно појаснити и поједине појмове који су у случају политичког насиља релевантни да бисмо схватили које значење оно има и какво је место и улога истог у процесу глобализације или у процесу којим се угрожава или боље речено у процесу којим савремена држава угрожава саму себе и доводи у питању сопствени опстанак.

На пример, то је криза на Криму није ништа друго до сукоб или судар великих сила које су себи дале задатак да морају да постигну успех у том дуелу. У оваквој врсти насиља са једне стране имамо и наличје исте које до сада није познато у савременој научној и историјској поставци бар када говоримо о периоду 20. и 21. века. Принципи и правила која су важила за супротстављене стране у периоду након Другог светског рата, период Хладног рата¹⁵⁶ као и у новом периоду глобализације који је узбуркао

¹⁵⁶ Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 191-202.

страсти можемо говорити о једној специјалној или посебној врсти сукоба између великих сила у овом случају Сједињених Америчких Држава и Русије.

У нашем примеру, односи се из дана у дан компликују, решавају, па поново компликују и поново наговештавају решавање спорних питања или питања која су од заједничког интереса. Овде у конкретном примеру у вези кризе која је узбуркала страсти око Крима говоримо о класичном политичком насиљу које се може приписати свим странама у сукобу, свим актерима и наравно свима који то подржавају. Невероватно је да са једне стране Сједињене Америчке Државе осуђују Русију и уводе санкције у вези са кризом која је изазвана око Крима, а са друге стране подржавају укључивање Русије у заједничке активности око бомбардовања терористичких или радикалних исламистичких покрета у Сирији.¹⁵⁷ У оваквим околностима, можемо говорити само да се процес глобализације своди на то да у будућности неће сигурно бити само једна супер сила која ће одређивати правила која ће владати на светској сцени. Још битније у свему томе јесте и то да ће се политичко насиље и сви други облици насиља у савременим државама и њиховим политичким активностима одређивати начин опстанка или у другом случају, начин нестанка одређене савремене државе у 21. веку.

У једном контексту смо поменули поред политичког и социјално насиље као још један облик насиља који је карактеристичан за савремену државу или који ће тек бити израженији у процесу глобализације. Узроци који могу довести до политичког насиља јесу пре свега социјални и они имају сва обележја која чине или настају у једној друштвеној заједници а који могу бити продукт у области економије, социологије или политике.

Област који је најкарактеристичнији и често област који први покреће талас политичких криза, политичких протеста а који на крају кулминира сукобом у грађанском, етничком или међудржавном рату јесте економски. Економски основи политичких криза, које у начелу увек прерастају у политичко насиље које кулминира обрачуном сукобљених страна употребом оружја. Економски основи социјалног насиља су само почетак или узрок политичком насиљу које на крају као епилог има катастрофалне последице о којима смо писали а то су људске жртве. На овај начин су индиректне последице утицале на примену силе над свешћу, над телом под оређеним условима, над животима људи такође у одређеним условима и материјалним добрима

¹⁵⁷ Парезановић Марко, *Сирија и „арапско пролеће“*, Нова српска политичка мисао, 2012, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/sirija-i-arapsko-prolece.html>, 28/04/2016.

потенцијалног непријатеља, односно друге, супротстављене или противничке стране. Овде је битан и угао из ког се гледа политичко насиље¹⁵⁸ која је опција у питању и какве све призвуче савременог и глобалистичког имају у себи. Да се вратимо на економске, односно материјално-економске узроке који доводе до социјалне немире који могу бити почетна фаза политичког насиља или прва фаза социјалног насиља а односи се на:

- Пораст процента незапослених,
- Повећан број богатих,
- Све већа разлика између средњег и сиромашног слоја,
- Средњи слој одумире или лагано нестаје у процесу глобализације,
- Веом низак ниво националног дохотка посебно код средњег слоја,
- Повећан број гладних и жедних у свету,
- Повећана свест великих компанија ка глобализацији,
- Мултинационалне компаније постају све веће,
- Мале компаније свакодневно нестају са позорнице,
- И на крају уместо све извесније будућности све је више неизвеснија садашњост.

Све ово горе што смо навели јесте последица која се не може једноставним резонима решити, већи једним приврженим, приступачним, темељним и одговорним радом посебно када су у питању социјални аспекти процеса глобализације и економске мере које се предузимају у самом процесу глобализације који морају да стабилизују социјално-економску кризу да би се процес зауставио и да не би добио нове границе којима се оваква питања решавају политичким притисцима односно политичким наисљем посебно у државама у транзицији.

Поред материјално-економских основа који чине саставни део социјалног или почетак политичког насиља стоји и чињеница да је на другом месту идејана и верска идеолошка основа која често уме да закомпликује или иницира решавање социјално-економских проблема.

Наравно да се овде нећемо бавити дефинисањем или разјашњавањем идејно-верско-идеолошког основа за политичко насиље. Идејни основ политичког насиља сигурно се састоји у томе да одређене друштвене, социјалне или политичке групације за један проблем нуде другачија решења посебно на државном нивоу и ту у старту

¹⁵⁸ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво”, Београд 2002, стр 155-161.

долазимо до сукоба који касније прераста у сасвим нови вид насиља о чему ћемо говорити у наставку.

У последње време, посебно након „Арапског пролећа“, ¹⁵⁹ мигрантске кризе, као и економске кризе веома велики утицај на дешавања у свету посебно у терористичким акцијама имали смо верски основ који је употребљен, а често се говори да је он „злоупотребљен“ од стране екстремистичких фракција или радикалних муслиманских покрета. Међутим чињенице и подаци говоре да морамо посебно изети овај основ који настаје као подстрек, упозорење или накнадно делује. Овај вид деловања верских екстремистичких, терористичких или радикалних фракција ¹⁶⁰ муслимански следбеника алаха нису ништа друго до посебан облик или вид организовања дела друштвене и социјалне заједнице која под патронатом економских, пре свих материјалних и друштвених односа решава питања политичког насиља извођењем екстремистичких акција у виду специјалних дејстава које су фокусиране пре свих на саме творце политичких притисака, а касније ћемо видети о којим притисцима и којим све врстама притисака или насиља можемо говорити у оваквим случајевима.

Политичка опредељеност у основи има за циљ и политичку организованост посебно када се говори о исламском свету или земљама трећег света. О свим овим претпоставкама и чињеницама ако говоримо са аналитичког аспекта шта се дешавало у првим деценијама 21. века, онда сигурно морамо узети све поселедице које су настале а односе се на уништење или оштећење материјалних добара, број људских жртава као и промене које су настале када је у питању животна средина, околина или одрживи развој. Овде се нисмо само ограничили на климатске промене већ говорим о променама генерално у свим областима, почев од климатских, окружења, глобалног загревања, светске економске кризе, ратних сукоба и настанка процеса глобализације који неки виде као решење за цео свет док други мисле да је то проблем за цео свет.

У овој докторској дисертацији ћемо поменути неке од појавних облика политичког насиља које су карактеристичне у односу на начин и модел како се манифестују или спроводе према друштвеној групи, слоју људи или расној, односно верској опредељености групе народа или мањина.

¹⁵⁹ Парезановић Марко, *Сирија и „арапско пролеће“*; Нова српска политичка мисао, 2012, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/sirija-i-arapsko-prolece.html>, 28/04/2016.

¹⁶⁰ То су терористичке организације Абу Сајаф, Ал Каида, Ал Каида на арапском полуострву, Ал Каида на исламском Магребу, Боко Харам, Хезболах, ал-Нусра, Исламска држава и друге.

Видети: Stanford University, *Mapping Militant Organizations – Global Islamic State*, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups>, 12/04/2016.

У односу на начин и појавни облик политичко насиље се најчешће манифестује као физичка или психичка појава. Као физичка појава оно може имати почетне облике протеста, демонстрација, штрајкова и на крају физичког обрачуна. Често смо били сведооци када долази до физичког сукоба демонстраната и полиције, физичког сукоба две супротстављене стране или физичког насиља разбијањем продавница излога или просторија других странака или њихових присталица или симпатизера што је карактеристично у грађанским нередима.

О појавном облику психичког злостављања, малтретирања, узнемиравања, омаловажавања, етикетирања и игнорисања можемо говорити и писати али је такође неопходно да напоменемо да се овај вид политичког насиља најчешће примењује када су у питању присталице или симпатизери неке друге странке или партије, односно овај вид политичког насиља је евидентан у земљама у транзицији које на миран и достојанствен начин изражавају своје негодовање на људе који немају исто мишљење или се не слажу са ставовима којим се влада партија на власти. У неку руку опозиција има веома велики психички притисак јер позиција у појединим случајевима ама баш не респектује нити уважава па чак и не узима у разматрање предлоге, ставове и мишљења понекада и много искуснијих, паметнијих и школованијих људи иако они нису чланови владајуће партије или коалиције а при томе трпе политичко насиље кроз вид или начин психичког злостављања или игнорисања, односно свих видова који се могу манифестовати код овакве врсте насиља.

Према начину вршења политичко насиље се може манифестовати директно или индиректно. У вид директног политичког насиља можемо уврстити сукоб који се дешава у случајном сусрету две супротстављене стране, на неком скупу где учествује и позиција и опозиција. Често се директан начин политичког насиља може видети и у парламенту где се позиција обраћа опозицији, а понекада так вербални директни политички сукоб који представља насиље или притисак на одустајање или мишљење са којим не да се не слаже опозиција већ једноставно већина увек сматра да је она та која је напаметнија, најмудрија и која увек има најбоља решења што је наравно немогуће, јер за било који став и мишљење постоји увек неки модел, принцип и правила помоћу којих сви могу учествовати али да се према објективним критеријумима дође до закључка или мишљења, посебно када је у питању прегласавање или мајоризација.

О индиректном политичком насиљу не треба посебно полемисати оно се дешава свакодневно преко порука које стижу у медијима, у новинама или на друштвеним

мрежама и где су носиоци порука као невешти или необавештени да је то неко у њихво име саопштио или објавио.

Ако бисмо вид политичког насиља посматрали кроз призму разложности или постојања разлога да се врши политичко насиље, што наравно никада неможемо оправдати, оно може бити рационално и ирационално. Ови видови политичког насиља често се манифестују када су у питању државе у транзицији, или када је у питању власт која се свргава односно где је владавина права минимална или уопште не постоји док је председник или владар свемогућ посебно његове присталице. Тако да оно што они чине те је за њих рационално јер представљају власт односно силу и тај вид политичког насиља је по њима рационалан али по виђењу остатка друштва или света он је ирационалан и рекли бисмо апсолутно непотребан. Често се сукоби овакве врсте завршавају трагично и неславно односно атентатом или терористичким акцијама јер су оне подстакнуте веома великим политичким притисцима посебно у земљама апархејда.

Није увек политичко насиље оправдање владајуће странке, односно коалиције, али често зна да буде повод за немире, nerede и неслагања о појединим питањима или потезима које предузима власт. Негодовање и неодобравање оваквих ставова често је узрок којим се од стране појединаца врше политички притисци а да то не буде став већине. Или у супротном да су то политички притисци, или политичко насиље од стране већине а да се ипак из те већине појединци издвајају и да се не слажу са таквим активностима. Према овом моделу можемо говорити од индивидуланим или колективним носиоцима политичког насиља које се спроводи према одређеној или типованој групи људи, о чему смо већ говорили.

У зависности од модела распрострањености политичко насиље може бити тачкасто или масовно. Територијални модели политичког насиља су карактеристични јер у почетку су својствени само жариштима или центрима одакле се покрећу многе активности па и политичко насиље. У почетку ова распрострањеност има карактер тачкастог или пунктуалног модела а кад политичко насиље поприми колективни карактер онда се оно шири и постаје масовно. Значи од појединачног ка масовном истовремено од тачкастог до масовног.

Када говоримо о облицима и начинима односно моделима како се извршавају политичка насиља они се често манифестују у свом крајњем облику као:

- Психофизичко злостављање, омаловажавање, провоцирање, игнорисање и слично,

- Политички притисци,
- Претња силом, која почиње вербално а завршава се физичким насиљем,
- Притисак који постаје све неподношљивији који се често манифестује као уцена и наговештаји којима се угрожава тело и живот жртвама,
- Политичка убиства,
- Атентати
- И на крају терористички напади или диверзије које се врше на објектима.

Сви горе наведени појавни облици и начини којима се политички притисци манифестују у својим завршним фазама јесу приказани по степенима оптерећења односно према тежини, од најлакших до најтежих видова политичког насиља, односно од психофизичких злостављања па све до терористичких акција или диверзија које се врше на компаније или објекте од ширег друштвеног значаја, а често су то дипломатска предстваништва или мултинационалне компаније земаља које се сматрају одговорним за насталу ситуацију или стање у некој држави.

Овде бисмо поменули две врсте политичког насиља који може бити јако карактеристичан посебно када су у питању земље у транзицији, где се на један од ова два начина скреће пажња на одређену владајућу структуру или групу људи чиме се недвосмислено испољава незадовољство.

Један од начина јесте специфичност модела на који појединац или група жели да створи утицај или постигне зацртане циљеве. Штрајк глађу јесте често модел којим се врши политичко насиље, односно политички притисак на владајућу гарнитуру или власт тако што се аутодеструктивним методама које могу имати у својој основи и обележја радикалног почев од неконзумирања хране, поштрени вид штрајка јесте и неконзумирање воде који може имати и смртне последице ако се не повинује циљна група према штајкачу или штрајкачима. Често се притисак штрајкача врши путем медија, директно утицајме на пролазнике као и на запослене у државним установама ако се штрај врши испред неке, најчешћи облик, државне установе, све до постизања неког договора или обећања односно до остваривања циљева који нису могли бити остварени легалним путем.

Штрајк глађу може бити почетна фаза политичке борбе или политичког насиља којим се врши притисак на власт те се на тај начин ставља до знања да је дошло крајњег модела решавања спорног или спорних питања. Међутим, у случају да се нека питања ипак не могу решити, или ако је неко имао намеру да спорна питања ипак не може решити штрајком глађу, често се такве особе одлучују за политичко самоубиство.

Политичко самоубиство је честа појава, где се поједини високи руководиоци, државници па и следбеници политичких идеја и идеологија одлучују да због притиска јавности, притиска власти прибегну на самоубилачки акти којим скрећу пажњу да су ипак у друштвеној заједници односи поремећени и да се не могу решавати мирољубивим средствима већ насилним убиствима или самоубиствима који у себи имају све примесе политике.

Када смо говорили о појавним облицима политичког насиља рекли смо да они имају навиши степен којим се завршавају а то је терористички напади или диверзије. Овде такође морамо да напоменемо када се овакве појаве територијално прошире оне добијају масовне појаве и захватају читаву друштвену заједницу и једини следећи начин на који наставља да се манифестује политичко насиље јесте грађански рат којим се транспарентно најављује устанак или револуција.

У историјским догађајима смо били често у прилици да читамо о чувеним револуцијама, револуционарним покретима као и о лидерима који су иницирали или предводили овакве покрете или револуције. Наравно да се у овој докторској дисертацији нећемо бавити овим питањима али је било неопходно да их поменемо јер они ипак могу имати веома велике импликације или боље речено последице на савремену државама у процесу глобализације.

Посебно је битно да истакнемо да се десни радикални политички блокови често налазе или буду у прилици, посебно њени лидери који преузимају на један присиљан или условљен начин власт и вођство над државом.

Када смо напоменули да се често до појединачних иступа, често долази до масовних нереда и организованих протеста који такође могу у кратком року прерасти у насиље онда говоримо о нередима, немирима, устанцима и побунама.

Нереди, немири и демонстрације¹⁶¹ могу имати сва обележја демократских држава и поштовања људских права и принципа али у својој бити или у крајњем смислу ипак поседују у односу на намере и захтеве све одлике којима се указује, упозорава и на крају наговештавају промене. Овај начин наговештавања промена јесте сигнал за власт или политичку опцију која представља позицију да је овај вид политичког притиска у савременим државама демократски чин и да је дозвољен али такође власт предузима мере како би овакве појаве сузбила, искоренила или употребила за остваривање својих циљева посебно ради очувања власти.

¹⁶¹ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво”, Београд 2002, стр 155-161.

Посебност оваквих протеста јесте што се њихови појавни облици, као што је то у земљама у транзицији, могу у својој крајњој истанци отргнути контроли па од мирних протеста, могу постати нереди, уличне туче, крађе и на крају епилог буду на стотине повређених и страдалих у демонстрацијама које су имале сва обележја мирног карактера. Само једна искра или непажња, дотур алкохола, нервоза, скандирање, плакат или парола могу до мирних и организованих демонстрација и мирних политичких притисака изазвати веома велико политичко насиље и нереде са смртним последицама у завистности од сценарија које је организовано и од онога ко контролише овакве активности.

Дакле, ако се путем демонстрација, нереда и немира не реше или не решавају кључна питања, онда се прибегава радикалнијим мерама и методама којима се шаље веома јасан и недвосмислен сигнал власти да ће истрајати у остваривању својим циљева. Колика је подршка у питању то зависи од присталица који исказују своје незадовољство у мирним и демократским протестима.

Следећа фаза политичког насиља, а већ смо рекли јесте вршење терористичких и диверзантских акција. Ако се и у овом делу не постигну циљеви или оствари било каква сагласност са незадовољним и људима на власти, онда се ствари ипак свесно радикалијују. Тако се формирају паравојне, параполицијске или герилске групе које су подпомогнуте директно од људи на власти или ако је у питању свргавање власи помоћ и подршка често стиже са стране како би се остварили велики циљеви. Неколико примера смо навели када смо разматрали војне режиме у претходном делу рада.

Сматрамо да је у савременим условима живота у процесу глобализације бесмислено да се смена власти врши политичким насиљем односно политичким репресијама већ би требало власт мењати демократским путем и то на легалним изборима по принципу воље већине. Али често смо у прилици и то у савременим државама у 21. веку да се власт осваја посебно на поновљеним или изборима у другом мандату на нелегалан начин и то политичким преварама, крађом гласова или политичким превратима. Често се преврати, односно преузимање власти на силу врши на један од начина и то:

- политичким ударима или превратима,
- државним ударима,
- нередима који прерастају у устанак, и

- револуцијом.¹⁶²

У самом процесу демократизације посебно у 21. веку смо имали прилике да видимо у многим земљама Африке, Јужне Америке па и на Блиском истоку политичке преврате и политичке завере. Оне су посебно специфичне по томе јер се спроводе конспиративно. Ова конспиративност се огледа у тајном раду неке организације или политичке опције која има детаљно сачињен план, има своје актере који чине мрежу и активности које се морају спроводити у тачно предвиђеним роковима како би се на крају оствари циљ. Често се овакве конспиративне активности открију од стране власи или од стране дошника који раде за власт те се политичка завера или политички преврат предупреди тако што се вође хапсе, односно лидери ликвидирају и то се на крају приписује терористичком акту или атантату, а не често и не ретко обрачуни банди или картела који претендују да свој илегално стечени новац оперу на тај начин што ће га уложити у нову власт. Често овакве политичке завере имају своје резултате али на крају имају и своје негативне импликације које карактеришу друштво које је криминализовано и друштво којим не владају права и закон већ корупција.

Када смо говорили о облицима политичког насиља па смо напоменули да је један од појавних облика и масовност, који у почетку може имати само одлике мирних протеста који касније постају мирне демонстрације и на крају оружане демонстрације односно револуције. Да ли ће се овакав тренд демократије, у процесу глобализације наставити посебно када се формира савремена држава онда можемо говорити као што смо и наговестили о модерној држави.¹⁶³

¹⁶² Исто.

¹⁶³ Хантингтон Семјуел, *Трећи талас*, Стубови културе, 2004, стр. 254-266.

V Улога савремене државе у процесу глобализације

Када смо говорили о самој држави и о њеном опстанку у процесу глобализације, односно о њеном главном изазову рекли смо да то у сваком случају јесте еколошка безбедност и то било да је она изазвана човековим непромишљањима или природним појавама које још увек човек не може да контролише.

Наравно да смо овде са тенденцијом рекли да човек још увек не може да контролише природне појаве посебно да тачно предвиди време када ће се оне догодити али у свом промишљању, свом образовању и искуству веома близу до да одговор и на ово питање. Које је следеће питање које може ипак да доведе у питање опстанак савремене државе и које то она атрибуте носи са собом који погодују процесу глобализације а које феномене неће или можда никада неће моћи да искорени како би постала модерна држава. Процес настајања савремене државе смо већ делимично обрадили али феномен који стоји као изазов испред савремене државе јесте и тај да се она одупре на сва питања која се испред ње постављају и да има одговоре на све изазове који је чине савременом, почев од безбедносних, економских и социјалних питања. У овом делу се нећемо бавити појединачним случајевима али ћемо веома јасно дефинисати шта је то што карактерише савремену државу и која је њена улога у самом процесу глобализације. Намеће се још једно питање а то је посебна појава коју смо нагласили када је одредница савремене државе у питању а она се односи на Швајцарску за коју можемо недвосмислено да тврдимо да је она или „само она“ модерна држава, о чему ћемо и управо сада рећи када одвајамо питања која се тичу области економије, безбедности и сферу социјалних збивања у савременој држави.

За опстанка одређене државе, најбитнија су питања која се тичу области безбедности. Када говоримо о савременој држави, сматра се да нема озбиљних безбедносних претњи по ту државу. Навешћемо пример терористичког напада који се десио у Сједињеним Америчким Државама 11. септембра 2001. године. То нам указује на глобални проблем 21. века, односно на све карактеристике вођења специјалног рата када је једна страна многоструко јача, опремљенија и способнија. Овај проблем, као

што се да приметити на почетку новог миленијума није могла да реши ни најсавременија држава на свету, бар тако мисле сви који су тако опредељени.

Међутим! Иако су Сједињене Америчке Државе, то слободно можемо рећи тренутно најмоћнија светска сила на свету, иако они пропагирају и у први план стављају борбу против тероризма ипак овај феномен не могу да реше у сопственој држави која је удаљена од оних који јавно прете на хиљаде километара. Наравно да се овде поставља питање да ли онај ко плива на такмичењу заузме последње или претпоследње место може бити ментор пливачима који су заузели друго и треће место? Одговор сматрамо да је познат.

Овај пример нам је послужио да истакнемо да је потребно да се изврше детаљније анализе од оних које су то урађене од стране Сједињених Америчких Држава и да се сагледају сви аспекти безбедности који угрожавају или који могу довести до угрожавања савремене државе.

Да бисмо још једноставније образложили ову нашу констатацију узећемо као пример једне од земаља која крајњим напорима покушава да се одупре терористичким нападима које смо и констатовали да је то „специјални рат“. То је Француска. Терористички напади који су перманентно усмерени на француску указују да је она као једна мултинационална и мултиетничка држава, али и чланица Европске уније и НАТО Алијансе. Међутим, Француска и поред свих својих демократских принципа, традиција и вредности, испашта у немилосрдним нападима екстремистичких и терористичких организација које су нашле плодно тло где могу да остварују своје убилачке и самоуболачке, а рекли бисмо фанатичке намере.¹⁶⁴ По истом принципу и моделу ова савремена европска држава и светска метропола мора да предузме одговарајуће кораке не само у смеру подизања степена безбедности већ и подизању свести целе нације и савремене државе који су то разлози и мотиви да буде центар напада не само у Европи већ и међу првим земљама у свету где је стање стаха, хаоса, неверице и несигурности присутно управо због оваквих специјалних дејстава. То је огромно питање, терет и одговорност пре свих на политичким лидерима и државницима који морају да орјентишу или преорјетишу унутрашњу и спољну политику. У овом смислу Француска је у једном свом периоду замрзла односе са НАТО Алијансом али се у међувремену поново

¹⁶⁴ РТС, *Терористички напад у Ници, 84 мртва, Француска мобилише 10.000 војника*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2386823/kamion-pokosio-pesake-u-nici-ima-mrtvih.html>, 14/07/2016.

активно укључила и то су исто питања која могу бити од значаја или да представљају преседан у безбедносном смислу.

Изазови, мотиви, као и разлози за велики број терористичких напада у Француској где се жртве мере на десетине а сада и на стотине сигурно лежи и у исламизацији Европског континента или у американизацији Европе. На овај начин се само продубљују или погоршавају односи са партнерима или чланицама Европске уније јер корацији које предузима Француска у смислу повећања и појачавања степена безбедности није уродио плодом.

Другу крајност чини економски аспект, о коме смо говорили, такође има своје место и улогу у савременој држави и оно јесте посредни мотив да се предузимају одређене активности у решавању економских питања која директно утичу на социјални и друштвени стандард грађана.

Савремена држава може имати веома значајну улогу у процесу глобализације ако се избори, ослободи или реши два своја кључна проблема а то су *национални* и *економски* интереси. Сматрамо да су ово кључна питања како би савремена држава могла да функционише и егзистира у процесу глобализације и тек онда можемо говорити о њеној улози.

У кључним моментима, када се дешавају веома велике и турбулентне промене не само у Европи него и у свету, у ситуацији када је после економске кризе настала нова мигрантска криза и после референдума у Великој Британији, када су одлучили да изађу из Европске уније. У оваквој констелацији снага и односа у свету, а пре свега у Европској унији, поставља се још једно питање како ће се даље одвијати процес глобализације?

О поменутиим националним и економским интересима ћемо само напоменути да се скоро ни једна земља у свету која има епитет савремене државе неће одрећи или можда неће одрећи свог националног обележја. Ово није најбитније и најзначајније питање када је у фокусу економски интерес који у овом случају може преовладати у односу на национални интерес. Дакле, када нека особа размишља како да прехрани себе и своју породицу, да ли ће бити приоритет национални интереси, односно култура, традиција и историја његовог народа? Посебан проблем је што се неколико милиона људи суочава са опстанком, који умиру гладни и жедни и којима можда и јесте у интересу да сачувају своју културу, традицију и историју али им то није најбитнији проблем у животу. Главни проблем свим живим бићима на овом свету јесте опстанак

односно преживљавање, а то значи да имају храну и воду¹⁶⁵. У другој својој фази када обезбеде људи храну и воду они размишљају о осталим аспектима живота, а то значи да имају свој посао, свој стан и породицу. Тек у трећој фази, људи могу да уживају у животу, а то је фаза када од државе очекујемо да она буде савремена са тенденцијом да постане модерна и да разматра своје место и улогу у процесу глобализације.

Дакле, истичемо да су национални интереси и вредности¹⁶⁶ савремене државе битни али нису и на првом месту. Да би једна држава из стања беде и сиромаштва дошла до треће фазе, а то је савремена држава она мора претрпети много пораза и доживети много више успеха од падова. Тај процес транзиције има веома болне и мукотрпне реформске мере и усклађивање и припремање на нови начин не само размишљања већ рада и планирања будућности. Сам процес, или циљ којем тежи једна земља, у овом примеру Србија, јесте да се након транзиције преобрази у једну модерну, европску и светску државу која може да постане лидер у смислу економских, друштвених и политичких односа. Оваква једна концепција има веома велике захвате, веома велике изазове и веома велике обавезе које се не могу једним потезом решити али временом може свако да постане лидер или да постане први међу једнакима што бисмо могли рећи да је то једна од битних карактеристика и улога које би требало да има савремена држава у процесу глобализације.

Бити *први међу једнакима* јесте прва и најзначајнија улога коју тежи да постигне свака савремена држава у процесу глобализације о чему ћемо говорити касније у разради овог питања.

Сам процес глобализације је националне интересе спојио са економским интересима савремене државе и самим тим „савремена држава“ је постала претендент да се бори са економску надмоћ односно остваривање економских интереса не само у процесу глобализације већ и у доминацији у региону и у свету. Рецимо у нашем примеру, када је у питању црна металургија и када је у питању цена полупроизвода гвожа и челика на европском и светском тржишту. Самтрамо да ће се у процесу глобализације велике компаније или интересне компаније које доминирају у области црне металургије сигурно потрудити да партнер са Истока у овом случају Кина не добије кључно место и улогу у Европи преко Србије када је у питању црна металургија. Процес и борба за свако тржиште је битна као и трка, рекли бисмо пре, и за тржиште

¹⁶⁵ Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 367-370.

¹⁶⁶ Мијалковић Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2009, стр. 137-180.

црне металургије без које не може да се замисли индустријализација и модернизација односно сам процес глобализације и развој мултинационалних компанија ако цена челика и гвожђа расте на светском и европском тржишту. Берзе су у оваквим случајевима неумољиве и ту нико не може зауставити процес здраве конкуренције, а то значи улагање у сам процес производње и самњење трошкова транспорта и трошкова сировина за одређену врсту производа. Наравно да је увек питање стандарда и квалитета када је црна металургија у фокусу било неспорно.

Када говоримо о савременој држави, често смо и наравно да ћемо бити у прилици да се држава идентификује са националним интересима када је у питању економија и када су у питању интереси државе. Зашто? Сам процес глобализације и сам процес осавремењивања државе сам по себи изискује да се држава на један нови и примеренији начин бори за националне интересе односно за сопствени опстанак не само на економском светском тржишту већ и заузимањем што боље позиције и у другим областима као што су то друштвено-економски, друштвено-политички односно национални интереси саме савремене државе.

Сада ако бисмо били доследни и разјаснимо да ли у процесу глобализације нестају или се, као што смо рекли преподчињавају национални интереси глобалним интересима, одговор је и да и не. Сложићемо се да се овде ради о два нивоа кореспонденције и два нивоа комуникације.

Када национална питања савремене државе буду на дневном реду унутар државе она ће и даље доминирати, када та иста питања буду на дневном реду у процесу глобализације она ће бити пристуна али неће доминирати. На једном промеру ћемо навести само када је у питању модел исхране. Ако је питање на који начин се припрема и сервира печена јагњетина, имамо следећу ситуацију. У Аустрији се јагњетина пече на ражњу и она има своје квалитете, односно боју, укус и квалитет. У Србији се јагњетина пече на ражњу у природи, и она има своје квалитете, боју и укус. У Бугарској се јагњетина пече испод сача и она има такође своје квалитете. У Македонији се јагњетина припрема у пећницама.

Овде се сада поставља питање на који се начин штити бренд и национални интерес Србије да ли она има примат у процесу глобализације? Да ли је то начин на који се припрема храна, да ли је то квалитет меса или подручје са којег потичу јагањци? Да ли је то количина поједеног печења? Наравно биће ту различитих одговора, али један јесте сигурно: процес глобализације неће форсирати али ни подржавати један бренд у односу на друге брендове који имају исти садржај и исти или сличан модел. То

значи да нико неће бити у примату да буде печење припремано само на ражњу а да се у другим земљама не користи или не може користити печење на ражњу као у Србији. Конкуренција ће бити отворена, трка такође отворена, а и учесници, односно земље које претендују да свој бренд истакну и доминирају морају то својим квалитетом остварити. Након постизања квалитета, сам по себи долази бренд, количина и на крају економски интерес за ову врсту печења у Србији, Бугарској или Македонији.

Наравно да се улога савремене државе из корена мења када је у питању сам процес глобализације, а то значи да се многа питања која су решавана на локалном нивоу или питања од локалног интереса не могу више решавати на тај начин и она постају питање исте те савремене државе. Овај процес неминовно бренцира и државу и постизање тог циља или стандарда који је прописан и усвојен од стране осталих држава што нам указује на глобалне стандарде. Трка управо почиње у самом страрту ако су јасно дефинисана правила, постављени критеријуми и обележен циљ који се жели постићи рецимо у производњи млека. Поштовањем ових принципа савремена држава раме из раме учествује у трци на глобалном тржишту за постизањем квалитета млека према прописаним стандардима и количина која се у тој опцији понуди одређује цену на глобалном светском берзанском тржишту те се на тај начин и постиже нижа цена када је понуда већа која у овом случају када је у питању процес глобализације не иде на уштрб квалитета.

Ово је само један од примера где се постиже веома битно место у самом процесу глобализације и постиже, такође веома битан императив ефикасне конкуренције међу државама што представља логику самог процеса глобализације.

У овом смеру, и пример који смо навели, национална корпорација у нашем случају *Имлек*¹⁶⁷ ако благовремено не предузме одговарајуће мере, ако благовремено не стандардизује квалитет млека према светским критеријумима у фази придобијања тржишта ће остати далеко на лествици понуде јер елементи који карактеришу ранг на светским берзама морају се узети у обзир посебно када је у питању улога савремене државе у процесу глобализације, као што смо навелу у примеру производње и пласмана млека на тржишту.

Са друге пак стране, ако се у једној савременој држави постигне квалитет млека који захтева светско тржиште а не постигне количина млека која се произведе на дневном нивоу и тиме не достигне цена понуде млека *Имлека* на берзи, такође се

¹⁶⁷ Видети: Имлек, <http://www.imlek.rs>, 22/05/2016.

долази у неизгледну ситуацију. У овом случају потребно је предузети неке кораке а они морају бити у смеру обезбеђивања веће количине млека, већег тржишта или пак у обарању цене.

Модел обарања цене, и приближавање ниским ценама на светским берзама које се баве продајом и пласманом млека може бити камен спотицања јер се тај потез, или модел може само остварити ако имамо јаку савремену државу из веома добре субвенције. Али шта ће се десити ако оваквом моделу прибегну и остале државе онда се ситуација апсолутно измиче контроли и долазимо до позиције која елиминише сама по себи компанију *Имлека*, јер није конкурентна и не може под оваквим, критеријумама и условима да се избори на тржишту.

Постоји решење у самом процесу глобализације, а оно се састоји у томе да се појединачни произвођачи удруже и формирају задруге, да се задруге удруже и формирају кооперанске односе са великом компанијом, и на крају да велика компанија, у нашем примеру *Имлека* својом ценом задовољи интересе коопераната, односно задруга а задруге своје чланове односно појединачне произвођаче млека. Процес глобализације и сам по себи захтева укрупњавање, удруживање и обједињавање делова у велику целину, јединица у скуп или један покушај у глобални процес што је и у овом нашем примеру друга карактеристика или улога савремене државе у самом процесу глобализација.

Економски интереси појединаца као и малих и средњих предузећа, која су окосница економије многих савремених земаља као што је то случај у Италији, јесте да се смањи стопа доприноса и смањи стопа пореза. Смањењем стопе доприноса, као и смањењем стопе пореза подстиче се запошљавање и економски развој. Број оних који у оваквом случају живе односно финансирају се од буџета је далеко мањи у односу на број оних који се самостално баве предузетништвом, о чему се ради.

То ћемо илустровати на једној табели. Али пре него ли погледамо табеларни приказ, и размотримо пример неопходно је да напоменемо да нисмо овде разматрали читав један конгломерат али смо само узели један сегмент који сматрамо да је најзанчајнији и најбитнији када је у питању савремена држава у процесу глобализације. Напомене ради буџет и буџетска средства се обезбеђују на основу прописаних мера и дефинисана су зајоном а најчешћи извори су:

- средства од пореза,
- средства од неопорезованих прихода,
- приходи од државних предузећа и компанија,

- приходи од такси и разних накнада за услуге,
- приходи од јавних услуга,
- приходи од корисника буџета,
- приходи од приватних предузетника,
- приходи од трансфера, донација, фондација и бесповратна средства,
- остали приходи, и друго.

Ми смо се овде фокусирали само на три категорије а то су приходи односно пословања приватних предузетника, државне администрације и пензионера. Када говоримо о приватним предузетницима мислимо на реалне приходе и изворе који пристижу од индивидуалних и самосталних радњи, мала и средња предузећа као и компаније које самостално без помоћи државе функционишу на тржишту у једној савременој држави.

Категорија државних службеника обухвата све чиновнике у државној администрацији који су на терет буџета савремене државе.

И наравно пензионери који су такође на буџету државе јер је она гарант да ће радник који оствари право на пензију имати довољно средстава да живи у пензији. Модел по коме функционишу пензиони фондови и начин којим се путем обрачунавају издвајања зависи од државе до државе.

Али ми смо само овде навели примере који могу бити предлог за ослобађање терета које држава, односно државана администрација, предузима према грађанима, па и према својој адиминистрацији.

Табела 2: Приказ стања пре задужења односно кредитирања

ПРИМЕР „А“	Државни службеник	Пензионери	Приватници	Незапослени
Број људи	800,000	800,000	800,000	1,000,000
Стопа доприноса	30%	30%	30%	
Стопа пореза	20%	20%	20%	
Просечна плата	3000 евра	2000 евра	4000 евра	
За плате	2,4 милиј. евра	1,6 мил. евра	3,2 милиј. евра	
Допр. + Порез	1,2 милиј. евра	800 мил. евра	1,6 милиј. евра	

Као што смо напоменули, ово је „пример А“. Овде се ради о томе да смо границу поставили приближно да је број државних службеника једнак броју пензионера. Из табеле можемо видети да ако у некој држави живи око 4,4 милиона људи, када изуземо број државних службеника, пензионере и приватне предузетнике, остало је око 2.000.000 људи. Ако претпоставимо да је међу њима око 50% радно способно, односно око 1.000.000 људи, а да су остали деца и особе које нису радно способне. На основу процента, долазимо до тога да се за потребе државе односно за буџет мора издвојити 50%, односно 30% за доприносе и 20% за порез. У нашем примеру имамо да се на буџету мора финансирати 1.600.000 људи, а да привређује у буџет само од 800.000 запослених. То би значило да на једног запосленог у приватном сектору, имамо још три особе које он издржава. У односу на примања овако, то значи: 2,4 милијарде евра за државне службенике за плате, порезе и доприносе и 1,6 милијарде евра. За пензионере 1,6 милијарде евра за пензије, порезе и доприносе и 800 милиона евра. Релани и прави приходи, односно извори у овом случају износе само 1,6 милијарде евра који долазе из приватног сектора. Разлика која се у „примеру А“ појављује коју је потребно обезбедити само да би се дошло до нуле, износи 4,4 милијарде евра.

Ова разлика се никако не може надоместити додатним штампањем новчаница јер онда долазимо до инфлације. У случају да држава емитује или гарантује за одређену емисију обвезница, такође мора исплатити на купљене обвезнице, дивиденду, камату и главницу. У оваквим случајевима често држава прибегава интервенцијама које долазе од Међународног монетарног фонда или Светске банке како би се ситуација делимично, односно привремено ставила под контролом. Начин одобравања оваквих позајмица тражи од државе одређене гаранције које често знају да буду двоструко нерентабилне па да се на задужење плати и затезна камата због неизмирених потраживања или приспелих дуговања посебно ако је у питању грејс период. Овде је карактеристична појава грејс периода, јер политички калкуланти траже још само један мандат или коју годину како би остварили своје интересе а куда плови брод који нема кормилара можете и сами претпоставити.

На крају у нашем примеру А дошло је до одређене позајмице и одређеног грејс периода рецимо три године. Али то у преводу значи да држава мора да позајми своту која јој је потребна за три године и она износи $3 \times 4,4$ милијарде евра што износи 13,2 милијарде евра.

То је веома добар али јако непопуларан потез и тиме се често људи или стручна лица у политичким махинацијама хвале својим ауторитетом али не и образложењем на који начин ће позајмљена сума бити након истека грејс периода враћена и у ком периоду. Па наравно да ћете се сложити са тиме. Ако је грејс период као што смо рекли три године, а сума треба да се врати у наредних рецимо десет година, то би изгледало овако:

Ако је повољна камата и она на годишњем нивоу износи рецимо 2% па када све то помножимо са бројем година враћања то нам дође овако: главница + камата $2\% \cdot 10$ година = 20% или у новцу: 13,2 милијарде евра главница + 2,64 милијарде евра, што укупно износи 15,84 милијарде евра.

Ово све значи да ако савремена држава не предузме одговарајуће мере, и ако се стање не поримени морати у четвртој години да обезбеди, када доспева прва транша кредита (главница и камата) од 1,584 милијарди евра. Тако да ће све укупно морати да се обезбеди 4,4 милијарде евра недостатак у буџету 1,584 милијарди евра задужење, рецимо код Међународног монетарног фонда, а то је укупно 5,984 милијарди евра на годишњем нивоу. Како сада обезбедити овај износ за прву годину? Питање свих питања.

Наравно да савремена држава има решења и да сам процес глобализације има совје мане али има и своје предности. Тако да се у самом процесу глобализације и мерама које треба, мора и може да предузме озбиљна, одговорна и успешна држава постоје одређене предности који се могу и те како надоместити недостаци који стоје као изазов али и решење испред савремене државе. Зато се и у процесу глобализације ставови, мере и начин рада савремене државе разликује у односу на све друге процесе кроз којих је савремена држава себе мењала, трансформисала или прилагођавала не само кроз историју већ и кроз епохе од којих ћемо поменути доба капитализма, доба социјализма и рецимо сада период који и обрађујемо у овој докторској дисертацији јесте период глобализације.

Улога савремене државе јесте кључна у предизимању мера и корака који морају довести до решења економског питања како не би државу довели до банкрутства и замислите да дође неко и купи државу за пар милијарди. Наравно да је то немогућа мисија али сте приморани да предузмете кораке који воде ка решењу проблема а оно се често изналази у продаји дела капитала држава, у приватизацији или у регресирању односно рефинансирању доспели кредита. Све су ово јако непопуларне мере, јер по логици ствари, зашто би неко продао компанију од које има користи, а ту

корист ће добијати друга компанија али су ово сада питања која превазилазе оквире ове докторске дисертације те се у овом случају нећемо бавити њима.

Савремена држава би требало да има кључну улогу у свом развоју не само у процесу глобализације него и у процесу опстанка односно јачања њене улоге у самом процесу глобализације.

Да се вратимо на мере које морају бити предузете како би се надоместио недостатак који је у периоду у нашем примеру „А“ од три године. На пример, циљна група пензионера има занемарљиве промене, што неће знатно утицати на укупан износ.

Мере које планира савремена држава или државни врх да предузме у периоду од три године би се односио на: смањење броја запослених у државној администрацији за 10% на годишњем нивоу изгледало овако:

Табела 3: Приказ стања после кредитирања прве године

ПРИМЕР „А“	Државни служ.	Пензионери	Приватници	Незапослени
Број људи	720,000	840,000	800,000	1,040,000
Стопа доприноса	30%	30%	30%	
Стопа пореза	20%	20%	20%	
Просечна плата	3000 еура	2000 еура	4000 еура	
За плате	2,16 милиј. евра	1,68 мил. евра	3,2 милиј. евра	
Допр. + Порез	1.08 милиј. евра	840 мил. евра	1.6 милиј. евра	

Видимо да се умањењем од 10% на годишњем нивоу државне администрације за грејс период ништа скоро није променило, осим што је на позајмљени новац остала разлика коју можемо употребити у неке друге активности које могу имати ефекта, о чему се ради, да разјаснимо.

У првој години имамо траншу кредита коју смо позајмили а то је 4,4 милијарде евра. Ако смо смањили број запослених у државној администрацији у првој години за 10% то значи да је остварена уштеда од 360 милиона евра на државне службенике.

Као што смо приказали на табели, ни једне мере државног апарата према сопственом апарату а и према бирачком телу, јер власт увек рачуна да има утицаја на

државну администрацију и понекад са јако тешком муком прибегава смањивању исте како би што дуже опстала на власт. Али и власт у усиљеним и непримереним условаима не може чинити једну државу савременом а она ни ку ком случају не може бити претендент за кандидата у просецу глобализације јер осим позајмица, кредита и дуговања нема ништа друго да понуди.

Значи анализом нашег примера државна администрација је своју учинак смањења администрације учинила на тај начин што је 5% администрације пензионисала променом закона или декретом што се види у табели. То у новцу износи повећање линеарно(узели смо као један од могућих примера) у колони пензионери од 80 милиона евра јер је повећан број пензионера за 5% односно сада износи 840,000 пензионера. Од укупне уштеде која је остварена 360 милиона евра, значи за надомештање буџета за пензионере иде 80 милиона евра и остаје 240 милиона евра.

Административним решењем понуђена је једнократна помоћ запосленима која је износила 3.000 евра (колико износи једногодишњи просек, који смо навели у примеру) како би започели свој нови посао.

Сада се нећемо бавити која је то категорија лица која је добила отказ али можемо прецизирати да се ради о људима који немају адекватну стручну спрему, који су примљени мимо конкурса и који имају веома ниске или никакве резултате рада што би требало да утврди одговарајућа комисија.

Када и овај део административне калкулације разрешимо добијамо број да је за 40 хиљада запослених утрошено 120 милиона евра. Што значи да у првој години остало *120 милиона евра.*

Наравно једна од мера којима се прибегава од стране савремене државе јесте и мере уштеде или мере фискалне консолидације које се односе на смањења зараде запосленима и смањења пензија овај модел није често разматран и познат али он може додатно изазвати мере незадовољства и нереда тако да од успешне и савремене државе често можемо да гледамо нереде, демонстрације и нарушавања јавног реда у већем обиму који може врло лако да се претвори у грађански рат па чак и револуцију.

У овом примеру ћемо се позабавити са приходима и примањима која долазе у државну касу и која се користе у разноразне фондове, пројекте и друге административне забаве а које немају никакво значење а да и не говоримо о промашеним инвестицијама или пројектима који су само на папиру док у пракси немају никакве ефекте.

Преостало је да влада односно државна администрација предузме додатне кораке како би решила буџет у првом реду, да би предузимала и друге кораке који могу имати ефикасније резултате у односу на пројекте који се предузимају.

Приви корак се односи на довођење нових инвестиција, и самњења давања у буџетске трошкове односно акцизе, таксе, маркице, итд.

Ми овде нисмо говорили о стварним буџетским приливима, али смо говорили о реалним изворима и о реалним могућностима грађана. Наравно да постоје на стотине извора којима се додатно пуни буџет али да ли је то реално и да ли је то изводљиво није тема савремене државе већ нека друга тема. Овде покушавамо да разјаснимо генерално улогу савремене државе у процесу глобализације. Плаћање акциза, маркица, такиси, затезних камата, произвољних намета почев од локалне самоуправе па све до врха државе нисмо разматрали што наравно није тема. Овде разматрамо улогу савремене државе у просецу глобализације где грађанин не мора да иде и да стоји у ред да би добио извод из матичне књиге рођених и да при томе плати 300 динара. Обзиром да смо обрачуна радили у еврима да плати 3 еура. Можете мислити да се за потребе сваког грађанина у нашој држави коју смо навели као пример од 4,4 милиона становника за сваког грађанина извади извод рођених, извод из држављанство и и рецимо нека потврда и слично, да овом приликом не улазимо у возачке дозволе, личне карте, путне исправе, мандатне казне, судске трошкове и итд.

Дакле, за само један извод годишње од три евра, администрација наплати 5,2 милиона евра. То је веома значајан износ. А можемо такође дефинисати и јавна комунална предузећа која само за потребе одржавања, снабдевања или администрирања узимају огромне таксе и касније тај новац користе на сумњиве пројекте и на неке подршке о којима такође нећемо говорити а што скоро нигде није предвиђено законом већ се то ради произвољно и тиме се баве разноврзни одбори, комисије и удружења почев од невладиних организација које финансира сама влада па до владиних одбора, скупштинских одбора итд.

У нашем примеру ћемо приступити одређеним мерама које се тичу смањења у делу да тако кажемо буџетирања а односи се на нови пример „Б“. Да прво погледамо табелу примера „А“.

Табела 3: Приказ почетног стања А

ПРИМЕР „А“	Државни служ.	Пензионери	Приватници	Незапослени
Број људи	800,000	800,000	800,000	1,000,000
Стопа доприноса	30%	30%	30%	
Стопа пореза	20%	20%	20%	
Просечна плата	3000 евра	2000 евра	4000 евра	
За плате	2,4 милиј. евра	1,6 мил. евра	3,2 милиј. евра	
Допр. + Порез	1.2 милиј. евра	800 мил. евра	1.6 милиј. евра	

Сада ћемо приказати мере које би држава могла да предузме у примеру „Б“, и то:

Табела 4: Почетно стање али са смањењем стопе доприноса и стопе пореза

ПРИМЕР „Б“	Државни служ.	Пензионери	Приватници	Незапослени
Број људи	800,000	800,000	800,000	1,000,000
Стопа доприноса	15%	15%	15%	
Стопа пореза	10%	10%	10%	
Просечна плата	3000 евра	2000 евра	4000 евра	
За плате	2,4 милиј. евра	1,6 мил. евра	3,2 милиј. евра	
Допр. + Порез	600 мил. евра	400 мил. Евра	800 милиј. евра	

По истом моделу, можемо смањити државне административне и буџетске трошкове за 50% и наравно пстипуићемо истом програму смањења администрације за 10% годишње. Иначе овај модел је далеко привлачнији за инвеститоре не само домаће већ и стране а посебно за подстицај привредног развоја савремене државе.

Табела 5: Приказ стања након прве године са смањењем доприноса

ПРИМЕР „Б“	Државни служ.	Пензионери	Приватници	Незапослени
Број људи	720,000	840,000	800,000	1,040,000
Стопа доприноса	15%	15%	15%	
Стопа пореза	10%	10%	10%	
Просечна плата	3000 евра	2000 евра	4000 евра	
За плате	2,16 милиј. евра	1,68 мил. евра	3,2 милиј. евра	
Допр. + Порез	540 мил. евра	420 мил. евра	800 милиј. евра	

По истом принципу, вршимо обрачун у примеру „Б“ као што смо то урадили у примеру „А“, и том приликом добијамо резултат уштеде **од 400 милиона евра.**

И у једном и у другом примеру повећао се број незапослених на 40,000. Међутим у првом примеру је остварена уштеда од 120 милиона евра који се може искористити као подстицај односно 400 милиона евра у другом примеру. Шта нам ово говори а то ћемо видети у коначној табели када одлучимо на који начин да пласирамо подстицајна средства.

Ако администрација савремене државе да подстицајна-бесповратна средства средства и то за сваког ново запосленог у износу од 8.000 евра компанији која ће својим пословањем и гарантовати да ће пословати у периоду од 10 година или да ће њихова инвестиција бити у рангу најмање од 5 милијарди евра како би се осигурала улагања и подстицај државе односно обезбедила додатна средства. По овом моделу који можемо недвосмислено да кажемо да је идеалан јеу подстицај од 400 милиона евра гарантује двогодишњу плату запосленима од 4,000 евра како је сада предвиђено у нашем примеру „А“. Овај модел би у ново насталој ситуацији изгледао овако:

Табела 6: Приказ стања након првог смањења броја незапослених

ПРИМЕР „Ц-1“	Државни служ.	Пензионери	Приватници	Незапослени
Број људи	720,000	840,000	900,000	940,000
Стопа доприноса	15%	15%	15%	
Стопа пореза	10%	10%	10%	
Просечна плата	3000 евра	2000 евра	4000 евра	
За плате	2,16 милиј. евра	1,68 мил. евра	3,6 милиј. евра	
Допр. + Порез	540 мил. евра	420 мил. евра	900 милиј. евра	

Претпоставимо да ће се инвеститор (домаћа или инострана компанија) одредити да на основу повољне стопе пореза и доприноса као и подстицајне инвестиције савремене државе искористити средства и утрошити свих 400 милиона евра као подстицајна средства што износи 100,000 нових радних места.

Нарарно да се број незапослених смањено за 100 хиљада радних места у првој години и сада износи 940 хиљада незапослених, док су остварена подстицајна средства сада након прве године **400 милиона евра**.(приказано у примеру „Ц-1“)

Исти модел смањења државне администрације од 10% применићемо и у другој години, тако да ће табела изгледати овако:

Табела 7: Приказ стања након друге године смањења администрације и смањења броја незапослених

ПРИМЕР „Ц-2“	Државни служ.	Пензионери	Приватници	незапослени
Број људи	640,000	880,000	1,000,000	840,000
Стопа доприноса	15%	15%	15%	
Стопа пореза	10%	10%	10%	
Просечна плата	3000 евра	2000 евра	4000 евра	
За плате	1,92 милиј. евра	1,76 мил. евра	4 милиј. евра	
Допр. + Порез	480 мил. евра	440 мил. евра	1 милиј. евра	

Из приложене табеле примера „Ц-2“ у другој години можемо видети да се број запослених смањило за 100.000 а да је уштеда у кредиту постигнута је за 800 милиона евра. По истом моделу и принципу ћемо применити образац у трећој години у табели „Ц-3“.

Табела 7: Приказ стања након треће године кредитирања и самњења броја незапослених

ПРИМЕР „Ц-3“	Државни служ.	Пензионери	Приватници	незапослени
Број људи	560,000	920,000	1,250,000	590,000
Стопа доприноса	15%	15%	15%	
Стопа пореза	10%	10%	10%	
Просечна плата	3000 евра	2000 евра	4000 евра	
За плате	1,68 милиј. евра	1,84 мил. евра	5 милиј. евра	
Допр. + Порез	420 мил. евра	440 мил. евра	1,25 милиј. евра	

Након треће године остварена је уштеда од 1,27 милијарди евра у односу на кредитни аранжман и смањена стопа незапослености за 41%, што су скоро нестварни али изводљиви резултати.

Шта смо хтели да покажемо са овим примером и овим кредитним аранжманом? На основу овог модела савремена држава може у процесу глобализације тек у четвртој години да постигне мерљиве резултате и то: број незапослених се према овом моделу у четвртој години се смањује и он износи на 31,7%, и при томе се стварају реалне шансе да се из сопствених прихода врати прва рата из буџета. На овај начин се постиже, такође у четвртој години или првој години враћања кредита и да се целокупна зарада у државном сектору оствари по основу прихода од приватних предузетника, јер се постиже број запослених од 1,680,000 што је у укупном билансу у односу на број запослених државних службеника након реформе од 560,000 и броја пензионера од 920,000 што укупно износи 1,480,000 чиме је постигнуте ефекат да један ради за себе и за још једног. По овом моделу и принципу могуће је да се економски ефекти остваре у савременој држави у процесу глобализације. Постизањем оваквог боланса можемо говорити о улози савремене државе која тежи у процесу глобализације да сви имају позитиван биланс успеха, да се повећа брутио национални доходак по становнику земље а посебно по запоселном што је и циљ.

Наравно ово је само хипотетички оквир у којем би експерти из економије могли дати свој допринос, јер начин и модели по којима функционишу економси

системи у појединим земљама потребно је променити на глобалном нивоу јер је то и последња односно трећа карактеристика и улога коју има или би требало да има савремена држава у процесу глобализације у 21. веку.

5.1. Остваривање државне власти

Ипак савремено дефинисање појма политика у неколико се изменило током времена почев од њених почетних дефиниција које налазимо код Платона и Аристотела. Тако да су се, нарочито током прошлог и овог века водиле значајне научне полемике о дефиницији политике. Многи аутори, као и други аутори са подручја бивше Југославије дали су кроз те научне расправе веома значајан допринос уз испољавање видног уважавања страних аутора. Почетну, радну дефиницију политике ослонићемо у првом реду на наше истакнуте, водеће ауторе, као што су то Најдан Пашић, Радослав Ратковић, Јован Марјановић, Славомир Милосављевић, Драган Сименуновић¹⁶⁸ и други, уважавајући њихову домаћу и међународну репутацију.

Међутим, познате промене у схватању и дефинисању политике односиле су се првенствено само на неке елементарне чиниоце политике, али не и на њене суштинске одредбе. Можемо да кажемо да ту свакако спадају утврђени општи интереси, моћ и власт, управљање интересима и владање, политичка борба, политичко организовање и политички односи и, нарочито, држава као политичка, интересна, нужна људска творевина. Свакако, наше радно становиште у разматрању политике је: *„Политика је историјски друштвени процес управљања општим интересима организованог и цивилизованог друштва с ослонцем на друштвену и политичку моћ – укључујући и силу – формирањем разних друштвено-политичких, функционалних поредака и система и одговарајућих механизма остваривања утицања.“*

Овакво полазиште заснива се на следећим сазнањима: (1) људи су природна и друштвена бића која имају своје потребе разних врста и приоритета. Задовољење неких од њих је нужно на свим нивоима развоја друштва и њих називамо егзистенцијалним потребама. Иако се јављају потребе са развојем друштва, његове цивилизације и културе, те њих називамо развојним факултативним друштвеним потребама; (2) човек је биће заједнице и он своје егзистенцијалне потребе, као ни друга покретна допуна бића не може да задовољи – задовољава сам, већ заједно с другима. То чини да заједно

¹⁶⁸ Сименуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво”, Београд 2002, стр. 79-100.

са другима, развија одређене активности и обавља одређени ефективни рад којим постиже одређене резултате; (3) заједнички рад захтева одређивање улога у том раду, одређене односе и положаје а то подразумева одређену организацију.

Многи аспекти различитих чланова заједнице по природним обележјима и функционалним способностима, као и промене у спољашњим околностима, узрокују и разлике у потребама, могућностима да се доприноси задовољавању потребе заједнице и способностима задовољавања сопствених потреба, што води диференцирању и раслојавању унутар заједнице. Сада се овде стварају нови погледи и ту се јавља неопходност да се констатују и предвиђају потребе и начини њиховог задовољавања, да се планирају и организују заједничке акције и улоге у њима, да се утврђују приоритети у остваривању безбедности и сигурности у односу са природом и другим заједницама, итд. Ипак све ово можемо да сведемо да се јавља потреба за вођама – управљачима заједничким приоритетним интересима заједнице при чему нису све појединачне потребе и интереси чланова заједнице подједнако задовољени.

На овај начин настаје **политика** која управља интересима заједнице и то: а) унутар ње; б) према природи; в) према (са) другим заједницама.

Начин приказивања и модална шема у основним одредбама одржава се до данас, те можемо тврдити:

1) иако политика, као друштвена појава – процес настаје у одређеним природним и друштвеним условима који је, као нужни и довољни, узрокују и условљавају као развојни и историјски процес.

2) сви њени нужни и битни чиниоци тог друштвеног процеса су људи – актери тог процеса разних својстава и карактеристика, у разним друштвеним и политичким улогама, положајима, функцијама – појединачним, групним, организованим, институционализованим, итд.

3) морамо да напоменемо да су људи свесна бића која разумеју и схватају своје потребе које су у основи свих мотива, осећају и артикулишу своје интересе и конституишу их у јасне (бар наизглед) циљеве које настоје да остваре како би задовољили своје потребе;

4) неке своје циљеве људи остварују својим понашањем, у првом реду својим делањем, разних садржаја и облика. Притом, успостављају разнореврсне односе, постижу разне положаје у друштву и остварују разне могућности и способности. Делањем и понашањем остварују и трпе разне утицаје;

5) на крају и сама чињеница да разумна и стваралачка бића, зависно од оцене и процене ситуације и на основу својих сазнања, људи у целом процесу, од констатовања услова, преко конципирања циљева и у свим делањима користе и развијају одређене методе и средства.

б) сагледавањем и коришћењем примерених метода и средстава, субјекти процеса остварују неке очекиване и неочекиване, жељене и нежељене ефекте. Они постижу резултате у остваривању циљева и изазивају друге последице.

У овом случају литература претежно садржи елементе изложеног модела, а нека дела и цео модел политичког процеса.

5.1.1. Општи појам политике

Ако бисмо кренули од енциклопедијских дефиниција политике, *Мала политичка енциклопедија*¹⁶⁹ не садржи одредницу „политика“, већ обрађује појам *политичка појава*, те цитирамо само битне одредбе које се односе на политику. „Политичка појава је она врста друштвене појаве која се тиче одлучивања о општим пословима једног глобалног друштва и борбе која се око тога води међу различитим класама, политичким партијама и интересним групама“.¹⁷⁰ „...У друштвеној стварности политичке појаве нису увек самосталне и јасно издвојене од других друштвених појава. Све или многе политичке појаве, дакле, нису изоловане: оне прожимају све друге сфере друштвеног живота и саме су њима прожете.“¹⁷¹

Ипак и у *Политичкој енциклопедији* нема посебне одреднице под називом *политика*, али нема ни одреднице *политичка појава*.¹⁷² Морам да констатујемо, да постоји одредница *партије*, у оквиру које се обрађују и *политичке партије*, и одреднице: *политичка антропологија*, *политичка економија*, *политичка филозофија*, *политичка функција*, *политичка институција*, *политичка корупција*, *политичка криза*,

¹⁶⁹ *Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1966.

¹⁷⁰ Исто, стр. 867.

¹⁷¹ Исто, стр. 868.

¹⁷² *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.

политичка култура, политичка машина и политичка наука.¹⁷³ Разматрајући предмет политичке (политичких) наука, аутор текста индиректно је покушао да одреди и појам политике. У том смислу он каже: „Друштво и човек стварају и носе политику као спољну и своју снагу, као наметнуту и прихваћену нужност, као средство отуђења и потврде“.¹⁷⁴ Али даљим сагледавањем: „Предмет политичких наука је политика у својим унутрашњим аспектима. Тако да су основна подручја политике као науке су: а) основни појмови и методологија (политичких наука); б) политичко и уставно уређење појединих земаља; в) политичке странке, интересне групе, јавно мњење и политичко понашање грађана (*political behavior*); г) јавна управа, организација, управљање, бирократија; д) међународни односи.“¹⁷⁵ Сада, ако се с овим повеже и текст у оквиру одреднице држава, може се оформити радна дефиниција појма „политика“, која одговара друштвеном реалитету на који се појам односи.

На тентак зачујује да се обе поменуте енциклопедије као и *Правна енциклопедија*¹⁷⁶ не баве експлицитним дефинисањем појма *политика* под посебном одредницом. Посебно чуди зато што у другим посебним одредницама користе појмове са префиксом *политички*, па се намеће питање: одакле је изведен префикс *политички* ако основни појам *политика* није одређен? Питамо се, да ли је то чувеног професора Ј.Р.Марјановића навело на став да је: *политику могуће појмити, али је није могуће дефинисати?*

Наводећи поједине енциклопедије у тзв. старију литературу, морамо указати и на то да су у нас неки њени савременици покушали да дају одређења политике.

И сам Радослав Ратковић, у делу *Огледи о проблемима савременог друштва* каже да је политика „...област друштвеног збивања, друштвених односа и облика, у којој се решавају питања управљања друштвеним пословима...“¹⁷⁷ па сферу политике „чини онај део надградње који се назива политичка надградња – где се врше активности управљања заједничким друштвеним пословима, значајним за друштвену целину, и организовање друштва за обављање тих послова.“¹⁷⁸ Јован Мирић покушава да конкретизује остваривање политике кроз одређене политичке појаве:

„1) друштвене активности усмерене на управљање општим друштвеним пословима;

¹⁷³ Исто, стр. 745-752.

¹⁷⁴ Исто, стр. 753.

¹⁷⁵ Исто.

¹⁷⁶ *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1979.

¹⁷⁷ Ратковић Радослав, *Огледи о проблемима савременог друштва*, Култура, Београд, 1961, стр. 130-131.

¹⁷⁸ Исто.

- 2) социјални корени и фактори који ове активности изазивају;
- 3) свест којом се ове активности руководе (и процеси стварања те свести, процеси интегрисања појединачних воља у заједничку вољу);
- 4) организације и установе преко којих се друштвено управљање врши и њихово деловање.¹⁷⁹

Тако да Ратковић у књизи *Основи политичких наука* посвећује целу другу (II) главу тадашњим савременим схватањима о политици. У трећем делу књиге, под насловом *Политика у савременој епохи (Прелазне епохе, Савремено друштво и политика и Савремена држава)* знатно продубљују почетне поставке о политици и представљају битан чинилац схватања политике у овом раду.¹⁸⁰

Морамо да нагласимо као значајну основу нашег дефинисања политике спадају и нека одређења која је дао и Славомир Милосављевић самостално или са коаутором. Навешћемо једну од старијих његових дефиниција и једну од новијих. У делу *Политичка акција*, он сматра да: „На основу поменутих и других дефиниција које, све у свему, чине довољан методско-категоријални основ, могуће је издвојити битна обележја политике и политичког, прво у „класичном“ виду политике, а затим и у процесу подруштвљавања... Прво, неспорно је да се поллитика јавља и постоји самоу људском друштву. А то значи да се као друштвена појава јавља тек када се човек у одређеној мери осамостаљује од (природе и) друштва на основу својих радних способности. Друго, политика се јавља тек када друштво постаје способно да установи специфичан вид друштвене организације - државу“.¹⁸¹

Професор Милосављевић је као трећу одребу дефинисао политику као појаву чији је „...настанак нужно повезан са настанком калса и способношћу једне (владајуће) класе да успостави монопол насиља над осталим деловима друштва и да их организује у функционалну целину, способну да, упркос класном сукобу, обезбеди репродукцију друштвеног живота на све вишем нивоу. Четврто, политика се јавља са друштвеном поделом рада и непосредно производи у *прво време физички* и непроизводни (у прво време интелектуални, али само условно речено). У ствари, то је подела на оне (оног)

¹⁷⁹ Мирић Јован, *Интересне групе и политичка моћ*, Народно свеучилиште – Центар за политичке студије, Загреб, 1973, стр. 38.

¹⁸⁰ Ратковић Р, *Основи политичких наука*, Институт за политичке студије, Београд, 1985.

¹⁸¹ Милосављевић Славомир, *Политичка акција*, Институт за политичке студије, Београд, 1977, стр. 55-56.

који владају и оне којима се влада. Пето, политика уноси у друштво хијерархију засновану на класној припадности и власти.¹⁸²

На овај начин одређење појма политике аутори С.Милосављевић и Иван Радосављевић у делу *Основи методологије политичких наука* наводе допунске одредбе значајне за дефинисање политике: „а) да је она трајан процес и активност; б) да је рационална, са унапред одређеним даљим, ближим и конкретним циљевима; в) да су утврђени инструменти средстава којима ће се остварити циљеви; г) да нужно установљава потребну организацију друштва које је (у целини, дугорочно гледано) у складу са основним потребама друштва на датом нивоу развоја, и д) да има своје специфичне методе дејства.“¹⁸³

Сви ови ставови које смо навели осим тога, они нам указују на три нивоа манивествовања посебности политике у односу на друге друштвене делатности, те сугерирају да се политика може посматрати као процес, сложена структура и као сложен систем.¹⁸⁴

Професори С.Милосављевић и И.Радосављевић у наведеном делу, наводе три битне групе политичких функција (функција политике): „а) основне: „функција идентификације, функција вредновања и функција остваривања циљева; и б) опште функције: усмеравање, интеграције и заштите.“¹⁸⁵ Конкретизација наведених функција остварује се кроз многе оперативне функције.

Респектабилно гледање на становишта Ј.Марјановића о појму и битним компонентама политике: „Политику као сферу друштвеног живота карактеришу две основне компоненте: субјективна и објективна...“.¹⁸⁶ Осим тога, једино енглески језик има два израза за ова два основна значења појма политика. Ово указује на то прво значење, израз *политика* (енглеска реч: *politics*) означава „...један домен друштвеног уређења и друштвених односа у којима се изражавају и супротстављају борбе интереса и схватања друштвених класа, група и појединца о неким основним питањима живота друштва и појединаца“.¹⁸⁷ „У другом смислу реч политика (енглеска реч: *policy*)

¹⁸² Исто.

¹⁸³ Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван, *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 24.

¹⁸⁴ Исто, стр. 25-28.

¹⁸⁵ Исто, стр. 29.

¹⁸⁶ Симеуновић Драган, *Теорија политике – основи политичких наука*, Удружење „Наука и друштво“; Београд, 2002, стр. 80.

¹⁸⁷ Исто.

означава програм, правац и облике формулисања одговарајућих интереса, тежњи и циљева класа, нација, група па и човечанства као целине...“.¹⁸⁸

Посебно је интересантно схватањ које наводи проф. др Д.Симеуновић о политици као уметности илузије. „Али упрво политика као област емпиријског и унутрашњег и спољашњег света није свет праве стварности, већ, напротив, она се у строжем смислу него уметност мора назвати пуким привидом и грубом обманом.“¹⁸⁹

На овај начин додавање извесних елемената „божанског“ или бар надљудског, може овај став учинити јаснијим. То ипак чини да – илузије и заблуде људи нису само њихове фантазије (у пежоративном смислу речи) већ су и неизбежан део њихове сваке, па и политичке реалности, све док су људи разумна, али сопственом природом и друштвом ограничена бића.

Приказане дефиниције у ствари су основ наше радне дефиниције. Изгледа да је ту дефиницију оправдано допунити и ставом да је политика, као активност управљања општим интересима, истовремено и процес изазивања и решавање сукоба – разних врста, укључујући и ратне.

5.1.2. Политика као процес, структура и систем

Сада можемо да констатујемо да је политика један од битних процеса насталог на одређеном нивоу развоја људског друштва.

Ипак је оправдано схватити га као историјски и развојни процес, који има свеоје друштвене разлоге, зачетке, ширење и раст (успон), своје стагнације, падове и престанке. Сам осврт, ипак није тврдња о крају политике, већ само указивање на сложеност процеса политике као општег појма и реалитета који се одиграва кроз мноштво истовремених политика и ван политичких процеса.

¹⁸⁸ Исто.

¹⁸⁹ Симеуновић Драган, „Теорија политике“, Симеуновић Драган, „Теорија политике – основи политичких наука“, Удружење „Наука и друштво“; Београд, 2002, стр. 89.

Говорећи о политици како појави и узимајући у обзир да је политика процес (у савременом значењу) не настаје истовремено и на разним просторима се не развија истовремено.

Мада се изучавање политике не може свести само на изучавање државе као најзначајније творевине и инситуције политике, већ се мора констатовати да се политика јавља са настанком организованих друштвених заједница и управљањем интересима тих заједница (овде је реч о политици у најширем смислу речи), у чему ауторитет игра значајну улогу, политика као процес се најлакше може пратити преко процеса настајања и развоја држава.

Сада за сваки процес битни су његови чиниоци, његове етапе и фазе које су квалитативно и квантитативно одређене у времену и простору у којима се манифестују.

Становишта политика¹⁹⁰ је процес стварања, мењања и разарања одређених друштвених поредака, карактеристичан само за људску врсту, сврховит и заснован на људској интелектуалној, делатној и материјалној моћи и способности да се прилагођава околностима и да их, кроз краћи или дужи рок мења у сопствену корист.

Ипак способност – моћ стварања поретка битан је основ политике.

Наравно да политику не можемо сматрати природним процесом, нагонским и стихијским иако не одричемо везе и неке чиниоце природности, стихијности и спонтаности, већ првенствено људским – друштвеним, рационалним, сврховитим и стваралачким процесом, заснованим на спознаји потреба, интереса и могућности.

Чињеница да због тога, политику, осим етапа својствених сваком развојном процесу (које смо већ помињали), приписујемо и специфичне етапе одгиравања:

- а) етапа откривања потреба и интереса;
- б) етапа димензионирања и вредновања потреба и интереса;
- в) етапа артикулисања;
- г) етапа откривања, мерења и вредновања могућности;
- д) етапа иницијативе и покретања процеса решавања проблема;
- ђ) етапа планирања;
- е) етапа делања на остваривању ;
- ж) етапа констатовања, вредновања ефеката и коришћења постигнутих ефеката.

¹⁹⁰ Марјановић Јован, „Појам и битне компоненте политике“, у: Симеуновић Драган, „Теорија политике – основи политичких наука“, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002, стр. 79-81.

Наведене етапе су сложене и одигравају се кроз разне фазе изражавања нескладности и неусаглашености разних интензитета, као и кроз фазе усаглашавања и усклађивања уз знатан утицај и утицање моћи и ауторитета разних врста.

Немогућност оспоравања ни да је то процес који има своју структуру. Тако да наводимо да први аргумент у прилог томе је што нема ниједног процеса који се не састоји из мноштва чинилаца од којих су неки битни и трајни, без којих једноставно нема ни процеса. Иапк други аргумент је да су сви друштвени процеси могући само ако постоје људи и људско друштво. У суштини схватајући политику као искључиво људски друштвени процес, можемо да идентификујемо сталну и стабилну структуру тог процеса. Њу чине:

А) неки услови у којима настају потребе, интереси, односи и у којима се остварују одређена понашања и делања. Стављамо услове на прво место зато што су они битни за све процесе уопште, јер стицај нужних и довољних услова конституише узроке;

Б) неки субјекти – односно људи разних својстава, карактеристика, улога и функција – актера у политичком процесу. Без њих ни друштвених ни политичких процеса нема;

В) неке потребе, интереси, циљеви, њихова мотивациона основа и мотивираност, јер су људи претежно бића обдарена разумом и делају покретани неким разлогом а не искључиво и превентивно нагонски и стихијно, нарочито не када се ради о политици;

Г) нека понашања и делање актера кроз које се и којим се успостављају одређени односи, јер је једино тако могуће поставити и остваривати циљеве;

Д) неке методе и средства политичког делања и утицања, и

Ђ) неки ефекти, резултати и последице делања и примене одређених метода и средстава.

Наравно неки појмови објашњавању ове структуре, те нема потребе да се дуже задржавамо јер о томе смо више говорили и у првом поглављу. На све ово додајмо само да структуру прожимају тежње људи за коришћу (схваћеном у најширем смислу) и страх од штете или губитка користи.

Поставља се озбиљно питање може ли се политика схватити као систем или се само може проучавати кроз систем као теоријско аналитички модел.

Обзиром да је то метатеоријско и метаметодолошко питање, овом приликом нећемо трагати за научним одговором на њега. За нашу тезу довољно је да констатујемо следеће:

- 1) свака друштвена заједница је некакав функционалан друштвени систем;
- 2) сваки поредак неке друштвене заједнице је систем односно њен подсистем, као што је то и свака организација;
- 3) политика (најшире схваћена) суделује у конституисању система, тежи остваривању система, одиграва се у систему и остварује системски.

Наравно да на основу тога политика се може схватити као сложен и функционалан систем и као такав теоријски и емпиријски проучавати. Савремену праксу и обележавају разни политички системи, а то је и предмет многих проучавања и научних дела из области политикологије.

Сви аспекти оквиру система људског друштва, политика је један од битних подсистема утемељених у разумности и неизбежној друштвености човека. Сагледавањем друштвеност и заједницу у себи оне су чак противуречне категорије јер подразумевају индивидуалности и колективност, прогрес и традицију, вољу, слободу избора, покоравање и владање, сарадњу и борбу, организацију и импровизацију, уобичајено понављање и пројекције, итд.

У овом случају веома сложен подсистем политике као целине, који се са развојем људског друштва даље разграничава и продубљује јер развој људског друштва уноси мноштво новина и разноврсности (довољно је само погледати улоге и функције човека) при чему не истискује и не поништава све претходно постојеће.

Данашња политика се и продубљује продирући у ове индивидуално па и у интимне односе човека, у сферу његове приватности – која се све више сужава.

Тако да је њен генерални ток не би могао бити такав да се у њеном фундаменту не налазе моћ, сила и власт, без којих не би (или бар до сада није могао) бити успостављен, одржаван и развијан друштвени и политички поредак.

То је у сваком случају разумљиво је да систем политике, схваћен као систем управљања општим интересима (што подразумева хијерархију), има и своје неопходне подсистеме.

И сада можемо да кажемо да разум човека подразумева сазнања тј. опажања, мишљења, представљања, именована, суђења, итд. те је разумљиво да основни и битни подсистеми политике буду:

1) јако битан подсистем информисања кроз који се и уз употребу кога се прибављају, обрађују и дистрибуирају обавештења унутар заједнице и према људском (друштвеном) окружењу. Притом политика подразумева нужно природне и друштвене „вештачке“ подсистеме, нагонске, спонтане и организоване, укључујући и политичку (директну и индиректну) агитацију и пропаганду.

2) такође јако битан подсистем одлучивања нужно следи иза подсистема обавештавања. Јер, када су сазнате потребе, начини и могућности њиховог задовољавања, потребно је донети одлуку (одлуке) о даљем понашању и делању. Политика нужно доноси одлуке о себи самој и односима са другим.

3) можда најбитнији подсистем организовања у било којој развијенијој људској заједници прожима све друге подсистеме – јер је и сама заједница некако организована. Међутим, овде је нагласак на организовању понашања и делања усмереног на извршавање одлука. Како политичке одлуке (било којег садржаја и облика) никада нису јединствено прихваћене, већ су често тумачене у више варијација уз придавање разних значења и значаја), то организовање извршења одлука подразумева и контра-организовање. Може се сматрати да је суштинска улога подсистема организовања у успостављању функционалног механизма политичког деловања и утицања.

4) један нормалана подсистем комуницирања (општења) је подсистем којим се остварују одлуке политике, односно чијим се функционисањем остварује политички процес. Друштвене карактеристике политичког процеса намећу као једини начин остваривање политике разне садржине и облике општења којим се остварују утицаји, и то општења са природом (мада се оно у одређеном смислу може сматрати једносмерним), општења у друштву и са друштвом (његовим разним субјектима) и општења унутар политике. Овде појам општења узимамо у најширем значењу, укључујући и борбу, рат, сарадњу, итд.

5) И на крају последњи, али не и најмање важан, на последњи по редоследу нагонска, делује подсистем вредновања. Овде можемо да кажемо да је суштина овога подсистема је у успостављању, афирмацији, одржавању, наметању и примену унутар себе усклађеног скупа оријентационих вредности које указују на неформалне и формалне захтеве за одређеним друштвеним и политичким понашањима.

Иако он садржи критеријуме и стандарде којима се оцењује – вреднује сваки чин, поступак, активност и акција, свако понашање и делање и сваки ефекат (резултат и последице) неког чињења. Подвлачимо да поменута усклађеност није тотална и

апсолутна, већ је релативна и еластична, детерминисана са десетак основних стандарда у одређеном тумачењу.

5.1.3. Политички односи, субјекти и актери

У свакој савременој држави политички односи су врста друштвених односа. Од других односа они се разликују по својој садржини и предмету.

Овде наглашавамо да су, у суштини односи који се тичу задовољавања и развијања потреба, интересни односи, у којима средишњу улогу има власт. У процесу глобализације ипак поједностављено речено, то су односи борбе за власт, а у савременим условима, за државну моћ и власт, за те шире, за међународну моћ, власт и утицај.

Савремена држава политичкој пракси то су односи равноправности, односи доминације и односи подређености у разним облицима, садржинама и областима политичког и друштвеног живота.

У савременој држави су односи владања и покорности, односи независности, међузависности, зависности одређеног степена до потпуне зависности.

Можемо да напоменемо да ти односи варирају од такмичења, преко конкуренције која може бити лојална до непосредног непријатељства које резултира сукобом у које и једна страна бива уништена.

Суштина коју наводимо у новијој историји да у дневној употреби политичке праксе често се употребљава реч „једнакост“. Али морамо да напоменемо да је суштинско значење те речи не дозвољава њену употребу у карактерисању односа друштвених и политичких субјеката у процесима остваривања утицаја јер се сви појединачни субјекти међусобно веома разликују, а иста је ситуација и са групним, колективним, институционалним и другим субјектима политичког и друштвеног живота.

Тако да је само условно можемо говорити о односу са самим собом и према себи, а за политику је битан однос између више разних и разноврсних субјеката.

Сада се ствари и чињенице мењају тако да нам је неопходно разликовати политичке односе између појединачних субјеката, у ужим заједницама и организацијама и између њих, у државама и између њих и, рекли бисмо, у регионалним и међународним заједницама и организацијама.

Међутим, ма где се и ма између кога се политички односи одигравали, њихова битна карактеристика је добровољност – наметнутост, интересност, доминација и подређеност (покорност) у успостављеном поретку док траје.

У овој докторској дисертацији политичким субјектима и актерима већ је раније било довољно речи. Само морамо овде напоменути да је лако препознати политичко језгро – вођство – лидерство, политичке активисте, политичке следбенике и кориснике политичких резултата у свим политичким организацијама – странкама и сл. као и у државама и на међународном плану.

Сами односи и конкретни актери су променљиви, али су могући оквири промена релативно дугорочно стабилни.

5.1.4. Политички циљеви

У самом процесу глобализације политичке циљеве морамо схватити као артикулацију смислено одређивање општих интереса који се, применом одређених метода и средстава, уз одређено ангажовање субјеката, у постојећим условима и у току њихових промена, могу остварити.

Сада, да ли је наше изложено схватање политичких циљева одрживо?

Ми ћемо у анализу и ваљану критику оваквог дефинисања циљева може се упустити са различитих полазишта.

Ипак је једно, потпуно валидно је оно које полази од карактеристика субјекта, његовог друштвеног и политичког положаја и њиховог корпуса интереса.

На овај начин се може поћи од државне власти, од политичке партије, од друштвене групе (класе, нације, конфесије, расе, аутохтоног и новодосељеног становништва, итд.) – дакле од унутрашњег политичког субјекта, али се може поћи и од иностраног – спољног субјекта.

Ако бисмо од било од ког субјекта кренули, суштинска одредба политичких циљева се не мења.

У суштини могуће је поћи и од садржине циљева, но и у том случају предложена дефиниција је одржива.

Онда је у свим случајевима, битна садржина је спој власти односно утицаја и неке реалне друштвене вредности која се, у коначном, јавља и као материјализована. И сви други приступи воде истом постулату.

Наравно не значи да превиђамо да циљеви разних субјеката могу бити неусклађени, чак противуречни; да циљеви појединаца само делимично бивају обухваћени заједничким – општим политичким циљевима, итд.

Циљеви по свом домету и обухвату могу бити:

А) Историјски циљеви, који се могу јавити као унутрашњи и спољашњи, тј. усмерени према одређеним ситуацијама и субјектима унутар одређеног друштва, државе, региона, итд. У досадашњој политичкој пракси такви су циљеви били ослобађање од колонијализма, стварање сопствене државе, постизање одређеног нивоа културног и научно-технолошког развоја, итд;

Б) Стратешки циљеви који су у основи сваког успешног развоја. Такви су циљеви, на пример, усвајање новог устава који омогућава правно дубоке друштвене промене; придруживање одређеним моћним државама или другим политичким групацијама под повољним условима, итд.

В) Тактички циљеви су, по правилу, саставни и ужи, сегментирани циљеви у функцији остваривања стратешких циљева. Тако, на пример, ступање једне политичке странке у коалицију са више странака како би њен представник учествовао у влади земље у функцији је јачања (или пропадања) странке и остварења њених стратешких циљева;

Г) Оперативни циљеви који се могу назвати и конкретним или чак инструменталним. То су зајенод конкретни циљеви, који сваки за себе, појединачно, немају велики значај, али њихово кумулирано остваривање врши веома велики утицај на друштвена и политичка кретања. На пример, именовање субјеката Н.Н. за директора школе; директора пијачне управе; начелника неке инспекције, итд. само по себи нема велики политички значај, али свако од њих има одређену моћ и може је – чак дужан је да је користи на одређени начин. Повезане те тачке у „мрежу утицаја“ значајан су фактор у целини утицаја, у шта се овом приликом не можемо дубље упуштати.

Логично је да сви циљеви нису подједнако реалистично постављени, те нису ни приближно једнако остварљиви. Међутим, нису ни сви циљеви подједнако истинити. Неки субјект који је декларисао одређене циљеве може стварно намеравати и ангажовати се на примеран начин да их испуни, али такође може да их не сматра обавезујућим и да их декларише само инструментално и формалистички. Иапк, многи декларисани циљеви у политичкој пракси у суштини су празно обећање и, чак, свесна обмана.

Политички циљеви су састављени из две основне компоненте. Једна се увек тиче власти (као синтезе моћи и силе), а друга оног што је предмет политичког управљања, тј. предмет потребе и интереса. Дакле, једна компонента политичког циља је „политичка“, друга је „ванполитичка“. Одлука да се води рестриктивна или стимулативна политика прихода грађана, јесте политичка. То је политичка одлука која се спроводи одговарајућим средствима. Предмет одлуке – приходи грађана – није стриктно политички већ економски, али он јесте предмет политичког (наравно, не само политичког) управљања.

Многи политички циљеви прожети су тежњама да се прибави: а) подршка, б) пристанак или бар в) непротивљење субјеката који својим активним или пасивним држањем, односом, могу утицати на остваривање циљева.

У свакој савременој држави и њеној озбиљној политици постоје пореци циљева формирану по разним критеријумима. Нема политике без премарних и секундарних, приоритетних, текућих и одложених циљева, без фундаменталних, аутентичних циљева, компромисних и запостављених – одбачених циљева. Поредак циљева у политици еластичан је и променљив у складу са прагматистичким схватањем политике као „вештине могућег“.

Сада између принципа – начела политике (праведност, хуманост, једнакост, добробит, благостање, демократија, итд.) политичких циљева и стварног политичког понашања нема увек не само пуне већ често ни довољне сагласности.

Такође, принципијелност било које политике наилази на велика искушења због конкуренције и борбе за моћ, силе, интереса и потреба. Принципи су се често користили као образложење циљева, па и оправдавање одређене политике. У процесу глобализације, суштина политике савремене државе, осим формирања интересних циљева и њихово остваривање утицаја с ослонцем на друштвену и политичку моћ – а уз прихватање и пристанак уз мање или више добровољности, односно принуде и (или) насиља.

Ово узимамо као једну од подела савремених држава на демократске, аутократске и тоталитарне, о чему смо већ писали.

5.1.5. Схватања Слободана Јовановића о политици

Нека схватања о политици Слободан Јовановић изражавао је више индиректно него директно. То је и нормално јер је он првенствено био теоретичар државе, њене власти и владања.

То можемо видети како је у излагањима у његовом теоријском најпознатијем и по многима – најпознатијем делу *О држави*,¹⁹¹ тако и у другим делима као што су: *Из историје политичких доктрина: Платон, Макијавели, Берк, Маркс,...; Примери политичке социологије – Енглеска, Француска, Немачка, 1815-1914; Политичке и правне расправе; Уставобранитељи и њихова влада; Портрети из историје и књижевност*.

Он је своје трагање за правим значењем појма политика започиње са проучавањем Платона и Платонове академије. Наводећи *Апологију, Критона, Горгију*, С.Јовановић у делу *Из историје политичких доктрина* указује на жесток напад на политичаре и каже: „Њихов је прави задатак да проучавају, да васпитавају, да поправљају људе. Сада, њихова је једина брига да дођу на власт, и да на власти што дуже остану. Од тога, ласкају народу, повлађују његовим предрасудама, служе његовим рђавим тежњама.

Они уместо да га поправљају редом и строгошћу, они га кваре попуштањем и мажењем. У суштини ма колико ови демагози били штетни за народни морал, има једна врста политичара која је још штетнија. Они су политичари кји теже тиранији, и

¹⁹¹ Јовановић Слободан, *О држави*, Геца Кон, Београд, 1922; Видети и остале књиге С.Јовановића: *Из историје политичких доктрина: Платон, Макијавели, Берк, Маркс,...; Примери политичке социологије – Енглеска, Француска, Немачка, 1815-1914; Политичке и правне расправе*, Геца Кон, Београд, 1908; *Уставобранитељи и њихова влада*, БИГЗ, Београд, 1990; *Портрети из историје и књижевност*, Нови Сад-Београд, Матица српска-Српска књижевна задруга, 1963.

отворено исповедају да моралног закона нема.¹⁹² Дакле, ово није становиште С.Јовановића већ интерпретација текста из *Горгија*. Сам избор текста изабраног за интерпретацију, говори о одређеном креативном и критичком схватању политике, истина говорећи о њој као о *делатности политичара*.

Политика није ствар народа као целине, већ политичара који су вишег статуса, способности и одговорности који народ треба да проучавају, васпитавају и поправљају – редом и строгошћу... Постоје они који владају и онима којима се влада, постоје мере „строгости“ које политичари могу да примене на народ. Ипак политика треба да буде у складу са моралним законима.

Када говори о Платоновој Академији, Слободан Јовановић каже: „Политика се схватала, прво, као *искуство и завет предака* који се врши, а не дискутује. Затим, кад се о њој стало дискутовати, она се схватала као *вештина убеђивања* ...Тек у Академији покушава се начинити политика *науком која проучава државу*. Сада од просте вештине која доноси појединцу успех у *страначким борбама*, политика постаје објективна истина, која, правилно примењивана, обезбеђује држави миран, срећан живот. Платон, под политиком подразумевало се нешто што би одговарало парламентарној реторици и дијалектици. Он пак разумевао је под политиком нешто што би одговарало *државном праву и социологији*“.¹⁹³

С.Јовановић у даљем исказу не указује на препознавање интересног основа управљања народом од стране политичара, мада је то очигледно из исказа о односу политичара и народа. Ипак тај став следи и из наредног исказа Слободана Јовановића када сматра: „Од вођа демократије тражило се стога да мисле својом главом и да имају сваковрсна знања... Платон је ценио...врсту политичара: људи који можда неће умети да беседе народу, али ће знати и разумевати државне послове“.¹⁹⁴

Платон закључује: ко хоће да буде државник, не сме се ослонити на своје *надахнуће* ни на своју *срећну звезду*; он мора засести, па учити државништво, као што се учи једна вештина или занат. На крају, ма шта приговарали времену и својствима тадашње државе, као и критеријумима приступа овој проблематици из времена Слободана Јовановића, многи битни чиниоци схватања политике изражена кроз цитиране ставове веома су актуелна и данас.

¹⁹² Јовановић Слободан, *Из историје политичких доктрина*, Сабрана дела, књига прва, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон а.д., Београд, 1935, стр. 19.

¹⁹³ Исто, стр. 51.

¹⁹⁴ Исто, стр. 51-52.

Политика не може бити произвољна и самовољна, она је управљање општих интереса на корист народа, за одговарајућу улогу у политици потребна су одговарајућа знања и вештине, политика захтева одређено морално и одговорно понашање, итд.

Слободан Јовановић је своја становишта о политици знатно непосредније и јасније изразио се у критичком разматрању ставова Макијавелија.

Тако да је међу мноштвом ставова С.Јовановић, применом анализе *Разматрања и Владалац*, чини нам се да посебно издваја следеће ставове: „Макијавели је уверен да у политици само „наоружани пророци“ стварају нешто ново. Ново стварање се не оснива одушевљавањем присталица; оно се оснива силом... Да би се сломио отпор присталица старог стања, мора се употребити сила... Онај ко оснује монархију туђом војском, увек је у опасности да изгуби своју државу, ако му се та војска одузме...“.¹⁹⁵

Слободан Јовановић сматра да Макијавели, као политички филозоф, има врло високи ранг... Макијавели је раскинуо везу између политике и богословије и начинио политику *световном науком*. Тако да је његова политика не само да нема везе са религијом, него нема везе ни са моралом, већ постоји као самостална наука. Међутим, Слободан Јовановић, снажно критикује и оспорава Макијавелијев метод, истичући аргументовану контратезу, и сматра да: „Макијавели држи да се проучавањем историје могу изнаћи извесни општи закључци који важе за сва времена и за све народе. Међутим, тако је то постало и његово уверење о политичкој непогрешивости римског народа. Ову тајну политичког успеха Римљани су пронашли једном за свагда...“.¹⁹⁶

Овим схватањима Макијавелија, Слободан Јовановић супротставља следеће становиште: „Дакле, употребом историјске методе, дошло се до закључка да су све политичке мере и све политичке установе од релативне вредности; да једне исте мере и једне исте установе могу ваљати и данас, а не ваљати сутра; да стога свако време мора имати своје нарочито искуство, своју нарочиту практичну филозофију...довољно је знати то, да се при утврђивању те једнообразности узима у рачун само оно што поједини народи показују у свом развиту сличног.“¹⁹⁷ Слободан Јовановић, на крају закључује: „Поред свих мана своје методе, Макијавели остајевелики реалист у политичкој науци. Његов реализам види се већ по његовој основној идеји о држави. То је једна идеја чудновато упрошћена, и у својој једностраности *дубоко и страховито*

¹⁹⁵ Јовановић Слободан, *Из историје политичких доктрина*, Сабрана дела, књига прва, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон а.д., Београд, 1935, стр. 119.

¹⁹⁶ Исто, стр. 135-137.

¹⁹⁷ Исто.

истинита.“¹⁹⁸ На основу тога, намеће се питање: колико има у савременом политичком мондијализму и у пракси ширења Европске уније Макијавелијевог становишта о ваљаности метода Римске империје?

Степен сагласности о схватњу политике Слободана Јовановића јасно је изражен и у његовом веома значајном делу *О држави, основи једне правне теорије*.

Обзиром да се настанак политике као оформљене посебне друштвене појаве повезује са настанком политике, навешћемо само неке најзначајније ставове Слободана Јовановића у вези с тим. Он каже: „...у држави постоји *једна власт* која *наређује* вршење тих правила... она се *намеће* појединцима *силом* једног *спољашњег ауторитета*...“.¹⁹⁹ Он такође, јасно разликује правне, социјалне (социолошке) и политичке теорије о држави, да би закључио да је држава настала спољашњим утицајима: „Ти спољашњи утицаји свде се на један, а то је: *на рат*. ...Права се власт јавља тек у држави... Власт се не врши више само у интересу господарске групе, него у интересу целе заједнице; другим речима власт се ставља у службу права“.²⁰⁰

Можемо да констатујемо да су схватања политике Слободана Јовановића веома слична појму политике који смо понудили на почетку излагања: да је то друштвени процес, да су његове битне садржине интереси и власт, да је карактеристичан по борби (и угрожавању), да у њему у разним условима и ситуацијама суделују субјекти у разним улогама и разних карактеристика, да је то реалан и реалистичан процес, итд.

Ипак поједностављено речено, схватање политике С.Јовановића садржи све битне одредбе наше дефиниције политике, укључујући и силу.

¹⁹⁸ Јовановић Слободан, *О држави*, Геца Кон, Београд, 1922, стр. 2.

¹⁹⁹ Исто, стр. 2-5.

²⁰⁰ Исто.

5.2. Очување мира и националних вредности државе

Настанак државе и права фундаменталан је преломни моменат у развоју људског друштва. Он је и фундаменталан не само за однос између људи унутар људског друштва (људских друштава и између њих) и за односе са окружењем које је створила природа. Развој људског друштва, у чему су државе и право играли битну улогу као обједињени систем, водио је све организованијем настојању да се људи, људско друштво ослободи деловању нагона и интуиције и да се понашања људи учине умнијим и организованијим, предвидљивијим и узајамношћу условљеним.

Током развоја људског друштва развиле су се одређене различите културе и цивилизације, али и различите државе и различита права у њима и између њих, а развили су се различити типови односа између њих – од конфликта у облику ратовања, преко савезништва и формирања међународних организација и институција. Настанком међународног права, прокламовањем мирног решавања спорова и уграђивањем концепта људских слобода и права у политику и право држава, држава је умногоме изменила своје битне одредбе, нарочито у сфери суверености. То је један од битних разлога да се савремена држава и њена неизбежна компонента право трајно научно проучавају.

Проф. др Д.Симеуновић дефинише владавину права као „...владавину начела о томе какви закони треба да буду, те како, на кога и од кога треба да се примењују. ...Да би данас нека држава могла бити означена као правна држава, односно држава у којој постоји владавина права, мора бити модерна, институционализована и демократизована заједница“.²⁰¹

Дакле, *владавина права* је савремени државно политички и савремено правни идеал сваке демократски уређене, правне државе.

Да ли је некад овако артикулисан идеал довољно јасно артикулисан идеал, прва је компонента предмета нашег изучавања.

²⁰¹ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 75-76.

Претпоставимо да све савремене демократске државе настоје да остваре поставку о владавини права, али смо сигурни да у савременим условима наилазе на многе потешкоће и препреке у остваривању друштвене, државно-правне ситуације која се назива владавина права. То је централна, битна компонента ове теме. Но да би се дошло до сазнања о тешкоћама и препрекама у остваривању владавине права, потребно је проучити одредбе савремена држава, која тежи остваривању владавине права.

Отклањање узрока и препрека и превентивно спречавање настанка нових узрока препрека и тешкоћа, као и отклањање текућих тешкоћа и препрека, то је делатност државе.

У тим делатностима битно место заузимају откривање стварних потреба за одговарајућим правом које се у датој ситуацији може применити; изградња одговарајућег права и ваљана примена одговарајућег права. То је била само једна компонента предмета нашег изучавања.

Ми, дакле, схватамо државу као специфичан облик управљања конкретним друштвом у коме један део тог друштва, као довољно моћна и способна група да преузима власт у једном друштву и да, с ослонцем на организовану силу и насиље, управља интересима тог друштва у складу са нужношћу остваривања општих друштвених интереса и са могућношћу остваривања својих!²⁰²

У принципу, држава располаже највећом силом, организованим, оружаним апаратом безбедности, односно снагама реда и поретка, као и на разне начине организоване присталице и симпатизере. Догађања у Египту током јануара и фебруара 2011. године показују да апарат власти не обезбеђују монопол силе и насиља у држави, те би било корисно изучити у чему је снага већине и њена надмоћ над оружаном мањином.²⁰³

Ово питање је од универзалне важности за остваривање суверенитета народа у било којој земљи света.

Истакли смо проблеме суверенитета јер је он стварни репрезент власти, а може бити угрожен и измењен на много начина и у разним областима друштвеног живота. Суверенитет је способност владајуће структуре да донесе – пропише прихватљиве

²⁰² Видети националне вредности државе: *опстанак, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота, мир и слобода, правни поредак и владавина права, људске слободе и права, национална привреда и енергетика, здрава животна средина, национални идентитет*, и др.: Мијалковић Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2009, стр. 138-175.

²⁰³ Парезановић Марко, *Сирија и „арапско пролеће“*, Нова српска политичка мисао, 2012, интернет, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/sirija-i-arapsko-prolece.html>, 28/04/2016.

функционална правила понашања у једном конкретном друштву и да разним методама у једном конкретном друштву и да ратним методама укључујући легалну претњу или примену силе и насиља обезбеди примену тих правила у пракси. То је држава.

Држава је несумњиво, подред осталог, организација са монополом физичког насиља (легалног и у принципу).

Она има битну удружујућу, обједињујућу улогу коју остварује кроз мноштво функција, те је ба тиме и специфичан друштвени систем. Држава је и установа, релативно трајна, али историјска.

Пошто смо расправили битне одредбе државе, можемо прећи на дефинисање савремене државе. На располагању су нам два критеријума. Први је једноставан и састоји се из временске одредбе постојања. Други је знатно сложенији и састоји се из битних одредби које обележавају максимална и просечна достигнућа државе. Та достигнућа су у првом реду:

- 1) Степен развоја стварне демократије;
- 2) Достигнућа у области људских слобода и права;
- 3) У материјалној сфери, степен изграђености материјалне основе за богато друштво – друштво благостања – у коме сви одрасли чланови друштва имају шансу да демонстрирају своје способности слободно, а деца и малолетници да максимално развије своје позитивне способности;²⁰⁴

- 4) У интелектуалној сфери наука и образовање, као и културно стваралаштво уопште да има широко – неограничено – поље стварања и коришћења културних творевина – од најосновнијих (животни стандард) до најсложенијих творевина. Једном речју без сиромашних и обесправљених без сопствене кривице. Под обесправљеним подразумевамо оне субјекте који не могу да остваре фундаментална, егзистенцијална прокламована права као што су право на рад, право на стан, право на стицање својине и располагање њоме, право на слободно кретање и настањивање, на стварање породице, итд. Укратко – право на безбедан живот и на људску срећу.

- 5) Услов за напред изложено је стабилна држава (она која није угрожена ни кретањима у њеном окружењу, ни унутрашњим друштвеним кретањима), са ваљаним правним системом који омогућава поставку о суверенитету и владавини народа, те са методима управљања државом у којем становник, грађанин, држављанин није поданик

²⁰⁴ Исто, стр. 146-148.

државе – носиоца државне власти, већ је и сам један од припадника владајуће структуре.

Овај предложени модел државе, у моменту настојања ове тезе – још увек није реализован. Али, данас постоје многе државе које, бар декларативно томе активно теже, водећи разне акције (уз многе отпоре) у правцу остварења циља исказаног унапред наведених пет тачака. То је разлог за степеновање савремености државе. Ни одредба да народ чине сви грађани једне земље није прихватљива. Та одредба само говори о држављанима те земље, а ми сматрамо да у народ морамо укључити и све житеље дотичне земље који релативно трајно живе у тој земљи и развијају одређени утицај.

Народ и нација²⁰⁵ не могу се оправдано поистоветити због лако уочљивих разлика међу нацијама и поред тога што су држављани исте државе и имају повезане интересе и релативно дуже време заједничког живота.

Неки аутори појам народ сврставају у политичке категорије, а неки у искључиво социолошке. Али је и исказ владавина народа – ако се под тим подразумева непосредно учешће сваког појединог члана народа у власти. Неки чланови народа природно, по свом узрасту (физичким и психичким одликама) једноставно не могу да учествују у владању. У свим државама света и данас постоје прописи који као услов да неко бира или буде биран за обављање управљачких државних функција мора бити пунолетан – да је достигао старост која се сматра нужном да би субјект постигао нужну психофизичку зрелост. Дакле, владавину народа не треба буквално схватити.

Савремена демократија је нужно представничка и нужно хијерархијска. Али, већина не суделује у доношењу одлука власти, већ се њено учешће у владању своди на евентуално учешће у изборима представника власти. У коначном, ни у демократији немамо *владавину народа*, већ *владавину владајуће групе* по избору већине.

Када се говори о демократији, обично се мисли на политичко-правну сферу, тј. на управљање државом. У свим до сада познатим случајевима (с изузетком тзв. социјалистичке демократије), демократија је подразумевала:

- 1) монопол физичког насиља и силе за државу; и
- 2) основну владајућу структуру (парламент – скупштину као представнике народа) владу и судство као тродимензионалну поделу власти (насупротив социјалистичког једноналичја) и по правилу, у већини случајева, вишепартијски систем.

²⁰⁵ *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 705-723.

Постојање, улога и функције политичких странака односно партија у системима демократских држава веома су сложено и значајно питање, којим се овде не можемо детаљније бавити. Но не можемо и заобићи да су политичким странкама . партијама и друштвеном (владином и невладиним организацијама приписивана разна позитивна негативна својства, активности и утицања. Тако се за њихова постојања и делања везују повећане могућности за изражавање воље народа, за мотивисање народа за учешће у политичким процесима – посебно у изборном процесу, за боље информисање и едукацију грађана, за остваривање принципа изборности, смењивости, транспарентности и контроле владајућих структура, итд. Насупрот томе истицано је да су политички покрети, организације, политичке странке и политичке партије организације које се систематски боре за власт, да оне промовишу разне и супротстављене интересе, да су носиоци политичких конфликта, да су још једна додатна степеница (препрека) у остваривању односа између народа и власти – изборног тела и изабраника. На сва ова и друга питања ми овде нећемо тражити одговоре јер би то захтевало посебну опширну и продубљену студију. На овом месту довољно је констатовати:

- политичке странке – партије не одговарају апсолутним монархијама, али су функционалан инструмент у политичким процесима;

- одређени интереси (скуп интереса у одређеним сферама живота) неспорни је основ и подстицај за формирање странака – партија, при чему је увек у питању сплет стремљења и незадовољство ситуацијом;

- постојање и карактеристике политичких странака, поменули смо да је битан критеријум у класификацији држава, што смо разматрали у претходном делу овог рада.

Ма колико неки аутори тврдили да се наука, образовање, здравство, култура и религија, итд. не могу сврстати у делатности државе, свако продубљено и објективизирано сазнање показује да је то заблуда. Показаћемо то помоћу неколико аргумената.

Прво, постоји пуна међузависност између државе, државне власти и грађана. Да би постојала држава и државна власт неопходно је да постоје грађани, тј. поданици, држављани над којима ће се владати. Континуиран производни развој, уз развој технологије, информационих система и животног стандарда, довело је до промене карактеристике државе и државне власти у најмање два кључна правца: први, држава је, на унутрашњем плану све мање независна и суверена. И друго, држављани су били све мање изложени самовољи властодржаца, са противуречним тенденцијама, што се

односило на ширење регулативне надлежности државе, или преображаја владања људима у управљању друштвеним процесима.

Ширење регулативне надлежности државе и јачање контроле понашања грађана, тј. држављана, евидентна је тенденција. Она све више води ка смањењу и можда одумирању приватности и посебности. Ако постоји основана прогноза да ће у овој деценији нестати око половина сада постојећих језика,²⁰⁶ ако технологија намеће унификацију и стандардизацију понашања и отклањање разлика у вредностима, вредновањима и хтењима, ако се језици деле на светске и локалне, није ли то ток глобализације коме најлакше подлежу најмање државе и нације?

Ово питање је од велике друштвене важности јер захтева децидан одговор: да ли је за људско друштво корисније постојање посебних држава, нација, раса и других посебности као што су обичаји, религија, итд., као и да ли су оне и докле одрживе – или је у перспективи могућа и пожељна једна глобална, светска држава, са једном културом и универзалном технологијом и светским правилима понашања.

Поједностављено речено, предстоји ли сукоб цивилизација²⁰⁷ или стапање људског друштва у мондијалистичко, уникатно људско друштво? Куда води развој савремених држава и њихово удруживање у међународне организације и политика доминације светских сила у токовима развоја људског друштва.

Својства транзиције, стварање Европске економске заједнице и развој Европске Уније, улога Уједињених нација, стварна улога Сједињених Америчких Држава и стварна улога мултинационалних компанија, заиста су довољан основ за питања о функцијама државе. Зато што се безбедност као примарна функција државе претаче у међународну безбедност, а њена функција стварања и одржање правног поретка прераста у међународно право, док суверенитет постаје тзв. ограничени суверенитет.

Савремена држава, ма какве и колике разлике било између постојећих држава, карактеристична је по неколико одредаба.

Прво, савремена држава обавља, уз класичне функције, мноштво нових, по територијама државе, недржавних, али социјално – политичких функција. Овако разликовање, које су првенствено фаворизовали марксисти није прихватљиво. Наиме, ако је политика организовани процес управљања друштвом применом државне власти (монопола легалне силе и насиља) и стварањем и остваривањем правног поретка, онда

²⁰⁶ Кликовац Душка, *Језик и моћ*, Библиотека 20. век, Београд, 2008.

²⁰⁷ Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000.

ни једна сфера људског живота није изван одговорности (непосредне или посредне) савремене државе. За све што она регулише својим прописима, а она данас регулише и брачне односе, и обавезно школовање, и техничке норме, итд. она овлашћења да регулише, да контролише извршење и примењује акције.

Савремена држава није скуп – организација људи који су на било који начин (нпр. применом насиља) освојили власт, већ су, у оквирима легалног изборног система изабрани да врше власт у корист и у складу са потребама и вољом оних који су их изабрали. Али никада нису ти изабрани стварно изабраници целокупне популације већ дела популације, а нема гаранције ни ти изабраници заиста разумети и извршавати вољу бирача. Питање воље бирача је изузетно сложен и слабо истражено, јер је нејасно да ли бирачи имају заједничку вољу о томе шта и како и колико су та хтења унутар себе сагласна и реалистична. Зато је изнађена одредба о владавини већине. У вези с тим, морамо констатовати да је то само део: укупног, могућег броја бирача или укупног броја оних који су гласали – при чему је већина од укупног броја бирача која даје већину посланика у скупштини истинска, права већина, а већина који су гласали је лажна већина у свим случајевима у којима је много апстинената.

Осим тога, постоји и конструисана већина која настаје коалицијом странака са разним, па чак и супротним политичким акционим програмима. И друго питање, шта доказује да ће та већина заиста на најбољи начин водити државу? Да ли су заиста лидери већине заиста најкомпетентнији за управљање државом? У вези с улогом већине (формалне, лажне, конструисане и стварне) могу се поставити многа питања, што у овом случају није наш задатак. Довољно је констатовати да ни интереси већине нису увек кохерентни, што су непосреднији они су више конкурентни, као и да већина није у сва у власти већ је већи део већине подређен власти. Наиме, већи део већине, већине гласача у корист владајуће структуре, је плебс, релативно слабо обавештен и политички релативно слабо образован. Политичко-правни језик²⁰⁸ није довољно разумљив, ни схватљив чак ни многим стручњацима, па тиме ни обичним грађанима, тако да су заблуде и неспоразуми веома честа компонента свакодневног живота људи.

²⁰⁸ Кликовац Душка, *Језик и моћ*, Библиотека 20. век, Београд, 2008.

5.3. Заштита права и слобода грађана

Посебним сегментима овог дела дисертације разматраћемо очување националних вредности државе, као што су заштита права и слобода грађана.

У овом делу рада критички ћемо размотрити питање слободе, са посебни освртом на интересантно дело *Будућност слободе* Фариде Закарије у 21. веку. У наведеном делу, аутор упозорава да ће се модерне демократије суочити са новим и тешким изазовима као што су борба против тероризма, прилагођавање глобализацији и друштву које стари. У овом делу рада разматраћемо ставове Ф.Закарије и начине да се ови проблеми превазиђу, као што су демократско доношење одлука, поновна изградња и развој политичких институција и грађанских удружења.

Савремена држава је пре свега демократска држава у којој становници те државе нису просто поданици покорни носиоцима власти у држави, већ су грађани те државе који ту власт, у принципу, бирају и смењују. Дакле, битно обележје савремене државе је сувереност народа, уз одређена ограничења проистекла из деловања иностраних фактора. Варијанте остваривања суверености народа многобројне су и јављају се у формама држава, монархија и републике.

Савремена држава је са нужно развијеним правним системом, уставом и законима, према којима су, у начелу, једнако одговорни (подлежу истим захтевима и санкцијама прописа) и носиоци – вршиоци власти као и сви грађани.

Транспарентност државног делања је битна одлика савремене државе. Међутим, по тумачењу државе, транспарентност у сада постојећим државама, не искључује државну и пословну тајну, постојање и делање обавештајних и специјализованих безбедносних служби – као ни тајних, нелегалних организација и акција.

Савремену државу карактерише стабилан друштвено-економски и политичко правни систем, прихваћен унутар државе (стабилан консензус) и прихваћен и међународно признат од међународне заједнице. Али шта значи термин - међународна заједница? Да ли су то само земље западне Европе и САД, или су то све припаднице

Уједињених нација, или нешто треће? То је веома сложено питање које захтева још сложенији одговор. Политичка и државна пракса и међународно право показују да су могућа разна тумачења међународног признања државе.²⁰⁹

Битно обележје савремене државе је у пракси веома доследна примена људских слобода о права уз њихово исправно тумачење и успешну правну и цивилизацијску заштиту. То је могуће само у државама у којима организована власт није издвојена изнад народа тако да влада над народом с ослоном на претежну претњу или употребу силе. Наравно, ни савремена држава не може, у садашњим ситуацијама, да се одрекне употребе силе и насиља (што целокупна пракса савременог света показује), али она може бити у циљу заштите људских слобода и права, сразмерно и примерена. У принципу савремена држава је ненасилно оријентисана и у унутрашњим односима и међународним односима.

Развијена технологија и функционална организација битне су одлике савремене државе, а последице тога су високи животни стандард, цивилизација и ниво културе њиховог становништва. Али, савремена држава не користи своје технолошке и цивилизацијске предности да оствари доминацију, превласт и подређивање других држава и народа, нити за угрожавање и дестабилизацију других држава, већ за стимулацију општекултурног, одрживог напретка становништва које чини људско друштво планете. Да ли смо овим заговарали *хармонично друштво, државу благостања, крај идеологије, мондијализам, сукоб цивилизација*, итд. категорички тврдимо да нешто од тога не подржавамо напред изложеним исказима. Напротив, ми подржавамо *слободу људског развоја* у складу са природним и друштвено објективним законима процеса без угрожавања применом силе и насиља. У савременој држави ми видимо стимулатора светског друштвеног напретка у три битне сфере: производно – технолошкој; сазнајној (научно – стручној) и комуникацијској. Позитивност такве оријентације савремене државе (а најмоћније државе света би требало да буде предводнице) демонстрираћемо на једном бизарном примеру с којим се сусрећемо у свакодневном животу. Електрична енергија, здрава пијаћа вода доведена у станишта су непобитно битни чиниоци олакшања живота људи и њихове безбедности. Машина за прање и сушење рубља не угрожавају никога. Напротив, олакшавају живот и ослобађају велики део времена за друге активности људи. Ово су довољне илустрације за модел деловања државе коју видимо као савремену.

²⁰⁹ Аврамов Смиља, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999, стр. 83-91.

Савремена држава је хумана држава, она је држава која штити и помаже своје грађане – житеље – и људе уопште.

Прихватамо приговор да је ово идеалан модел савремене државе који до сада није нигде остварен. Али постоји чињеница да су многе компоненте наведених одлика остварене и да су евидентне тенденције друштвеног кретања, уз многа одступања, као таквој савременој држави.

Права препрека остваривању „владавине права“ у савременом друштву су састав тог друштва и карактеристике понашања и делања, положаја и односа чинилаца друштва.

Прво обележје или тачније скуп препрека настаје из разноликости састава људске друштвене заједнице као целине. Целину људске заједнице чине појединци разних својстава и карактеристика организовани у разне заједнице и организације, обухваћени разним институцијама, на разним географским дужинама и ширинама, на разним географским деловима, у разним климатским условима, у разним положајима и односима насталим под дејством поменутих и непоменутих фактора.

Сваки појединац и свака његова скупина и заједница има потребе које мора у датим условима да задовољи под притиском нагона за постанком. Из тога су израсли његови интереси, али и интереси његове заједнице – без које не би могао да опстане. А те битне заједнице су породица и разне сродничке скупине и организације, а затим интересне скупине као што су насеља, држава и међународне организације. Настанак интереса и својине су у основи и сарадње и конфликта, али и њихових комбинација. Задовољење потреба је присвајање друштвених добара, било она производ природе, било да су друштвено произведена. Начин производње добара је легалан и легитиман ненасиљан начин, али постоје и други начини, њему супротни насилни.

Теорију о утицају географско – геолошких чинилаца и климатских услова многи оспоравају као факторе утицаја на друштвени развој, али стоји чињеница су такве државе имале знатно бржи цивилизацијски развој од строго континенталних. Ма шта ми мислили, чињеница је да је географски простор својом величином, флором и фауном и геолошким својствима, битно утицао на настанак и развој производње, услуга, занимања, на начин задовољавања потреба – чак и на појаву потребе које се морају задовољити. На пример, у жарком – тропском појасу није грејање становништву егзистенцијална потреба, али поларном становништву јесте. Такође, поларном становништву вода није критичан ресурс задовољења потреба, али у тропском јесте. За подручја пољопривреде вода и стално настањивање јесу. Стога ми прихватамо

становишта тзв. географске теорије да су географско – метеоролошки чиниоци и геолошки састав земљишта битно утицали на друштвени и државни и развој права. Јер карактеристике рада и својине опредељивале су односе, а они су били садржај права које је морало, ма које врсте било, да регулише. Дакле, друштвена емпиријска основа коју су чинили и чине људи, људске скупине, људске заједнице и организације, карактер својине и њена улога у стисању, расподели и утицању, нужно су били повезани са својствима земље (квалитетом, количинама и доступношћу, производ моћи и моћи заштите себе и својине, што је суштински предмет државе и права. Разграњавање и умножавање људских заједница и скупина, облика и предмета својине, умножавање потреба и уопште разноликости и моћи људског друштва довели су људско друштво да у глобалу буде конкурентско, конфликтно друштво у сталној борби за бољи, моћнији положај у друштву. Организација људског друштва у држави и настанак државног права довело је, и данас доводи чланове људског друштва до изразите неједнакости и неравноправности.

Наравно, овде је реч о друштвеној једнакости. Теоретичари права у друштвену једнакост умно су дефинисали као једнакост пред законом који је регулисао (прописао) права, дужности, слободе и одговорности и хијерархије у друштву. У том смислу свака од држава је организовала свој апарат владавине укључујући апарат принуде и изградила свој правни, привредни и образовани систем, као и нужан систем оријентационих вредности у коме трајну битну вредност, до нас фаворизовану, била и остала, послушност држави односно понашање у складу са нормама права – прописа: устава, закона, уредба, правилника, одлука, пресуда, итд. Па ако су сви, па и доносиоци државних прописа „једнаки пред законом“, како се може оспоравати та једнакост, тј. равноправност? Прво, овде није реч о оспоравању, већ о констатовању чињеница, и других сугестија да се о једнакости и равноправности мисли на бар два нивоа: прво, унутар конкретне државе и права; друго, између држава, унутар међународног права.

Унутар државе и њеног права у представничкој демократији (али и у сваком другом уређењу) постоје више друштвених основа неједнакости и неравноправности. Прва се испољава кроз улоге у креирању доношења права. Једна релативно уска група из владајуће структуре прописује регулативне акте, односно обавезност понашања. Јер, једна од карактеристика државног права, начелно је „свеобавезност“. Чињеница је да у савременим демократским државама парламент – народна скупштина, доноси Устав (ако се он не доноси референдумом или на неки други, специфичан начин), закони, пословници, одлуке о избору, итд. гласањем о предлозима овлашћених подносилаца

предлога већином гласова народних посланика (јавним или тајним). Оно што је изгасано обавезује све – и оне који уопште нису гласали, и оне који су гласали против. Али већина, ма колико било дискутабилно решење, може бити права и лажна. Довољно је констатовати да у неким скупштинама већину чине коалиција од мноштва (десетак и више партија са несагласним програмима) да у тој коалицији суделују и повлашћене мањинске политичке партије – и да у свим тим већину чине један или два посланика. Опште је познато да одређени изборни системи могу обезбеђивати више посланичких мандата како се за њих изјаснило мање гласача. Шта више има ситуација у којима апсолутна већина није гласала, а политичка партија преузима власт на основу *већине оних који су гласали*. Нећемо се овде упуштати у могуће варијације изборних манипулација и изборне математике, поготову не са употребом електронских система, јер је довољно ово што је већ речено. Чињеница је да сада позната и најдемократскија права државе не чине фактички једнако доступне могућности свим грађанима у доношењу права. Ко и како спречава доносиоца устава и закона да, у складу са сопственим интересима не обезбеди повољнији положај и повећан утицај за себе? У пракси се то, нарочито кроз примену, јасно види. Развојна и пореска политика, политика изградње саобраћајница, итд. у свакој земљи то јасно показују.

Када констатујемо сазнање о праву и други чиниоци доступности права нису ни приближно једнаки за све грађане, јасно је да нема фактичке једнакости ни равноправности пред законом. Ако је готово за сваки правни посао неопходан адвокат, очигледно је да се не може говорити о једнакости пред законом који није једнако доступан свима јер су велике препреке:

- а) Сазнање о постојању прописа – због њиховог мноштва на разним нивоима организовања државе;
- б) Територијална и саобраћајна удаљеност;
- ц) Језичке баријере;
- д) Обичаји и навике праксе;
- е) Осцилације у пракси примене;
- ф) Поимање и вредновање правде и правичности, и на крају;
- г) Стварне разлике у друштвеном положају и утицају.

Једнаке норме, доследно примењене, у вези са својином и у радноправним односно суштински, фактички су веома неједнаки за конкретне људе. Такође,

међународни односи држава и међународно право²¹⁰ су од посебног значаја за владавину права. Бизарно је понављати да је свака држава настала на основу интереса једне територијалне групе људи насупротив и у нескладу са интересима других група људи. Да је народ и власт сваке поједине државе има посебне, специфичне услове развоја и да је, у условима свога развоја и према свом цивилизацијском и културном схватању, формирао своје обичаје, навике и сопствено право – прво обичајно па државно. То право је укорењено и прихваћено, оно има својство аутохторности. Нема сумње, и то право се мењало под снажним утицајем три битна фактора: прво под унутрашњим притисцима поданика усмерених ка стицању веће сигурности (личне, породичне и основне територијалне заједнице) и већих слобода кретања и рада – што је у основи, углавном достигнуто у савременом друштву уз многа ограничења (пасоши, визе, дискрециона права, ограничена права насељавања – институт, итд.).

Међународно право је изведено, а у главном је дело најмоћнијих и најутицајнијих држава света које своје норме намећу разним процесима и притисцима другим малим, па и великим државама. Међународне организације и институције су изузетно погодан механизам за то. На пример, то су организације које контролишу међународну трговину (у које још нису примљене Русија и Кина), финансијске организације, организације за контролу одређених технологија – нуклеарке, то је најизразитије, итд. Непотребно је посебно обрађивати примере Ирана, Северне Кореје, Пакистана и Индије, ако и проблеме тероризма у вези с тим, јер су то општепознате ствари о којима медији свакодневно извештавају. Нека међународна решења и стандарди велике, моћне земље и саме не примењују, друге тумаче у складу са својим интересима и тако примењују, као и многе друге случајеве.

Дакле, савремена стварност друштва, чије је битна карактеристика раздробљеност интереса појединца, група, заједница и држава, њихов наглашени егоизам и склоност ка коришћењу, моћи, силе и принуде применом разних притисака и оружаних интервенција под разним изговорима, заиста не омогућава ни конституисање међународног права као стабилног и конзистентног у формулисању, а још мање у примени. Фактичка интерпретација сила које обављају интервенцију на основу међународног права и по одлуци Савета безбедности, судећи по досадашњој пракси, прво су ствар односа снага, резултат нагодби великих сила и наглашености интереса државе – коалиције држава. Дакле, међународно право је оптерећено интересима

²¹⁰ Аврамов Смиља, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999.

најмоћнијих, дакле пристрасно је, а самим тим и неправично, неједнако у разним случајевима исте врсте и веома еластично формулисано. Такво какво је, оно у садашњем времену, није погодан јединствен основ да стекне стварну позицију *наддржавног* права, већ омогућава да га државе *слободно* интерпретирају. А то значи да у свету није могућа владавина права – јер то право нема објективно исту примену тог права на све. А када би се једнако примењивало на све, то би било ремећење суверености за државе (што је и данас стварни проблем и мешање у унутрашње послове држава, као и фаворизовање мондијализма.

Ни савремена држава права и права других центара моћи који утврђују правила понашања по основи овлашћења садржаних у нормама државних закона, или по основу празнина у правним прописима државе, не регулишу много успешније понашања и односе који се остварују у пракси.

Ни у једној држави нису сви становници, грађани и држављани те земље, нити су у приближно истом положају, а нису подједнако спремни ни да испуњавају своје обавезе и одговорности према дотичној држави на основу њеног права. Додатни проблем у испуњавању права и обавеза чине двојна држављанства и концепције у војсци, тј. концепције служења *цивилног војног рока и професионалне војске*. Ма колико се упињали да докажемо да се у овим наведеним случајевима остварује једнакост и равноправност, то ћемо тешко успети.

Да нема могућности да се оствари једнакост и равноправност грађана, потврђују јасни емпиријски аргументи у свакодневном животу:

Носиоци власти у држави (председник републике, председник владе и други, уживају посебну физичку заштиту састављену од других људи који, да би заштитили живот и здравље *истакнутих и значајних личности*. Ако је то потребно, дужни су чак да жртвују свој живот. Приликом посете неког страног државника *високог ранга*, грађанима места се ограничава кретање ангажовањем великог броја полицајаца и других посебно обучених људи за делатност заштите личности или скупа које народ плаћа преко пореза, доприноса и такси. Формално – логички, ако је власт својим прописом тако одредила, онда је то законито и сви су пред тим законом једнаки. Довољно је да било који грађанин постане „истакнута значајна личност“ па да буде посебно заштићена – а да истовремено буде и посебно изложена опасности због улоге и функција које обавља у управљању земљом – државом.

Друштво не посматра и не рангује све послове и сва занимања и професије једнако, нити тражи за све одговарајуће и по истим мерилима рангиране професије.

Тако формално правна једнакост пред законом није истовремено и једнакост и равноправност у закону и примени закона. Организација је наметнула и функционалну хијерархију – највише вредновање управљача – па је тиме наметнула и тзв. „функционалну реалну неравноправност и неједнакост“ с ослонцем на својину и на формално признату (правно) квалификацију.

У самој природи друштва, упркос сталној, декларисаној, тежњи за једнакошћу и равноправношћу, уграђена је препрека стварном дистрибуцијом моћи и утицаја с једне стране и с друге ограничене количине друштвених вредности – до којих се доспева само успехом у конкуренцији – у којој друштво никада није успоставило концепт истих шанси. Иста норма за разне људе са разним почетним шансама ту норму чини неправедном. А са неправедним нормама, нема могућности за „владавину права“ која рачуна са правдом и са разумним људима.

5.4. Политичке препреке у остваривању замисли о владавини права у савременим државама

Многе дефиниције политике, односно све суштинске одредбе политике су исте. Сви се слажу да је политика у бити управљања друштвеним интересима и процесима њиховог остварења тиме што артикулише интересе, афирмише их, организује борбу за њихово остваривање без или уз примену силе и насиља. Држава је творевина политике, а право је инструмент политике. Власт је политичка реалност настала победом одређене политичке структуре легалним и легитимним или другачијим начином који одговара датом времену. Ако су све тврдње тачне (а свакодневна дешавања их потврђују) онда су битна својстава права одређена политиком. Пошто је политика „вештина могућег“, дакле прилагођена условима остваривања интересних циљева, што значи променљива. У коначном то значи да одређена политика намеће норму у складу са интересима победилаца, а у нескладу са интересима супротне стране.

Дакле, постоји група чији интереси нису задовољени, те која је незадовољна, која важеће право сматра нефункционалним и неправедним, коме прописује недостатке везане за неприменљивост, немоћ у обезбеђивању једнакости и равноправности и у реализацији начела целисходности. Тиме се поново отвара питање сукоба начела законитости и начела целисходности. Ми то питање, после критичког изучавања, схватамо као битно у следећој формулацији: да ли је могућ и применљив нецелисходан закон? Ако смо расправљали о улози и функцијама закона и констатовали их, онда нема закона који није рађен, стваран и примењиван, као циљан и сврсисходан – дакле применом начела сврсисходности. Дакле, не може се начело сврсисходности везивати искључиво за самовољу и произвољност. А самовоља и произвољност се могу појавити и при стварању устава као највишег правног акта, а и при изради закона и подзаконских аката. У ствари, највеће могућности за декларативно афирмисање права су форме, садржаји и хијерархија аката права, а највеће могућности и одступања су у области тумачења норми и још већа у њиховој примени – извршавање по коначној одлуци. Ту политика има велику улогу! Довољно је, у прилог нашој тврдњи да подсетимо да

постоји тзв. *казнена политика, олакшавајуће околности, одлагање извршења*, да постоје посебно заштићени социјални слојеви, итд. И у целини гледано, све док постоји мрежа центара моћи и утицаја у власти и на власт, владавина права, тако како је замишљена, као остварилац једнакости, равноправности, слободе и праведности, једноставно није могућа. Наиме, и политику и право и власт остварују људи – појединци, који су нужно егоистични и интересно повезани у организације и институције и од других, истих таквих људи зависни. Позивање на разум људи значи поштовање људи као специјалне врсте живих бића. Неспорно је да је разум у савремених људи на неупоредиво вишем нивоу него код неандерталаца и да је људско друштво као такво неупоредиво богатије и у принципу „разумније“, за знатно више знања и умења. Али је тачно и то да су унутар њега веома велике разлике, да су и данас подељени на власт и послушнике, на власнике и невласнике, послодавце и послопримце (а највећи послодавац је држава и разне „невладине“ и владине, међународне и унутар – државне организације), принуда је и данас актуелна, врлине и пороци и даље егзистирају – а и данас, буквално док ово пишемо, оружани сукоби између држава су у току. И сада су неки припадници владајуће структуре ти који одлучују о рату, те који друге људе употребљавају да ратују – да убијају и сакате друге људе и да им уништавају радом стечену имовину и да притом и сами извршиоци страдају.

У свему томе техничка и технолошка достигнућа имају велику улогу. Техничко – технолошка доминација и доминација у области материјалне производње битни су ослонци политике (и права) „топовњача“, што је синоним за политичку моћ и силе, принуде и насиља. Изгледа нам да смо доказали, а не само потврдили, да се у савременим условима не може говорити ни о остваривању истинске „правне државе“, а камо ли о „владавини права“ као о њеном вишем квалитету.

У основи свих препрека у остваривању „владавине права“ – како је замишљена – у ствари стоји несразмера између потреба и интереса људи (као појединаца, заједница, група, организација) и могућности њиховог задовољавања . То је истовремено извор њихових конфликта, али и удруживања и заједништва и решавање конфликта. То је и извор потребе друштва за државом и правом. А та својства основе државе и права су и основе препрека које проистичу из самог права.

5.4.1. Остваривање једнакости и равноправности и владавине права

Размотрити очување националних вредности државе, као што су остваривање једнакости и равноправности, владавина права

Својства права, његова улога и функције у животу друштва и, доцније државе, поготово у њиховом развоју, омогућавају мноштво разних критеријума. У само једном поглављу магистарске тезе није могуће све критеријуме, а камо ли их образложити. Ми смо се зато определили за најважније и у теорији најчешће помињане критеријуме који омогућају приказивање не само форме права већ и њихову садржину, изворе и начин настанка права.

Први и најчешће спомињан критеријум класификације права је време – историјско доба – настанка и друштвеног деловања права. Ако бисмо се придржавали ставова исказаних у делима најистакнутијих научника стваралаца у области науке о праву, морамо разликовати право предржавног доба које се може поделити на два дела: а) на право раног, предплеменског организовања када је људско друштво прелазило са правила природне животне праксе на правила међусобних односа људи у друштвеној заједници. То је доба када људи престају да буду храна једни другима и када се схвата нужност природне поделе рада и нужност организације у облицима које ћемо називати хордом. У тој заједници још су увек доминантне природне обдарености и способности развијане угледањем и искуством и доминацијом односно положајем субјекта на основу постизаних очигледних резултата; б) и на доба конституисања племена и племенског уређења.

Други период права посебних својстава је период од настанка државе. Досадашња сазнања науке не дају тачан податак о настанку државе. На основу резултата археолошких, етнолошких и историјских научних истраживања, дошли смо до сазнања да држава није настала, већ је настајала кроз релативно дуг период сукоба и ратова између племена. Када је убијање заробљених престало и када је њихово искоришћавање постало раширена пракса, а рат, пљачка и поробљавање облик привређивања, услови за настанак државе, робовласничке државе били су припремљени, управљање и владање не могу без права владалаца и господара да

наређују, поданика да буду послушни и сагласни (да пристају) да се њима влада и робовима да се као ствари, власништво, роба покоравају – или да се повремено опредељују за побуне које су биле крваво угушене.

У робовласништву се право развијало. Од апсолутног права господара над робом, током времена, дошло се до правног ограничења начина кажњавања и убијања роба, као и до одређених начина ослобођења (откупа, посебних заслуга) из ропства.

До сада се није довољно јасно истицала улога технологије и привређивања производњом друштвених добара на право и државу. Све док је људска снага била доминантна погонска енергија, док су средства производње била примитивна и на ручни погон, робовласничко право – право које је регулисало права власника и обавезе роба на испуњавање воље власника, робовласништво је било одрживо. Неоспориво је становиште да је првобитно била самовоља владајућег субјекта или владајуће групе, али ни једна врста организације ни поретка не може остати без устаљених и прихваћених права и дужности. Подељени рад са одређеним средствима за рад захтева стабилну хијерархију – стабилан распоред овлашћења и одговорности, дакле некакав правни (и државни) поредак, некакав правни систем. Ово је толико јасно и познато да би свако даље аргументовање било бизарно. Робовласништво је основу свог опстанка почело да губи са падом економичности система. Када је откривено да је лична, породична и групна материјална корист и релативна слобода интелектуалне и духовне природе јача и јефтинија од искључиво примене силе, робовласничке односе требало је заменити неким другим. Тако је настао феудализам.

Наша истраживања комплетне литературе показују нам да феудализам, а ако се третира као посебна друштвено економска формација, она је у првом периоду (у Европи од V века па све до XIX века) било ублажено ропство. То се јасно види из везаности сељака – кметова за земљу, власништва племства – феудалаца над земљом и кметовима који живе и раде на тој земљи, обавезама кметова на дажбине у облику производа или других вредности и у живом раду, правима племства да кажњава кметове, право да одобравају – забрањују склапање бракова, право племства на прву брачну ноћ са супругом (тек венчаног) кмета, а у оквирима источњачког деспотизма и одузимање деце од родитеља. Термин *јаничари* није непознат на овим просторима.

У време феудализма открила су се многа открића у сфери технологије, географије, природних и друштвених наука, посебно у сфери организације и друштвеног управљања. Опште познато је да су откривени експлозивни и ватрено оружје, да је откривена Америка, да се развила мануфактурна производња, да се

развила трговина и да је израстао слој слободних грађана – занатлија и трговаца који су стицали богатства својом делатношћу. У том периоду развио се колонијализам и нужно колонијално и империјално право, веома сложено и разнолико, којим је требало изразити империјално (државно) јединство упркос развоја многих и разно лоцираних центара моћи. Можда је за то најилустративнији случај Источно–индијске компаније као експонције великобританске империје. У то време се јављају и први (успешни) антиколонијални и антифеудални покрети, што најбоље илуструје догађај назван *пијење Бостонског чаја*.

Настанак грађанске (буржоаске) државе и права, можемо оправдано датирати да доношењем устава Сједињених Америчких Држава 1878. године, и ако су пре тога текли процеси настојања грађанског друштва и ако су неке државе које су ушле у састав САД своје уставе донеле ранијих година.

С пуним правом може нам се приговорити што смо настанак буржоаског (грађанског) права везали за настанак САД-а и његове уставе с ослонцем на бар два аргумента. Први је да је некакво право типа грађанског права везаног за својину постојало у САД и пре прокламовања устава, што јасно доказује и Декларација о правима човека и грађана. Други аргумент је да је крајем ХВИ века, у 1581. години Актом о збацивању Филипа II изведена прва буржоаска револуција у Холандији. Уистину, у Холандији тога доба били су развијени градови, занати и трговина којима су се бавили слободни грађани, а не племство и кметови. У већем делу света и Европе још увек влада феудализам, а једна од карактеристика Холандске револуције је, поред осталог, је и чињеница да је у тој револуцији знатну улогу одиграо и верски моменат. Холандска револуција иако се не може узети као моменат настанка нове, капиталистичке – буржоаске друштвено економске формације, има веома велики значај за развој политичке и правне теорије и праксе јер мења схватања о пореклу власти и суверенитета. У акту о збацивању, према цитату Р. Лукића, стоји: „Цело човечанство зна да је бог поставио владара да чува своје поданике као што пастир чува своје стадо. Према томе, кад владар на врши своју дужност заштитника, руши њихове старе слободе и поступа са њима као робовима, он не треба да се сматра владаром него тиранином. Како таквог, сталешка скупштина земље може сходно праву и разуму да га збаци и да изабере другог на његово место“.²¹¹

²¹¹ Видети више: Лукић Радомир, *Теорија државе и права – I Теорија државе*, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1953.

Из овог исказа и праксе Холандије, писац Јохан Алтузије (Јоханнес Алтхусиус), у свом делу *Систематско излагање политике*, из 1603. године увео је и систематски образложио теорију о народном суверенитету и праву на збацивање тиранског владара. У ствари, то је основа за схватање о праву на побуну, с ослоном на схватања о *природном праву и о друштвеном уговору*.

Са становишта права, интересантна су још два схватања Алтузија. Прво, схватање о две врсте друштвеног уговора:

а) о стварању друштва и државе, и

б) уговора којим се власт са друштва преноси на одговарајуће органе односно владара.

Друго схватање истиче постојање пет врста друштава, а то су: породица, удружење, општина, област и држава. Ова схватања, у разним облицима, остају и данас. Наиме и данас најразвијеније демократије су посредничке.

Карактеристике грађанског права тешко је одредити укратко и с важењем за цео период, али се можемо одредити за следећа обележја као најважније:

1) Својина може обухватити ствари – укључујући и земљу, ствари, новац и права, али не и људе.

2) Сваки појединац је власник своје радне снаге и ужива слободу кретања и настањивања.

3) Свако је за своје радње лично одговоран – укида се колективна одговорност.

4) Пред законом су сви једнаки и нико пред законом нема (не треба да има) привилегије.

5) Суверен је народ, а носиоци власти су изборни и смењиви.

6) Право је транспарентно и испољава се кроз поредак и правни систем, кроз устав (као правни акт са највишом силом); законе, уредбе и друге подзаконске акте укључујући одлуке.

7) Сваки појединац има право на стицање, поседовање и располагање својином (власништвом) у складу са законом.

8) Сваки субјект, грађанин, држављанин, ужива заштиту својине, имовине и личног интегритета остваривањем функција права и државе – применом државне силе.

9) Искључује се самовлашће владара – владајуће структуре у вршењу власти, а основ делатности власти је воља народа (бирача) и корист народа, државе и општедруштвена корист.

Иако су ови искази уопштени, они јасно изражавају тежње и битне садржаје и форме карактеристичне за буржоаско право карактеристично за капиталистичку друштвено – економску формацију. То право се управо по тим обележјима разликује од права претходних друштвено – економских формација.

Додајемо још да су права претходних формација биле евидентно првенствено класна, а тек потом народна и друштвена. Право буржоаске, грађанске епохе је право најугицајнијих група, дакле друштвено најмоћнијих група – при чему се друштвена моћ не може идентификовати са способношћу вршења насиља.

С обзиром да су за савремене грађанске демократске државе битно обележје вишепартијски системи, у којима се партије (у начелу) смењују на власти, не може се превидети социјални састав тих партија – странака. Њихови чланови потичу из разних слојева, разног су етничког порекла, разног образовања, вероисповести, раса, пола и старости. Шта више, чланство у партијама – политичким странкама не подудара се са бирачким телом, што је специфичан проблем примене принципа изборности.

Четврти правни систем који се појавио као правни и државни током Првог светског рата око 1917-18. године је комунистичко – социјалистички – *диктатура пролетеријата* настао је као прелазни систем од феудалног ка капиталистичком у тадашњој царској Русији – доцнијем Совјетском Савезу, а током и после Другог светског рата проширило се и на друге државе тог времена у Европи (Чехословачка, Пољска, Мађарска, Бугарска, Југославија, Румунија и Албанија) и у Азији на Кину и Северну Кореју и Вијетнам. У Кини и Северној Кореји тај политичко правни систем се одржао.

За све поменуте политичко – правне системе које смо поменули заједничка је карактеристика да су се током времена, са развојем друштва и, нарочито науке, образоване и технологије и са променама у потребама и интересима, мање или више мењали. Основни тренд у променама права, правних поредака и система био је усмерен ка развијању све већих слобода и права држављана и њиховог прерастања из поданика у грађане који могу мењати сопствено држављанство и истовремено имати и двојно држављанство.

Други критеријум класификације права је према ствараоцу и вршиоцу права. У претходном тексту већ смо разликовали међународно (или међудржавно) право; државно право и разна недржавна права од којих се нека изводе из овлашћења која потичу из државног права, из власништва или из посебних уговора – али у складу или бар без сукоба са врховним државним правом.

Међународно право, које по својим својствима и начину настанка отвара многа питања – међу којима још увек и питање да ли је то уопште право – сматра се да има вишу правну снагу од државног права. Да би препознали међународно право, његове норме, итд. мораћемо наћи настанак међународног права. Прво међународно право нема једног дефинисаног (индивидуалног или колективног) субјекта који намеће норме понашања, нити има сталну, организовану сопствену силу, одређени апарат за вршења насиља – принуде. Међународно право не исказује се уставом, законима, уредбама и другим прописима. Оно је уговорно међународно право. У стварању и извршавању тог права имају битну улогу међународне организације, а највећу улогу има Организација Уједињених Нација.

Организација Уједињених Нација (ОУН) настала је 1945. године на Конференцији у Сан Франциску, дакле после Другог светског рата који је однео много људских жртава. Ова организација настала је као универзална, делиберативна организација држава. Повелом ОУН предвиђени су њени основни задаци и циљеви:

- 1) одржавање светског мира и безбедности и рад на уређењу и решавању међународних спорова мирним путем;
- 2) да отклањају ситуације у међународним које би могле довести до нарушавања мира;
- 3) да међу нацијама развијају пријатељске односе засноване на начелима равноправности и самоопредељења народа;
- 4) да остварују међународну сарадњу решавањем међународних проблема привредне, друштвене, културне и хуманитарне природе и да унапређује поштовање људских права и основних слобода за све; и
- 5) да буду средиште у коме ће се ускладити поступци нација усмерени на постизање заједничких циљева.

Повеља ОУН²¹² садржи и веома важна начела деловања организације, као што су: начело суверене једнакости свих држава чланица, савесног испуњавања међународних обавеза, решавање међународних спорова мирним путем, уздржавање (забрана) употребе силе у међународним односима, начело поштовања територијалног интегритета и политичке независности сваке државе.

Од 26 чланова оснивача ОУН-а односно 50 учесника у Сан Франциску, данас неки не постоје (нпр. Југославија), а принцип – начело *суверене једнакости* протумачен

²¹² United Nations, *UN Charter*, <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/index.html>, 12/02/2016.

је тако да је на конференцијама које су одржане 1944. (СССР, Велика Британија и САД) у Вашингтону и 1944. (Кина, САД и Велика Британија) одлучено да је најважније да стално тело ОУН за очување мира у свету буде Савет безбедности. Стални чланови Савета безбедности са правом вета су и данас: САД, Уједињено краљевство (Велика Британија), Француска, Русија (СССР) и Кина. Данас, уз сталне чланове Савета безбедности, постоје и изборни – нестални чланови Савета безбедности без права на вето.

Да ли се и данас ОУН може сматрати делиберативном организацијом? Нама изгледа да су његову структуру од самог почетка уграђени одређени чиниоци наддржавности који могу имати противуречне последице. Ако је један од шест главних органа ОУН Међународни суд правде, ако Савет безбедности може доносити одговарајуће резолуције, формирати међународне судове (нпр. суд у Минхену, Хашки трибунал, итд.) на којима ће се судити за одређену политику и њене последице, ако он може изрицати санкције и покретати оружане интервенције државама и народима, онда унутар државних послова и права, нема више чисте народне и државне суверености. Уједињене нације постају и креатори међународног права јер се тако произведене норме међународног права примењују и на чланове и на „суспендоване“ чланове и на државе које нису чланице Организације Уједињених Нација. Позитивна страна такве ситуације је успостављање међународног релативно стабилног међународног поретка и ограничавање самовоље најмоћнијих држава. Међутим, приказана правна улога ОУН у стварању и промени међународног права има и своју другу страну.

Три су најнегативније компоненте које се могу јавити упркос декларисаним циљевима и делању ОУН:

1. У основи организације очувана је моћ најмоћнијих држава и њихов посебан, привилегован утицај кроз стално чланство у Савету безбедности и право вета, чиме су заиста заштићене од кажњавања и када не поштују норме ОУН;

2. Норме ОУН, посебно у петом делу, дају могућност за мешање других држава у унутрашње послове других држава, па чак и за нарушавање њиховог територијалног интегритета;

3. ОУН није нашла решења у међународном праву и у својој Повељи за спречавање притисака и подвлашћивања слабијих од моћнијих држава разним претњама, подршкама побунама и једностраним притисцима и претњама. Шта више, право на интервенцију „у корист очувања мира, под покровитељством Уједињених нација“, погодује великим силама да наглашено утичу на остваривање сопствених

интереса применом силе. Организација Уједињених Нација нема своје оружане снаге, па језгро и највећи део оружаних снага и врховну команду тих снага дају велике силе (најчешће САД). Успостављање поретка и власти по правилу у складу је са моделом државе и права најмоћније интервентне (мировне) силе чији се утицај трајно задржава на том простору.

На изградњу међународног права утичу веома снажно и војно политички савези (НАТО – који је усвојио офанзивни концепт) као и регионалне међународне организације са све више компоненти и обележја државности, каква је, нпр. Европска Унија израсла из Европске заједнице за угаљ и челик, или организације каква је ОЕБС.

Други члан класификације по наведеном критеријуму је *државно право* – право у оквирима кога и којим као инструментом, кроз устав, законе и подзаконске прописе и одлуке, регулише унутрашње и међународне односе. У ранијим политичко – правним научним делима веома се инсистирало на суверености народа и државе, на праву које је компонента и израз те суверености. Међутим, та сувереност права је, развојем међународног права, ограничена управо тим правом. Управо због односа међународног и државног права отварају се многа питања улоге и домаћаја устава, односно устава и међународних уговора, овлашћења и одговорности владе да води одређену политику и склапа одређену политику и устава, итд. Није нам задатак да изучимо однос међународног права, државног (националног) права, устава и политике, суверенитета и међународних организација, већ само да формирамо показатељ нужен за класификацију. По нашем схватању, државно је право оно које је важеће у одређеној држави и чија се примена гарантује државном силом и принудом.

Трећи члан класификације је право локалне самоуправе, а четврти корпоративно право. Као пети члан можемо уврстити важеће норме понашања аутономног права и други извори (традиције и слично).

Права се могу разликовати и као демократска и аутократска права, што захтева велику суптилност у формирању ове дихотомије. Разлог томе је што нека права могу бити донета по демократској процедури (нпр. у парламенту у коме једна странка или коалиција има стабилну апсолутну већину али само једног или два посланика) али по садржају може веома једнострано заступати интерес само једне, релативно уске групе људи. И обрнуто. Право може бити конституисано без јавних расправа и консултација, и са минималном већином у парламенту, уз много јавних критика и замерки, али да својим интересним садржајем веома децидирано заступа интересе народа, а да ограничава центре моћи и носиоце власти. Стога се суд о демократичности права

(односно међународних обавезујућих уговора, устава, закона и других прописа) може оцењивати само ако су ваљане дефиниције и индикатори демократичности односно аутократичности процедуре у вредновању демократичности није оправдано са становишта заштитне функције права.

Права се могу посматрати и као успешна и неуспешна. Критеријум успешности права има веома јасне показатеље. Успешно право је оно које је широко и доследно примењено, прихваћено од народа као правично, без оправданих и многих оспоравања и без честих промена у прописима кроз које се оно конкретно, емпиријски исказује.

Изгледа да је важно разликовати и самостално од доминаног права. Самосталним правом сматрамо право које самостална суверена држава својим правом првенствено задовољава потребе и интересе својих грађана а не захтеве других субјеката. У том смислу права држава у транзицији су по многим обележјима доминирани права. Намеће се с тим у вези, једно битно питање: могу ли доминантна права бити демократска или су то „октроисана“ права? Да ли демократска права изражавају вољу народа – реално постојећег или се право натура народу са захтевом да се радикално мења?

5.4.2. Улога и функције права у савременој држави

Право као систематизован смислени скуп применљивих норми понашања људи и њихових група, заједница и организација и као инструмент владања, а као последица остваривања политике, увек има један битан, основни циљ. Тај циљ је у основи подударан са циљем и сврхом државе.

Циљ права можемо посматрати са два становишта: са „солидаристичког“ (Слободан Јовановић, итд.) и са конфликтног становишта (становишта противуречности – како се то интерпретира у књизи *Сувремене политичке теорије* угледног теоретичара политике Клаус фон Баумеа, и Лукића у *Теорији државе и*

права.²¹³ Из основног циља права, ако је он ваљано схваћен, релативно је лако извући одредбе улоге и функције права.

Основна улога права, како смо га ми дефинисали, је да артикулише и обезбеди остваривање општедруштвених интереса, интереса посебних друштвених група, заједница и појединаца тиме што ће прописати шта је забрањено а шта је дозвољено. Државно право, као врховно своје норме исказује као повезане целине диспозиције и санкције, а њихово испуњење обезбеђује, у крајњем, применом монополисаног физичког насиља државе као легалног и легитимног. Ово становиште не освајамо на основу идеолошких аргумената, већ на основу доказане међузависности у постојању и делању делова друштва – од појединаца до конкретних друштава (у оквирима граница држава) и људског друштва као целине. Дакле, наш став је да нема владајуће класе и њених интереса без постојања поданика и њихових интереса који морају бити у некој конкретно прихватљивој мери у датом времену и простору. Овим нисмо рекли да се овим међусобна борба у друштву за друштвени положај укида и да настаје хомогено срећно и солидарно друштво. Напротив, овим само тврдимо да право, кроз правни поредак и систем, својим прописима и принудом каналише ту борбу, њене облике, интензитете, средства и циљеве на оне које је оно својим нормама одредило као дозвољено. Остале облике и учеснике у њима кажњава. То је, према Р. Лукићу, извршавање функције обезбеђивања мира или бар спречавање облика и садржаја борбе који би нарушили поредак и односе нужне за неопходну производњу друштвених добара и неопходну друштвену репродукцију.²¹⁴ Једноставно речено, успешном владању и управљању неопходан је мир и доследно, систематско извршавање права и дужности. Насупрот томе настаје хаос.²¹⁵

Мир је друга садржина функција права. То је, у суштини, одсуство сваког ремећења устаљеног реда и поретка, у неким временским периодима нужен за прогрес, а у неким периодима сметња прогресу. Право које фаворизује општедруштвене интересе не може бити стабилно, већ мора бити динамично право способно да се мења у складу са захтевима развоја, а да остане релативно стабилно на дужи рок. То је право са великом прогностиком моћи.

Трећа функција је остваривања правде. Али на питање шта је то правда, о којој и каквој је правди реч – право одређеног доба треба да открије.

²¹³ Лукић Радомир, *Теорија државе и права I-II*, Научна књига, Београд, 1953, стр. 11, 52.

²¹⁴ Исто, стр. 50.

²¹⁵ Митровић Драган, *Начела, облици, идеје и баштина*, Службени лист СРЈ, Београд, 1997, стр. 111, 155, 161.

Д.Словић, у књизи *Филозофија права*, проучава право на правду и сматра да: „Право је стога облик друштвене организације да се заштити и спроведе правда која проистиче из природе ствари, и суштине оног појма који се правно обликује... а многи канонски орјентисани правници и филозофи у правди виде божанске, дакле вечне и непроменљиве вредности, а у праву овоземаљске људске законе које треба да спроведу божанска правила... У филозофском смислу... истиче те се она јавља у облику:

- Комутативне и
- Дистрибутивне правде...

... комутативна правда се дели свима на једнаке делове... сви смо, дакле пред комунитативном правдом изједначени... без обзира на то да ли су и како учествовали у стварању онога што је предмет поделе, односно правде.

По критеријумима дистрибутивне правде праведно је да свако добије онај њен део који је пропорционалан његовом доприносу у стварању оног што чини предметност учешћа у њеној подели“.²¹⁶

Исти аутор закључује: „Оно што су људи створили припада људима који су га створили, а оно што је од великог бога (природе) добијено припада по рођењу свим људима по једнаком праву“.²¹⁷ Да ли смо у овом излагању препознали правду – било божију било људску? Зар се не може поставити питање да ли је праведно што су једни рођени здрави, прави, вишеструко обдарени и у средини повољној за развој и стварање, а други као болесни, инвалиди, без икаквих обдарености, без друштвене шансе?

Политичка енциклопедија не обрађује појам правде, а у *Правној енциклопедији* каже се: „Правду је тешко дефинисати као појам, јер спада у највише апстрактне појмове, а још је теже у пракси одредити шта је праведно, јер се мишљења о томе разликују, тако да оно што је за једног праведно, за другог није. Свака друштвена класа има своје схватање о правди у коме се одржава њен друштвени положај. Тако се и схватања о правди мењају у зависности од промена у друштву и у положају класа, скупина и појединаца. Право и правда су веома повезани. Постоје схватања по којима право има да служи правди и да је право само оно које је и праведно, а неправедно право у ствари и није право него неправо. Како правду не прописује држава него јавно мњење, то би ово схватање везе права и правде водило потчињавању државе јавном мњењу“.²¹⁸

²¹⁶ Словић Д, *Филозофија права*, Београд, 2010, стр. 124-125.

²¹⁷ Исто.

²¹⁸ *Правна енциклопедија*, Savemena administracija, Београд, 1979, стр. 1036-1037.

Правна енциклопедија обрађује и појам *правичност* – чије је суштинско значење сагласност са правдом, што овде нећемо обрађивати.²¹⁹ Али остаје нам отворено питање како нам правда може бити начело, правна компонента – како ће то *органи који изричу право треба много да воде рачуна о правди* – ако не знају шта је правда? Да ли само по свом личном осећању правде?

У цитираним исказима о правди има много недостатака – зато смо их тако опширно и цитирали. Први недостатак је везивања правде или за религијске поставке или психичке поставке. Други недостатак је превиђање изворских хуманистички искуствено – развојних компоненти људског друштва. Трећа је превиђање својстава права – његову функцију арбитрарности која континуирано траје са функцијом селективности.

Мада не претендујемо на то да у овом раду, који треба тек да квалификује кандидата за релативно ниско почетничко место у науци успешно дефинишемо правду, покушаћемо да изградимо једну радну дескриптивну дефиницију.

Правда коју ми разматрамо је људска друштвена творевина, развојна и чинилац развоја као оријентационо друштвена произашла из људског сазнања и све развијеније свести о себи и другима и из праксе односа узајамне међузависти. Сваки примитивни ловац доживи да улови више хране него што може сам да потроши, па улов подели са онима који нису ништа уловили. А доживео је и сам да ништа не улови, али да добије део улова који је уловио неко други, неко ко је с њим претходно делио његов улов. Настала традиција таквог понашања и односа конституисала је и обичаје самообвезивања, које је ушло у генетски код. Праведно је узвратити добро (основа за солидарност) и праведно узвратити злом (основ за казну или за освету). Током времена настали су обичаји – обичајно право – које је тако постало право одређеног доба и на одређеном простору. Табу није произвољна измишљотина и искази угледан и осрамоћен нису речи које су се неосновано изговарале, већ су биле ознаке уграђене о основе друштвеног положаја. Током времена, кроз односе у животу заједнице дошло се до вредновања заслуженог чињења доброг по заједницу у којој живи и дела. То добро по заједницу и узвраћање заједнице и њених чланова било је оправдано и схваћено као праведно – као манифестована правда.

Правда није појава која се непосредно манифестује, већ оријентациона сложена вредност у вези са разним предметима и односима према нима и поводом њих. Правда

²¹⁹ Исто.

није једно правило, већ мноштво ситуационих правила која уважавају захтеве уважавања одређених ситуација: незнање необавештеност, самоодбрана, одбрана поседа, одбрана других вредности, итд. Тако се дошло до схватања правде чија је суштина у уважавању других, одсуству угрожавања других, солидарности са другим у чињењу доброг и спречавању чињења зла. Убиство (безразложно) другог је грех и неправда. Убиство непријатеља у рату чини те херојем.

Нама изгледа да смо допринели научном дефинисању правде и њене повезаности са правом. Ако додамо да такво схватање правде и укљученост правде у норме и праксу права извршавање норми, вероватно је да смо потврдили да правда усавршава право, а да право развија правду. Процедура примене права захтева стално преиспитивање праведности права али својства правде у друштвеном развоју.

На крају излагања о улози и функцијама права неопходно је још поменути да у друштвене функције права такође спадају: образовно – васпитна; усмеравајућа и информативна.

5.4.3. Битна својства савременог права

Двадесети и двадесет први век су, са становишта развоја државе и права, драматични по догађајима и променама. Током двадесетог века одиграла су се два светска рата, а пре њих Балкански ратови, а између њих и после њих многи локални ратови – међу којима су најважнији Корејски, Вијетнамски, Израелско – Арапски, као и многи ослободилачки ратови. У том периоду нестало је Отоманско царство и настала нова Ататуркова Турска република; настала је и нестала Краљевина Југославија, фашистичка Немачка, Совјетски Савез (СССР), као низ комунистичких – социјалистичких држава у оквиру социјалистичког блока (Пољска, Источна Немачка, Чехословачка, Мађарска, Румунија, Бугарска, Албанија) и Југославија. Настали су Друштво народа (које је и нестало), Организација Уједињених Нација, као и многе међународне, владине и невладине организације – међу које као најзначајније убрајамо НАТО и Европску унију. Кина се ослободила колонијалног туторства и постала је

веома снажна политичка, економска и научна развојна сила. У том периоду су многе државе од монархија постале републике, а друштвено политички системи од аутократских прерасли у демократске. Није могуће навести све историјске догађаје 20. и 21. века, али то и није предмет нашег истраживања. Само савремени догађаји у северној Африци (који су актуелни незавршени процеси) захтевају више продубљених опсежних и објективизираних истраживања које би нам омогућиле потпунија сазнања о правима на побуну и правима на одбрану државе и владајућег режима.

Ипак, са становишта развоја и карактеристика права можемо констатовати следеће кретање:

- 1) Интензивно јачање међународног права и његова све већа правна снага над државним правом;
- 2) Већина постојећих држава у основи свог правног система имају устав као свој највиши правни акт;
- 3) Афирмисано је право акција (протеста, побуна, итд.) народа за збацивање и промену режима. Овде се морамо задржати, јер тај исказ још када је први пут јавно изречен, уноси забуну. Ни у једном праву није експлицитно изречено да било који субјект има право на побуну. Напротив, у правима свих савремених држава и њиховим режимима, предвиђају се легални начини за промену власти у држави. Не би било нормално да држава, својим правом одобри збацивање своје сопствене владајуће структуре са власти. Напротив, државни закони прописују системе, методе и средства за заштиту државне власти и функционера те власти.

Савремени свет пун је протеста и примера разбијања протеста и гушења побуна и оружјем. Ни међународно право нигде експлицитно не даје исказ на побуну против легалне и легитимне државе. Ако је држава демократска, а по некој дефиницији савремене државе су демократске правне државе које подстичу, побољшавају услове и штите развој људских права и слобода – на шта их иначе обавезује и Повеља Организације Уједињених нација. Садашње стање државних права карактерише чињеница да сви постојећи уставни прокламују низ грађанских права – као што су право на непроведивост личности, забрану незаконитог лишавања слободе и кажњавања, право на људску заштиту, неприкосновеност стања и преписке, слободу свести и вероисповести итд. Оне садрже и битна политичка права као што су бирачко право, слобода штампе односно медија, удруживања и зборована, подношење молби и петиција, јавно изражавање политичких интереса и уверења а и одређена социјално –

економска права као што су права на рад и из рада, право на социјално осигурање, итд. укључујући и право на штрајк.

Евидентна је тенденција ширења слобода и права личности у међународном и државном праву. Међутим, није важно само прокламовање права, већ и његово тумачење и његова примена. Одступања од суштине прокламованог права је уобичајена пракса у друштвеном људском животу из разних објективних и субјективних разлога чак и у демократским најразвијенијим државама. Да није тако, овај магистарски рад био би потпуно непотребан.

4) Све је интензивније ширење права на све области тако да је умножавање правних прописа, с циљем заштите грађана, довело до претње његовог стварног угрожавања, његових слобода и приватности, али и његових могућности да на те законе утиче или да их само извршава. Да би их извршавао, мора да их зна и да их одобрава.

Тероризам и организовани криминал су као предмет међународне опасности и међународне борбе против тих појава, један од разлога умножавања прописа.

5) И последња, веома евидентна манифестација савременог права је разлика у тумачењу и примени норми међународног права, али и државног и корпоративног права – при чему су евидентни принципи (и отпори) да се право унифицира према становиштима носилаца највеће моћи утицаја; утицаји понекад суштински су притисци.

Дефинисању *владавине права* приступамо првенствено од поставки Џ.Ролса и од поставки Драгана Митровића у књизи *О правној држави и другим правним темама*. Почетна, инспиративна реченица коју прихватамо као основну констатацију, налазимо у наведеном делу и она гласи: „због тога се последњих неколико деценија оправдано међу правним писцима запажа да између правне државе и држава владавине права, више нема суштинских разлика. Па ипак, то не укида и даље сасвим јасну разлику између друштвеног и других врста значења начела законитости“.²²⁰

За нас *законитост* значи и сагласност понашања са важећим прописима и третирање правних аката у складу са правном хијерархијом – што је, према напред наведеним документима о праву међународни правнички став. Дакле, констатујмо да је законитост битна одредба државе и права и у правној држави и у држави владавине права. Али, кључно питање која је то *веома јасна разлика* која се не укида? То свакако нису формално правне одредбе, као што нису ни одредбе суштинске природе. Јер суштинска одредба права (државног права) су да су она израз политичке воље

²²⁰ Наведено дело.

владајуће структуре и инструмент владавине, као и израз општих и посебних интереса у интерпретацији владајуће структуре. А то даље значи, да друштвом и даље владају – управљају, највише утичу, елите друштва. Адолф Бибич, у књизи *Хрестоматија политичке знаности – политичка знаност: предмет и суштина* каже: „Оно што је конституирано као „реалистичну политичку науку“ (Москва), је њена више или мање очита теза да је у друштву била, јест и бит ће активна и организирана мањина – елита којој је било, јест и бит ће пасивна већина – маса; и још, а то је исто тако значајно да мањина влада управо због тога, јер је способна, боља, квалифициранија, док је већина подређена и пасивна управо зато што није толико способна, инвентивна, интелигентна. Однос елита – маса је структурно – историјски непроменљива чињеница, а сваки напор усмјерен против тога само јалова и наивна утопија“.²²¹

У томе, да ли владајуће елите (владајуће структуре друштва) – државе заиста јесу најспособније, најобразованије и најинтелигентније, питање је за дискусију. У друштву има много врста елита у разним областима живота. На пример, постоји спортска елита, а постоје елите у боксу, рвању, каратеу, лакој атлетици, итд. Да ли су те елите најобразованије, најинтелигентније и најспособније, за управљање државом, за стварање и примену – остваривање права? Сва уопштавања воде често грешкама. Имајући у виду закон великих бројева представничка демократија је у правној држави неопходна, што значи, да се и у правној демократској држави формира представници владајуће структуре. Даје ли нам то основу за констатовањем *политичке елите*? Нећемо погрешити да то што је очигледно и што је у грађанству већ добило име и ми прихватамо признајући им способност за вршење власти, али им не приписујући све одлике које су приписане генерално елитама уопште. При сваком проучавању елита, мора се упитати које су основе и који су путеви и начини доспевања у круг односно слој елите?

Друга полазна поставка нашег дефинисања је да, ако разлике нису првенствено у правној форми између правне државе *владавине права*, и нису у суштини, онда су садржина права. Јер, ако Бибич у наведеном делу набраја *несумњиве историјске цивилизацијске, друштвене, политичке, правне и друге разлике* онда су то заиста само неопходне садржинске разлике. Као битне видимо разлике у новонасталим предметима регулисања и новим односима који се фактички и нормативно успостављају и који су тек претварања поданика у грађане.

²²¹ Бибич Адолф, *Политичка знаност – предмет и суштина*, Напријед, Загреб, 1971.

За наше дефинисање битан је став Бибића у коме се каже: „Правна држава као образац начела уставности и законитости нигде и никад није остварена како је замишљена али то не узима смисао потражи за бољом и најбољом правном државом... нису још увек напуштене главне цивилизацијске тековине, тековине из којих је и због којих је правна држава и настала.“²²²

Ако је ова тврдња тачна, онда се за правну државу може рећи да је замисао у процесу остваривања. Наш аргумент је реална демократска тенденција остваривање процеса претварања поданика у реалног активног судеоника у власти индиректно и директно. Ако је владавина права заиста квалитативно виши степен остваривања *правне државе*, онда је *владавина права* само исказ о једној тежњи коју тек треба операционализовати. И ако та тежња није потпуно артикулисана и исказана ваљаном дефиницијом, основне суштинске одредбе су већ оформљене.

Осим тога, закон је, иако творевина људи, у правној држави, у којој доминира законито понашање, друштвени основ заштите људи од разних врста угрожавања укључујући и самоугрожавање. Али је, неспорно и ограничавање слободе незаконитог угрожавања другог. Фундаментално, примарно људско право и слобода је право на живот и, одмах потом на развој, правду и достојанство. Ролсове поставке управо на то упућују, а његова схватања слободе, о којима се може дискутовати, су функционално прилагођена времену у коме настају. За њега је слобода *комплекс права и дужности одређених установа*, а начело законитости налази *чврст основ у сагласности рационалних особа да за себе успоставе највећу слободу* чиме долазе до начела и ситуација одговорности – за себе и за друге.

Међутим, Ролс користи термин *природне правде*, што ми не можемо прихватити у 21. веку. С тога ми у нашу дефиницију владавине права не уносимо појам природне правде (мада њеном дејству заиста не можемо сасвим избећи, већ прихватамо појам људске правде схваћене од људи у одређеном друштвеном времену и уређењу у складу са савешћу, веровањима и моралом (са одредбама оријентационог система вредности тог друштвеног времена на одређеној територији). Уважавамо приговор да је то променљива и селективно схваћена правда, а не универзална и вечита. Она ипак у себи садржи и неке универзалне људске вредности. Да није тако, не би смо могли да разликујемо криминал од поштеног грађанског понашања, љубав и мржњу, солидарност, толеранцију, хуманост, прогрес, итд. – заслужено од незаслуженог. Ни

²²² Исто.

уобичајено схватање правде у правној литератури исказано кроз становиште да је правда „дата сваком оном што му припада“ није ваљан основ за остваривање нашег, напред изложеног одређења друштвене правде.

Наша радна дефиниција владавине права би на основу изложеног гласила:

Владавина права је замисао и тежња слободног и прогресивног друштва о државно правном поретку заснованом на друштвеној правди, који афирмише грађанина – држављанина као активног актера власт у оквирима представничког система демократије, рачунајући са разумношћу грађана, растом њихове слободе и достојанства и способношћу државно – правног система, да стално побољшава услове за жељени прогрес.

Понуђена дефиниција само је радна, оквирна верзија која се може подвргавати критици, изменама и допунама, али је, с обзиром да садржи све битне поставке о схватању *владавине права*, дакле, не фаворизујући ни континентално ни англосаксонско схватање. Али и таква, каква је овде приказана, довољан је основ да приступи откривању реално постојећих тешкоћа и препрека остваривању ове замисли, као и оних које је могуће предвидети у унапређењу активности савремене државе у процесу глобализације.

VI Закључак

Разматрајући различита схватања државе, сматрамо да је држава правно лице са сталним становништвом, јасно дефинисаном територијом и влашћу способном да реализује суверенитет. Према другим схватањима које заступају заговорници глобализације, сматра се да је држава на почетку 21. века само један од субјеката на међународној сцени где учествују и појединци, али и неколико десетина хиљада невладиних организација и других учесника.

Такође, савремене државе се могу класификовати на основу различитих критеријума као што су становништво, територија, учешће политичких странака, или облик владавине. Осим тога, разматрали смо класификацију држава према критеријуму облика политичког режима, према коме државе могу бити демократске, аутократарне и тоталитарне. На основу проучавања карактеристика савремених држава, закључујемо да се једино у демократским савременим државама поштују права и слободе грађана, које обухватају грађанска, политичка, социјална, економска права, као и слободу слободу националног и етничког опредељења, уз употребу језика, слободу медија и штампе, вероисповести, слободу окупљања, и друго.

Најважнији елемент савремене државе јесте државна управа. Успостављање савременог принципа рада управних кадрова, посебно државних службеника је од посебног значаја за развој државне управе као и за уставни и политички систем једне земље. Осим тога, на основу прописа и других докумената, државни службеници подлежу правној и ванправној одговорности. Код правне одговорности у већини случајева у савременој држави разликујемо дисциплинску, материјалну, кривичну и прекршајну одговорност, док морална и политичка одговорност спадају у ванправну одговорност и примењују се изузетено ретко у савременим државама.

Проучавајући улогу међународних, а посебно невладиних организација, сматрамо да су оне раније биле усмерене на активности пружања здравствене помоћи и побољшавања социјалног статуса становништва у областима које су угрожене природним непогодама, и др. Данас те активности обухватају и изградњу локалних капацитета заједнице, унапређивање институција на локалном, државном па и међународном нивоу у скоро свим областима почев од едукације, изградње ресурса све до промене у начину рада и организације одређених државних институција.

Разматрајући проблеме дефинисања глобализације, указујемо да је њена основа у тзв. тријадизацији која означава технолошки, економски и социолошки развој, као и посебне видове интеграције између ових тачака. Глобализација је процес који траје и који поред тога што представља изазов за савремене државе, тај процес има одређене захтеве и према појединцима. Процес глобализације је односе међу људима учинио интензивнијим, тако да информације о догађајима који се дешавају у једном делу света скоро истовремено путем глобалних медија су доступне и на другим континентима.

Осим указивања на различита схватања и аргументе о глобализацији, проучавали смо и аспекте глобализације, као што су *економски, политички, друштвени, културни*, и други. Међутим, брзина индустријског, економског и технолошког развоја, угрожавају природно окружење у многим деловима света. Већина савремених држава суочава се са проблемима уништавања природних станишта и природних ресурса, а посебно загађења и оскудице воде, оскудице плодног земљишта, неконтролисане сече шума, смањења биодиверзитета, и друго.

Посебно смо упозорили на тероризам као највећи изазов и облик угрожавања савремене државе. Такође, сматрамо да услед јачања различитих сектора безбедности ради превентивних и других мера као одговор на бројне терористичке нападе у многим савременим државама настаје проблем одржавања нивоа пропорционалности између слободе и безбедности у 21. веку. Противуречности које су постојале током историје, постоје и данас између друштава и држава, што је условило нужност одмеравања снага на политичком, војном, идеолошком и економском плану, ради промене односа снага и наметања одговарајућих система вредности. Због тога, у многим савременим државама долази до турбуленција и сукоба уз примену силе и разних облика насиља, који доводе у питање основе хуманизма. Такође, сматрамо да у 21. веку еколошка безбедност представља могућност угрожавања савремене државе. То се односи на различите видове, од оскудице и загађивања ресурса, смањења биодиверзитета, до проблема који се односе на одржив развој, и др. Већ данас су многе савремене државе суочавају са различитим еколошким проблемима, те сматрамо да то представља у неким државама и безбедносни проблем, иако се не предузимају неопходне мере.

Проучавајући облике угрожавања савремене државе у 21. веку, осим еколошке безбедности, упозорили смо на демографске изазове – глобалне миграције, међународни организовани криминал, и међународни тероризам. У вези демографских изазова, ако бисмо процес глобализације одредили као процес све интензивнијег повезивања људи и њихових делатности на глобалном нивоу, могли бисмо да

поставимо и питање да ли се такво повезивање људи, култура и држава може одразити и на културни стил живота, односно на друштвени однос који ће владати у светској заједници.

Осим тога, у процесу глобализације многе криминалне групе настојаће да употребе сва расположива средства и технологију за потребе извршавања кривичних дела. Наравно да ће све то захтевати и додатно оптерећење професионалних служби безбедности, као и оспособљених и опремљених састава и јединица полиције за откривање, хватање, хапшење и ликвидацију међународних организованих криминалних група које делују на територији једне или више држава.

Такође, разматрали смо у којој мери тероризам угрожава многе савремене државе. Процес глобализације и изазови који стоје пред савремене државе 21. века сигурно захтевају да се овом проблематиком, поред служби безбедности за борбу против тероризма, баве и остали сегменти друштва. Проучавали смо и остале облике, на пример, економске узроке који доводе до социјалних немира. То се односи се на пораст незапослених, постојање све веће разлике између средњег и сиромашног слоја, и др.

У посебном поглављу проучавали смо општи појам политике, затим политику као процес, структуру и систем. Сматрамо да се изучавање политике не може свести само на изучавање државе као најзначајније творевине и институције политике, јер се политика јавља са настанком организованих друштвених заједница и управљањем интересима тих заједница, где ауторитет има значајну улогу. Међутим, политика као процес се најлакше може пратити преко процеса настајања и развоја држава.

Проучавајући различите политичке циљеве, као што су стратешки, тактички, оперативни и други, указали смо да њих чини најмање две компоненте. Једна се увек тиче власти као синтезе моћи и силе, а друга оног што је предмет политичког управљања, тј. предмет потребе и интереса. У досадашњој политичкој пракси такви су циљеви били ослобађање од колонијализма, стварање сопствене државе, постизање одређеног нивоа културног и научно-технолошког развоја, итд.

Такође, разматрали смо битне особине савремене државе. Прво, савремена држава је треба да има развијен правни систем, устав и законе, према којима су, у начелу, једнако одговорни и носиоци власти као и сви грађани. Друго, транспарентност државног делања је битна одлика савремене државе. Треће, битно обележје савремене државе је доследна примена људских слобода о права уз њихово исправно тумачење. То је могуће само у државама у којима организована власт није издвојена изнад народа

тако да влада над народом с ослонцем на претежну претњу или употребу силе. Наравно, ни савремена држава не може, у садашњим ситуацијама, да се одрекне употребе силе и насиља, али она може бити у циљу заштите људских слобода и права, сразмерно и примерена.

Разматрајући улогу и функције права у савременој држави, сматрамо да право као систематизован смислени скуп применљивих норми понашања људи и њихових група, заједница и организација и као инструмент владања, а као последица остваривања политике, увек има један битан, основни циљ. Тај циљ је у основи подударан са циљем и сврхом државе. Друга садржина функције права у савременој држави је остварење и очување мира. То је, у суштини, одсуство сваког ремећења устаљеног реда и поретка, у неким временским периодима нужен за прогрес, а у неким периодима сметња прогресу. Право које фаворизује општедруштвене интересе не може бити стабилно, већ мора бити динамично право способно да се мења у складу са захтевима развоја, а да остане релативно стабилно на дужи рок. То је право са великом прогностиком моћи. Са становишта развоја и карактеристика права указали смо да долази до интензивног јачања међународног права и његове све веће правне снаге над државним правом. Осим тога, већина савремених држава у основи свог правног система имају устав као свој највиши правни акт. Такође, упозорили смо да све интензивније ширење права на многе области тако да је умножавање правних прописа, с циљем заштите грађана, довело до претње његовог стварног угрожавања, његових слобода и приватности. И последња функција права која је битна за савремену државу је остваривање правде. У посебном сегменту смо критички проучавали дефиниције правде, и њене улоге у савременој држави.

Даље, настојали смо да одредимо *законитост* што смо дефинисали као сагласност понашања са важећим прописима и третирање правних аката у складу са правном хијерархијом. Сходно томе, констатовали смо да је законитост битна одредба државе и права и у правној држави и у држави владавине права. Закон је, иако творевина људи, у правној држави, у којој доминира законито понашање, друштвени основ заштите људи од разних врста угрожавања укључујући и самоугрожавање. Али је, такође, и ограничавање слободе незаконитог угрожавања другог.

Осим тога, сматрамо да се за правну државу може рећи да је замисао у процесу остваривања. Овај наш став је на основу реалне демократске тенденције остваривања процеса претварања поданика у реалног активног судеоника у власти у савременој држави 21. века. Ако је владавина права заиста квалитативно виши степен остваривања

правне државе, онда је *владавина права* само исказ о једној тежњи коју тек треба остварити.

И на крају, истакли смо да је савремена демократија нужно представничка и нужно хијерархијска. Али, већина не суделује у доношењу одлука власти, већ се њено учешће у владању своди на евентуално учешће у изборима представника власти. У коначном, ни у демократији немамо *владавину народа*, већ *владавину владајуће групе* по избору већине.

VII Литература

1. Аврамов Смиља, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999.
2. Baylis John, Smith Steve, *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, Oxford University Press Inc, II edition, New York, 2001.
3. Bek Urlih, *Virtuelni poreski obveznici*, u: Vuletić V. (prir.), *Globalizacija, Mit ili stvarnost*, Sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.
4. Веуме von Клаус, *Сувремене политичке теорије*, Стварност, Загреб, 1974.
5. Birkland Thomas A., *An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making*, M.E. Sharpe, 3rd edition, 2010.
6. Бжежински Збигњев, *Америка – Кина и судбина света*, Факултет безбедности, Албатрос плус, Београд, 2013.
7. Васовић Вучина, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006.
8. Вебер Макс, *Привреда и друштво I-II*, Просвета, Београд, 1976.
9. Willetts Peter, *Transnational Actors and International Organizations in Global Politics*, (Edited by) Baylis John, Smith Steve, *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, Oxford University Press Inc, II edition, New York, 2001.
10. Gidens Entoni, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1988.
11. Gidens Entoni, *Sociologija*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Beograd, 2003.
12. Ђорђевић Снежана, *Ренесанса локалне власти*, Чигоја, Београд, 2002.
13. Елијаде Мирча, *Водич кроз светске религије*, Народна књига – Алфа, Београд, 1996.
14. *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
15. Закарија Фарид, *Будућност слободе*, Дан граф, Београд, 2004.
16. Јовановић Слободан, *О држави, основи једне правне теорије*, Геца Кон, Београд, 1922.
17. Јовановић Слободан, *Из историје политичких доктрина*, Сабрана дела, књига прва, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон а.д., Београд, 1935.
18. Јовановић Слободан, *Примери политичке социологије – Енглеска, Француска, Немачка (1815-1914)*, Геца Кон, Београд, 1940.
19. Кегли В.Чарлс, Виткоф Р.Јуцин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Центар за Југоисточне Европе, Факултет политичких наука и Дипломатска академија, Београд, 2004.
20. Cordesman Anthony H, *Energy Risks in North Africa and the Middle East*, CSIS, http://csis.org/files/publication/120524_MENA_Threat_Brief.pdf, 24/05/2016.
21. Лукић Радомир, *Теорија државе и права – I Теорија државе*, Издавачко предузеће Народне Републике Србије, Београд, 1953.

22. Кликовац Душка, *Језик и моћ*, Библиотека 20. век, Београд, 2008.
23. Козер Луис, *Функције друштвеног сукоба*, Mediterran Publishing, Нови Сад, 2007.
24. Купер Адам, Купер Џесика, *Енциклопедија друштвених наука*, Службени гласник, 2009.
25. Лукић Радомир, *Теорија државе и права I-II*, Научна књига, Београд, 1953.
26. Макијевели Никола, *Владалац*, Ушће, Београд, 2006.
27. Маркс Карл, Енгелс Фридрих, „Немачка идеологија”, у: *Дела*, V, Просвета, Београд, 1974.
28. Мијалковић Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2009.
29. Мијатовић Бошко, Вујачић Илија, Маринковић Танасије, *Појмовник либералне демократије*, Службени гласник, Београд, 2008.
30. Милић Војин, *Социолошки метод*, Нолит, Београд 1978.
31. Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван, *Основи методологије политичких наука*, пето измењено -и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2013.
32. Милосављевић Славомир, *Политичка акција*, Институт за политичке студије, Београд, 1977.
33. Мирић Јован, *Интересне групе и политичка моћ*, Народно свеучилиште – Центар за политичке студије, Загреб, 1973.
34. Нај Џозеф, *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
35. Nye S. Joseph, *Soft Power, The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.
36. Neš Kejt, *Savremena politička sociologija - Globalizacija, politika i moć*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
37. Парезановић Марко, *Сирија и „арапско пролеће“*, Нова српска политичка мисао, 2012, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/siriya-i-arapsko-prolece.html>, 28/04/2016.
38. Пећујић Мирослав, *Globalizacija, dva lica sveta*, Gutembergova galaksija, Beograd, 2002.
39. Пећујић Мирослав, *Planetarni kentaur*, Nova srpska politička misao, Nova edicija, Vol. VII, No. 3-4, Beograd, 2001.
40. *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975.
41. *Pravna enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1979.
42. Ратковић Радослав, *Основи политичких наука*, Институт за политичке студије, Београд, 1985.
43. Ратковић Радослав, *Огледи о проблемима савременог друштва*, Култура, Београд, 1961.
44. Simic Dragan R., *Poredak sveta*, zavod za udzbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
45. Симеуновић Драган, *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2010.
46. Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
47. Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво”, Београд 2002.
48. Симеуновић Драган, *Нови светски поредак и национална држава*, Београд, Ферко - Горограф, 1995.

49. Skot Alan, *Globalizacija: društveni proces ili politička retorika?*, u: Vuletić V. (prir.), *Globalizacija, Mit ili stvarnost*, Sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.
50. Токвил Алексис де, *О демократију у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 2002.
51. Friedman Thomas L., Kaplan Robert D., *States of Discord*, Foreign Policy, Issue 129, 2002.
52. Friedman Thomas L., Kaplan Robert D., *Dueling Globalizations - A Debate Between Thomas L Friedman and Ignacio Ramonet*, Foreign Policy, Fall, 1998.
53. Fukujama Frensis, *Kako nazvati naše doba*, u: Nušić O, Veličković D. (prir.), *Glokalni svet, Osam ogleđa o globalizaciji*, Aleksandrija Press, Nova srpska politička misao, Beograd, 2003.
54. Fukujama Frensis, *Gradenje države, upravljanje i svetski poredak u dvadeset prvom veku*, Filip Višnjić, Beograd, 2007.
55. Хаг Р., Хароп М., Бреслин Š., *Компаративна владавина и политика*, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2001.
56. Hall С.М, Mitchel R, "Gastronomic tourism – Comparing food and wine tourism experiences", in: Novelli M (ed.), *Niche Tourism – contemporary issues, trends and cases*, Butterworth-Heinemann, Oxford, 2005.
57. Хантингтон Семјуел, *Трећу талас*, Стубови културе, 2004,.
58. Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, II издање, Подгорица, 2000.
59. Хејвуд Ендру, *Увод у политичке идеологије*, треће издање, Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
60. Held Дејвид, *Debate o globalizaciji*, u: Vuletić V. (prir.), *Globalizacija, Mit ili stvarnost*, Sociološka hrestomatija, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.
61. Scholte Jan Aart, *The Globalization of World Politics*, (Edited by) Baylis John; Smith Steve: *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, Oxford University Press Inc, II edition, New York, 2001.
62. Schmid Alex P, *The Revised Academic Consensus Definition of Terrorism*, <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/schmid-terrorism-definition/html>, 28/02/2016.
63. Schmid Alex P. (Ed.), *Handbook of Terrorism Research*, Routledge, London, 2011, p. 39-44.

Документа

1. Europol, *Europol and Lithuania prevent production of millions of counterfeit euro*, <https://www.europol.europa.eu/content/europol-and-lithuania-prevent-production-millions-counterfeit-euro>, 25/05/2016.
2. Europol, *Europol internet referral unit one year ago*, <https://www.europol.europa.eu/content/europol-internet-referral-unit-one-year>, 22/06/2016.

3. Interpol – Organized crime, *Pink Panthers – armed jewellery robberies*, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Organized-crime/Project-Pink-Panthers>, 25/05/2016.
4. Interpol, *Cybercrime*, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Cybercrime/Cybercrime>, 25/05/2016.
5. Interpol, *Project Millennium*, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Organized-crime/Project-Millennium>, 08/05/2016.
6. NATO, *NATO and Libya*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm, 24/05/2016.
7. Република Србија, *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС бр. 98/2006.
8. Република Србија, *Закон о политичким странкама*, Службени гласник РС бр. 36/2009, 61/2015- одлука УС.
9. Република Србија, *Закон о државној управи*, Службени гласник РС бр. 79/2005, 101/2007, 95/2010 и 99/2014.
10. Република Србија, *Закон о локалној самоуправи*, Службени гласник РС бр. 129/2007, и 83/2014.
11. Република Србија, *Закон о полицији*, Службени гласник РС бр. 101/2005.
12. Република Србија, *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије*, Службени гласник РС бр. 116/2007.
13. Stanford University, *Mapping Militant Organizations – Global Islamic State*, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups>, 21/05/2016.
14. Terrorism Research Initiative – TRI, *Syrian Engagement Project*, <http://www.terrorism-research.org/syrian-engagement-1>, 05/04/2016.
15. United Nations, *UN Charter*, <http://www.un.org/en/sections/un-charter/un-charter-full-text/index.html>, 12/02/2016.
16. UN Counter-Terrorism Centre – UNCCT, *Summary of Discussions - International Conference on National and Regional Counter-Terrorism Strategies*, Bogota, Colombia, 31.01-01.02.2013, http://www.un.org/en/terrorism/ctitf/pdfs/Summary%20of%20Discussions_National%20and%20Regional%20CT%20Strategies_Bogota_Jan-Feb2013.pdf, 18/02/2016.
17. UN General Assembly, *Global Counter-Terrorism Strategy*, <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml#plan>, 05/12/2015.
18. Foreign Policy, *Fragile States Index -2015*, <http://foreignpolicy.com/2015/06/17/fragile-states-2015-islamic-state-ebola-ukraine-russia-ferguson/>, 22/12/2015.

Остало:

1. Ало, *Ово су Срби пали у акцији „Винету“*, <http://arhiva.alo.rs/vesti/hronika/ovo-su-srbi-pali-u-akciji-vinetu-foto/104303>, 25/05/2016.
2. BBC, *Kim Jong-il state funeral held in North Korea*, <http://www.bbc.com/news/world-asia-16342315>, 28/12/2011.
3. Б92, *Спречен нови терористички напад у Француској*, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=03&dd=25&nav_category=78&nav_id=1111864, 25/03/2016.

4. Блиц, *Лет око света – соларни авион после више од годину дана стигао у Њујорк, наставља ка Европи*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/let-ok-sveta-solarni-avion-posle-vise-od-godinu-dana-stigao-u-njujork-nastavlja-ka/297hhsj>, 11/06/2016.
5. Блиц, *Хронологија терористичких напада у Русији*, <http://www.blic.rs/vesti/svet/hronologija-teroristickih-napada-u-rusiji/t48wx4j>, 30/12/2013.
6. Вечерње новости, *Руски ФСБ спречио терористички напад Москви*, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:603662-Ruski-FSB-sprecio-teroristicki-napad-u-Moskvi>, 04/05/2016.
7. Вијести, *Индија ће до 2028. године постати земља за највише становника*, <http://www.vijesti.me/svijet/indija-ce-do-2028-godine-postati-zemlja-za-najvise-stanovnika-133815>, 15/05/16.
8. Worldatlas - *Russia*, <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/ru.htm>, 20/05/2016.
9. Worldatlas - *China*, <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/asia/cn.htm>, 20/05/2016.
10. Worldatlas - *Canada*, <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/namerica/ca.htm>, 22 /05/2016.
11. Global Footprint Network, *Footprint Calculator*, <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/calculators/>, 22/05/2016.
12. Greater Nile Petroleum Operating Company – GNPOC, *Pipeline Route*, <http://gnpoc.com/pipeline.asp?glink=GL002&plink=PL013>, 22/05/2016.
13. Deutsche Welle, *Мираз у Индији – проклетство или благослов?*, <http://www.dw.com/hr/miraz-u-indiji-prokletstvo-ili-blagoslov/a-17097932>, 15/05/2016.
14. Digitalizuj.Me, *Нешто више о 4G технологији*, 28/05/2016.
15. Economy, *Загађење ваздуха у Кини је толико да се види из свемира*, <http://www.economy.rs/planeta /9981/zastitimo-planetu/Zagadjenje-vazduha-u-Kini-je-toliko-da-se-vidi-iz-svemira.html>, 22/05/2016.
16. Елементарјум – Научнопопуларни портал ЦПН, *Уставно право Мајке Природе*, <http://elementarium.cpn.rs teme/ustavno-pravo-majke-prirode/>, 22/04/2016.
17. Interpol, *Organized and emerging crime*, <http://www.interpol.int/Crime-areas>, 25/05/2016.
18. Interpol, *Cybercrime*, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Cybercrime/Cybercrime>, 25/05/2016.
19. Canada – Statistics, *Canada's population estimates, first quarter 2016*, <http://www.statcan.gc.ca/daily-quotidien/160616/dq160616b-eng.htm>, 22/05/2016.
20. International Business Times, *Kim Jong-un bans funerals and weddings during North Korean political congress*, <http://www.ibtimes.co.uk/kim-jong-un-bans-funerals-weddings-during-north-korean-political-congress-1557863>, 03/05/2016.
21. РТС, *Терористички напад у Ници, 84 мртва, Француска мобилише 10.000 војника*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2386823/kamion-pokosio-pesake-u-nici-ima-mrtvih.html>, 14/07/2016.

22. РТС, *Свет у шоку после терористичког напада у Истанбулу, расте број жртава*, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2368621/svet-u-soku-posle-teroristickog-napada-u-istanbulu.html>, 29/06/2016.
23. Studio Digital Creative Design Studio, *Замислите да Google престане са радом?*, <http://www.dpstudio.co.rs/problem-sa-guglom.html>, 22/03/2016.
24. Телеграф, *Бајковита традиција: Погледајте како Јапанци прослављају цветање трешања*, <http://www.telegraf.rs/zanimljivosti/1503930-bajkovita-tradicija-pogledajte-kako-japanci-proslavljaju-cvetanje-tresanja-foto>, 12/05/2016.
25. Тагаи, *Јапански дом и обичаји*, <http://www.tagai.rs/2012/01/japanski-dom-i-obicaji/>, 12/05/2016.
26. CIA, *The World Factbook - Cuba*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cu.html>, 21/03/2015.
27. CIA, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/geos/su.html>, 01/03/2014.

VIII Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Светислав Лутовац
број уписа 555

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Угрожавање савремене државе у процесу глобализације у 21. веку

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 10.08.2016.

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Светислав Лутовац

Број уписа 555

Студијски програм Политиколошке студије

Наслов рада Угрожавање савремене државе у процесу глобализације у 21. веку

Ментор Проф. др Драган Р. Симеуновић

Потписани _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 10.08.2016.

Потпис докторанда

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Угрожавање савремене државе у процесу глобализације у 21. веку
која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 10.08.2016.